LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI.
Tomas V Knygos 4.

MÉMOIRES DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE LITHUANIE
V Tome Livr. 4

Prof. *Augustinas Janulaitis.* Projets d'abolition du servage en Lithuanie
(en 1817—1819)

Prof. Augustinas Janulaitis

BAUDŽIAVŲ PANAIKINIMO SUMANYMAI LIETUVOJE

(1817—1819 m.)

Lapas iš socialės Lietuvos istorijos

KAUNAS „VARPO" B-VĖS SPAUSTUVĖ 1929

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI.
Tomas V Knygos 4

MÉMOIRES DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE LITHUANIE
V Tome Livr. 4

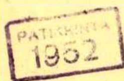
Prof. *Augustinas Janulaitis*. Projets d'abolition du servage en Lithuanie (en 1817—1819)

Prof. Augustinas Janulaitis

BAUDŽIAVŲ PANAIKINIMO SUMANYMAI LIETUVOJE
(1817—1819 m.)

Lapas iš socialės Lietuvos istorijos

KAUNAS „VARPO" B-VĖS SPAUSTUVĖ 1929

Prakalba.

Yra tai vienas atskiras, užbaigtas epizodas iš baudžiavų istorijos Lietuvoje. Kadaise buvau jį aprašęs trumpai („Vilniaus Žinios“ 1911 m. Nr. Nr. 121—124), dabar duodu didesnį darbą.

Šiam darbui naudojaus archyvais: Vilniaus Bajorų Deputacijos, Vilniaus Gubernijos (kame dirbau 1909 m.) ir kaikuriais privatiniais, be to palietinčiais tuos laikus spauzdintais raštais.

Šito darbo gale pridėta ištisa dokumentų virtinė jų dauguma niekur nebuvo išspauzdinta, be to ne visi nurodytųjų archyvų raštai išliko sveiki, tai del to paskelbimas buvo reikalingas bent lietuvių skaitytojams.

A. J.

1929. IX. 7.

I.

Baudžiavų naikinimo klausimas XIX amž. pradžioje.

Kol buvo baudžiavos, tol valstiečiuose buvo noro ir pastangų iš po jų išsivaduoti, įgyti sau asmens laisvę ir nuosavai tą žemę, kurią jie dirbo.

Bandymai padaryti tat iš apačios savo jėgomis ir dar visiems valstiečiams, prieš dvarininkų norą, neturėjo geros kloties, nes tie bandymai buvo daromi mažo ir menkai organizuoto ar visai neorganizuoto žmonių būrio, o dvarininkai turėjo didesnę ir labiau organizuotą jėgą. Jeigu buvo naikinamos baudžiavos, ir valstiečiai gaudavo asmens laisvę, tai tik iš atskiro dvarininko valios, atradus jam, kad šita bus jam naudingiau: jis atleisdavo žmones, duodavo jiems asmens laisvę, bet jų dirbamą žemę sau pasilikdavo, laisvi valstiečiai turėjo žemę iš jo nuomoti ir dar sąlygomis, kurias jis ras galimas nustatyti.

Europos vakaruose ir viduryje turime XVII—XVIII amž. nemaža tokių atsitikimų, tatai įvykdavo dažniau ar rečiau, žiūrint aplinkybių: ar duoda žemės ūkis pelno, ar reikia miestams laisvų darbininkų, ar neemigruoja valstiečiai į kitą šalį, kur yra tuščių žemių, kur jiems siūlo patogesnes gyvenimo sąlygas ir t.t.

Kita politinė ir ūkio būklė susidarė Europoj prasidėjus Didžiajai Prancūzų revoliucijai, kai valstiečiai įgijo laisvę ir žemę prieš dvarininkų norą ir valią. Žinios apie tat pasklido po visą Europą, ir kiekviename klode jos sukeldavo nevienodą aidą: kiekvienas matė joj tai, kas jam labiau namie rūpėjo ir skaudėjo. Monarkų koalicijos prieš naują Prancūzų respubliką jų valstiečių akyse atrodė dvarininkų pastangomis grąžinti ne tik monarkiją, bet ir baudžiavas, dėl to Europos vidurio ir rytų valstybių valstiečiams atrodė, kad eidami prieš prancūzus jie turi kariauti kitų labui, o savo negerovei. Slaptieji pran-

cūzų agentai lengvai sugebėjo tą įsitikinimą pastiprinti. Ir šita buvo viena iš priežasčių, dėl ko prancūzai turi geros kloties karuose, sumuša priešų kariuomenes, kurios buvo paremtos feodinių luomų privilegijomis ir baudžiavomis. Napoleonas, genialus prancūzų vadas, galėjo varyti toliau XVII—XVIII amž. prancūzų imperializmo politiką, berods, kitais pagrindais; jisai su savo kardu išnešiojo kaikurias prancūzų revoliucijos idėjas; jo agentai žodžiu ir raštu paruošė atitinkamą dirvą politinių priešų šalyse.

Europos valstiečiai žinojo, kad pas prancūzus valstiečiai laisvi, kad jie įgijo žemės nuosavai, dėl to laukė prancūzų ateinant, nežinojo tik, kad Prancūzijoj revoliucijos obalsiai pasikeitė, kad Napoleonas užkariautose žemėse teduodavo valstiečiams asmens laisvę, atleisdavo juos be žemės. Akylesnieji dvarininkai ir valstybės vyrai jautė šitą, pastebėjo, jog valstiečių nuotaika pasikeitus, suprato, kad šitokio ūpo reikia paisyti.

Iš kitos pusės dar anksčiau, XVIII amž., mokslininkai ekonomistai su A. Smithu pryšakyje ėmė iš naujo įrodinėti tą ištirtą teisybę, kad laisvojo žmogaus darbas esąs našesnis, kad vergas mažiau nuveikiąs, tai daroma išvada, kad paleidus baudžiauninką ir atitinkamai nustačius jo santykius į jo valdomą žemę, dvarininkui bus didesnė medžiaginė ir dorovinė nauda, valstiečiai patys bus labiau patenkinti ir dvarininkui daugiau duos naudos.

Lietuvos dvarininkai, ypač didieji, keliavusieji po Europą, ten mokęsieji, sekė visas kultūros ir ūkio atmainas, kurios vykdavo vakaruose, savo akimis galėjo įsitikinti, kiek tos naujos mintys teisingos ir tinkamos gyvenimui. Ir akylesnieji, toliau matantieji, pažangieji dvarininkai, tat mačiusieji, pas save išbandydavo, bet buvo tai tik išimtini atsitikimai. Daugumas dvarininkų nesugebėjo prisitaikinti prie siūlomų naujų ūkio sąlygų, jie vis tebebuvo įsitikinę, kad valstiečiai gali juos pulti ar net piauti, jeigu panaikinti ponų valią ant jų, tai sulaikydavo dvarininkų daugumą ir seną bei naują vyriausybę daryti bent kokius griežtus žygius. Atrodė ypač negalimu ir pavojingu daiktu daryti tokias nuolaidas valstiečiams, kol ėjo karai del nepriklausomybės (1794 m.). Velijo atsiduoti rusams ir prūsams, negu remtis valstiečiais, ką nors jiems suteikus. Ir laikinai tas baudžiavų klausimas nutilo.

Greitai tas klausimas vėl iškilo ir Lietuvoj, jis atėjo iš vakarų. Visa Europa turėjo kariauti su Napoleonu, bet teko kariauti su bloga klotim. O jisai visur, kur įsitaisydavo, paėmęs viršų, kur pastatydavo viešpačiais savo vasalus, naikindavo baudžiavas, o ten, kur palikdavo senus viešpačius, paimdavo juos savo įtakon, vistiek prispirdavo tiesioginai ar netiesioginai daryti atmainas.

Naujoj, įsteigtoj 1807 m. Varšuvos kunigaikštijoj, į kurią pateko Lietuvos dalis — Užnemunė, kairiojoj Nemuno pusėje, į suteiktą konstituciją buvo įrašytas straipsnis, būtent 4, kur pasakyta, jog vergija, asmens nelaisvė, naikinama; taigi nuo to laiko vienoj Lietuvos dalyje, Užnemunėje, visi valstiečiai įgijo asmens laisvę.

Prūsuose, pergyvenus jiems karo katastrofą 1806 m., tokie valstybės vyrai, kaip Steinas ir Hardenbergas, suprato, jog reikia patiems panaikinti baudžiavas, nelaukiant naujo perversmo, ir pravedė jų panaikinimą; tat buvo padaryta 1807. X. 9 ediktu ir jo papildymais, išleistais 1810. IX. 14 ir XI. 11.

Rusijoj, toj atsilikusioj ūkio atžvilgiu šalyj, baudžiavų naikinimo klausimas iškilo kiek vėliau, ir tai jį tegalėjo kelti iš viršaus. Absoliutiškoji monarchija, sekdama vakarų Europos įvykius ir bijodama to pas save ar norėdama prieš dvarininkus palaikyti valstiečius, kartais pati stengėsi sutvarkyti valstiečių darbą. Bet pati monarchija socialiniu atžvilgiu buvo paremta dvarininkais, tai rimtų pastangų, dėl kurių galėjo būti dvarininkų pasipriešinimas, ji negalėjo daryti. Pav. 1797 m. geg. 5 d. Povilas išleido manifestą, kuriuo paskelbė, jog valstiečiai teprivalo dirbti savo ponui 3 dienas per savaitę, sau palieka 3 dienas, o vieną dieną gali ilsėtis. Bet šitas manifestas paliko tuščia raide, nebuvo kas vykina, o patį carą nudėjo dvarininkų partija.

Jo įpėdinis Aleksandras I, XIX amž. pradžioje, ima vartoti liberalų posakius, rūpinas Rusiją sueuropinti, bet esmėje jokių pakeitimų socialiniame gyvenime nedarė. Pav., 1801. V. 28 / VI. 9 išėjo caro paliepimas (ukazas) Mokslo Akademijai, kur jai uždraudė tik skelbti apie žmonių pardavimą be žemės, o toliau nenorėjo eiti; vėliau Valstybės Taryba, besvarstydama naują caro įsakymo sumanymą, kad visai uždraustų tokį pardavimą, ėmė jam prieštarauti, kaipo pavojingam visuomenei, ir caras sutiko su tuo, kad nėra reikalo leisti tokį įsakymą, ir esmėje

viskas pasiliko po senovei. Arba kai artimesnieji caro draugai, turtingi ponai, kaip Stroganovas, siūlė carui panaikinti baudžiavas, dėl šito, sako, dvarininkų neteksią bijotis, nes rusų bajorai nebaisūs, nesugebėsią sukilti, o valstiečiai gali tat padaryti, tai caras į tą pasiūlymą nedavė jokio atsakymo.

Tik kartais, kai atsiranda noras prikibti prie kokio didelio pono, kuris del ko nors pateko į caro nemalonę, tai caras pareikalaudavo, kad jisai rūpintųsi savo valstiečių maitinimu badui užėjus. Taip, pav., buvo padaryta su Zubovu dėl Šiaulių Ekonomijos valstiečių.

Aleksandro laikais (1801—1825) m. dėl baudžiavų naikinimo teišėjo vienas 1803. II. 20 (III. 4) įstatymas apie laisvuosius artojus, pagamintas galingo dvarininko ir aukšto valdininko kanclerio Rumiancevo nurodymais ir rūpesčiu. Šituo įstatymu eidamas dvarininkas gali atleisti valstiečius; asmeniškai jie yra laisvi, žemę nuomoja iš dvarininko; visgi atleidimo ir nuomos sąlygų tvirtinimas turi eiti per Vidaus Reikalų Ministerį į patį Viešpatį. Konservatoriai ėmė nerimauti dėl šito vieno įstatymo; jų įsitikinimu jisai esąs jakobinų šutvės darbas, prie kurios, jų nuomone, priderą tokie, kaip Novosilcovas ar Čartoryskis; poetas Deržavinas griežtai protestavo prieš šitą naujovę. Jie visi bijojo maišto, jau ruošėsi gintis nuo valstiečių, jų riaušes malšinti. Be to jautė visi, jog su Prancūzija teks susidurti ir kad toj kovoje svers valstiečių klausimas.

Bet kadangi mažai kas teatleisdavo, tai šis įstatymas praktikoj neturėjo reikšmės.

Prancūzų revoliucija, vėlesni Napoleono karai savaip jaudina Rusijos valstiečius. Rusų žmonėse, kaip patyrė vyriausybė per savo agentus 1806 m., ėjo šitokių kalbų apie prasidėjusio karo priežastis: Napoleonas reikalavęs iš caro paleisti valstiečius, tas nesutikęs, tai dabar del šito ir prasidėjęs karas, ir jis eisiąs tol, kol caras to nepadarysiąs. Kitur ėjo pasakomis, kad Napoleonas neliesiąs prastų žmonių, o naikinsiąs ponus, nes jis norįs žmonėms padėti.[1] Bet ta baimė iki šiol nedavė palengvinimo valstiečiams, vyriausybė velijo atsiremti dvarininkais ir su jais išbūti iki galui.

Kitaip atrodė vakariniuose Rusų imperijos pakraščiuose, kur buvo užgrobti svetimi kraštai su aukštesne ūkio kultūra ir

---

[1] Šilder, Aleksandr I, t. II p. 164.

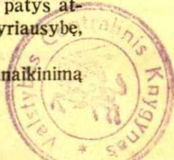
didesne žmonių civilizacija; ten dvarininkai kitaip suprato savo reikalus, kitaip vedė savo ūkį. Aukštesnis mokslas, didesnis kultūros laipsnis iš Europos pirmiau ateidavo į tuos pakraščius, o per čia kartais negreitai galėjo pasiekti tikrąją Rusiją. Kartais rusų vyriausybė leisdavo čia ištirti naują kokį dalyką ar įtaisymą, kol išbandys jį tikrose rusų žemėse.

Pirmas šitam žymes randame Pabaltėje pas latvių ir estų ponus — vokiečių dvarininkus. Rusų caras ir jo vyriausybė negalėjo jų įtarti, kad būtų jakobinai: jie labai arti buvo surišti su caro kiemu, aukštesnieji rusų valdininkai iš čia kilę, šiaip jie ištikimi jo valdiniai, neturi noro skirtis nuo Rusų imperijos, tai leido jiems kartais elgtis kitaip, negu rusų dvarininkams.

Vydžemės (Livonijos) seimelis Rygoje 1797 m. svarstė rusų vyriausybės pasiūlymą apie tat, kaip galima būtų pagerinti valstiečių būklę, bet tuomet nieko nebuvo padaryta. Dvarininkai, ištyrę tą klausimą kiek giliau, grįžo prie jo vėliau, buvo radę kelią savęs nenuskriausti, berods labai seną ir Europoj žinomą. 1803 m. bajorai seimely svarstė tą klausimą, išsprendė greitai, sutiko atleisti valstiečius tik be žemės. Sutikdama pagrinduose su Vydžemės dvarininkų noru, rusų vyriausybė 1804 m. išleido ukazą, kuriuo nustatė, jog valstiečiai pririšti prie žemės, be žemės jų parduoti negalima, bet asmeniškai jie yra laisvi, jie ne vergai. Taigi nedaug tebuvo pagerinta jų būklė. Vydžemėje tai buvo nenaujas sumanymas, buvo tai senos mintys, kurias čionai buvo kadaise pravedę švedų karaliai XVII amž., tik įsigalėjus rusams buvo jos išnykusios. Vydžemės dvarininkai, sutikę duoti asmens laisvę valstiečiams, pamatė, jog apsivylė: negavo tos naudos, kurios tikėjosi. Ir dėl to tuoj ėmė kovoti prieš 1804 m. įst., priėjo prie caro, įtikino jį ir laimėjo. Vėliau 1809 m. išėjo įstatymas, kuriuo valstiečių būklė buvo pabloginta, negu buvo nustatyta 1804. II. 20.

Estijoj įvesta buvo Vydžemės 1804 m. įst. Ir čia bajorai priešinosi jam, veikė prieš jį seimely. Prisidengę liberalizmu, jie įrodinėjo, kad valstiečiams pirmiau reikia duoti pilną asmens laisvę, o jau paskui žemę. Jie pareiškė norą patys atleisti be žemės. Ūkinis krizis palengvino įtikinti vyriausybę, kad jų nuomonė teisingesnė.

Dėl to tai tuomet nebekalbėjo apie baudžiavų panaikinimą Kuršo bajorai.

Lietuvoj baudžiavų naikinimo klausimas buvo nenaujas. Jau XVIII amž., baigiantis nepriklausomybės laikams, jisai buvo svarstomas, ir vienas kitas dvarininkas atleisdavo valstiečius. Toj Lietuvos daly, kuri atiteko rusams, taigi Aukštaičiuos ir Žemaičiuos (dešinėj Nemuno pusėj), rusų vyriausybė leido Lietuvos bajorams turėti tas pačias teises į savo valstiečius, kaip ir rusų bajorai, bet jeigu kas iš Lietuvos dvarininkų laisva valia atleisdavo iš baudžiavų, tai ji kliūčių nedarydavo. Pav., vienas dvarininkas, Kajetonas Nagurskis, 1802 m. testamentu atleido valstiečius be žemės[1], tai vyriausybė rado, kad tat esą galima ir neprieštarauja veikiančiam Lietuvos Statutui.

Įstatymu apie „laisvuosius artojus" pasinaudojo Ignotas Karpis, kuris atleido 7.000 baudžiauninkų be žemės ir be atlyginimo. Toks buvo jo testamentas 1808 m. vas. 29 d.[2]

Balstogės apskričiui atitekus Rusijai 1807 m., tuojau bajorai savo seimely pasiūlė iškelti valstiečių atleidimo klausimą, bet toliau svarstymo ir nutarimo nenuėjo.

Tačiau pažangesnieji ūkio žinovai matė, jog tat vistiek reikės padaryti. Val. Stroynowski 1807 m. išleido knygelę „apie dvarininkų sutartis su valstiečiais".[3] Tenai jisai įrodinėjo, kokia gali būti nauda dvarininkui, žemę sau palikus, o valstiečius padarius savo nuomininkais. Ji buvo išversta rusiškai, išspausdinta 1809 m., bet platinti rusų cenzūra teleido 1811 m.

Rusų dvarininkai pasipiktino ir pasibaisėjo ta knygele. Maskvos mokslo apygardos globėjas gr. Goleniščevas-Kutuzovas įrodinėjo, kad ji esant nedoro lenko darbas, lenkai tą knygą tyčia paleidę, norėdami pasėti riaušių Rusų imperijoj[4]. Kitas dvarininkas, kunigaikštis Volkonskis, matė šitame siūlyme atleisti baudžiauninkus prancūzų revoliucijos baisenybes,[5] autorius galįs ją taikinti savo Lenkijai ir t. t.

Vyriausybė iš vienos pusės bijojo Napoleono ir jo agentų skleidžiamų politinės laisvės idejų, dvarininkai bijojo baudžiavų naikinimo, tai rusų vyriausybė toje kovoje su Napoleonu te-

[1] Jis mirė Vienoj, dvarai — Žemaičiuose, dalis — Ašmenos pav. (Cz. Jankowski, Powiat Oszmiański I 362—3).

[2] Meysztowicz, Karpiowie 40—46.

[3] Waleryan hr. Stroynowski, O ugodach dziedziców z włościanami. 1807.

[4] Semiovski, Krestjanski vopros. t. I. 300.

[5] Semiovski, I, 301—06.

galėjo remtis dvarininkais, jie vieni tegalėjo būti caro atrama, todel jis ir bijojo bent kame palytėti dvarininkus.

Rengiantis rusų vyriausybei į kovą su Napoleonu, didelės reikšmės turėjo įgyti Lietuvos palankumas: įvairių jos gyventojų nuotaika galėjo turėti įtakos politikos bei ūkio klausimams. Nesiskaityti su jais, kaip tat darė iki šiol, dabar pavojaus valandoje nebuvo galima.

Akylesniųjų Lietuvos bajorų tarpe atsirado mintis, kad dabar esant tinkama proga nepriklausomybei įgyti, arba bent gauti plačią autonomiją. Šitą svarstant reikėjo paliesti valstiečius, pas juos ieškoti atramos. Didieji dvarininkai paprastai lengviau sutikdavo atleisti valstiečius, negu mažieji.

M. Oginskis, Ks. Lubeckis, o iš dalies Plateris buvo pagaminę „Didž. Lietuvos Kunigaikštijos konstituciją". Tai tenai 24 jos straipsnyje buvo išreikštas dėsnis, jog per 10 metų visi valstiečiai įgys asmens laisvę, pradėjus 1812 m., o baigiant 1821 m., ir kasmet atleidžiama viena dešimtoji dalis; dvarininkai sudaro su valstiečiais dermes dėl žemės nuomojimo.[1]

Lubeckis ir vėliau grįžo prie to paties klausimo, tik jam atrodė, jog jis pirmiau buvo nuėjęs per toli, dabar nenori aiškiai jo statyti, tenkintųsi tuo, ką neaiškiai buvo pasakęs 1791. V. 3 įstatymas, kur baudžiauninkas buvo pripažintas asmenim ir įstatymų ginamas. Gal būti jisai geriau žinojo bajorų nuotaiką, nenorėjo aiškiai ir griežtai statyti baudžiavų klausimo; be to, norėdamas išgauti politinę autonomiją, vengė pasisakyti šituo socialiniu klausimu, taip opiu savo dvarininkams. Gal būti dėl to caras, matydamas, ko bijosi dvarininkai, daro priekaištą, kad nesirūpina valstiečiais, nors pats bijotų apie tat kalbėti. Kalbėdamasis su Oginskiu jis nurodė jam, kad savo politiniuose planuose neturi užmiršti ir valstiečių: „Su šita labiausiai naudinga visuomenės klase, sakė jisai, jūs dažnai elgdavotės kaip su ilotais".[2]

Prancūzų ir jų talkininkų antplūdis į Lietuvą 1812 m., rusų valdžios ir kariuomenės pasitraukimas sudarė naują būklę. Senoji valdžia išnyko, o naujoji dar tvarkėsi. Dvarininkai baimės apimti laukė, kas bus toliau, jie laukė, ar Napoleonas panaikins

---

[1] Oginski, Memoires, III, 121. Smolka, Polityka Lubeckiego, II, 132—4.

[2] Oginski, Memoires, III, pusl. 115.

baudžiavas ar jas paliks. Valstiečiai pajuto savo ponų nuotaiką: prancūzų kariams nebuvo jokio reikalo palaikyti baudžiavas ir valstiečių nelaisvę, netrukdė, o kartais net ir padėjo, kad laisvės mintys platintųsi liaudyje. Lietuvos dvarininkai bijojo, kad Napoleonas nepanaikintų baudžiavų, jų pasiųstoji deputacija prašė, kad to nedarytų, o jis bajorų deputacijai Vilniuje pareiškė stačiai, jog tat reikės padaryti, bet tuo tarpu šituo reikalu nieko nesuskubo padaryti.

Esant tuo laiku silpnai valdžiai, senoji socialinė tvarka ima irti, prasidėjo suirutės. Žmonės nebeina į dvarą darbų dirbti, jau pradeda pulti dvarininkus, dvarus, o dvarininkai ima bėgti iš savo dvarų, slapstytis.

Imdami valstiečius į Lietuvos armiją, organizuojamą Napoleonui reikalaujant, dvarininkai nieko jiems nežadėjo, dėl to valstiečiai nėjo į karą, o ir patys bajorai gailėjos duoti savo žmonių, bent geruoju nedavė.

Laikinoji Lietuvos vyriausybė, iš dvarininkų sudarytoji, paskelbė, jog socialiniu atžvilgiu niekas nepasikeitė, viskas lieka, kaip buvo, valstiečiai privalo klausyti savo ponų, jokių laisvių ji jiems nesuteikė. Dėl to prasideda valstiečių priešinimasis dvarininkams, iškyla riaušės, o kaikur Lietuvos rytuose, ypač Guduose, su žema kultūra, prasideda net keršijimas, užmušinėjimas. Bajorai atsigavę baisiai atkeršijo išdrįsusiems neklausyti, o ypatingai pakėlusiems ranką ant savo ponų valstiečiams, ir su žiaurumu pasistengė atstatyti senąją savo įtaką ir grąžino senąją tvarką.

Praūžė Napoleono karai. Europos reakcija nugalėjo naująjį prancūzų imperializmą. Paryžiuje 1815 m. išsprendė jo likimą, o Vienoj tais pačiais metais susirinko Europai atstatyti į senąsias vėžes. Tam reikalui sukūrė Šventąją Sąjungą, kariavo prieš vidaus nenuoramas, revoliucijos idėjas, atstatinėjo krikščionybę kaipo tvarkos ramstį. Bet trukusieji taip ilgai karai išardė senąją santvarką, revoliucijos idėjos padarė gilių atmainų visoj Europoje; senoji tvarka ištisa grįžti nebegalėjo, vistiek reikėjo taikintis prie naujosios dvasios, reikėjo imtis kaikurių nemėgiamų prancūzų revoliucijos skleidžiamų idėjų.

Inteligentų jaunimas, bajorų ir miestėnų jaunimas, su užsidegimu kariavę dėl tėvynės laisvės ne tam kariavo, kad grįžtų senoji netikusioji tvarka. Jie ėjo į karą prieš prancūzų tau-

tos viršenybę Europoj, kad atgautų sau, savo tėvynės politinę laisvę. O viešpačiai tarė, jog prižadų ištesėti nereikia, kad neramumų šaltinis pašalintas, kad gali ir turi grįžti senoji tvarka. Tiems, kurie apsivylė, o turėjo jėgų ir noro kovoti, esant kliūtims, negalint laisvių įgyti su valdžios pagalba, atsiranda slaptos draugijos, kurios ruošėsi padaryti dabar ar ateity perversmą; jos visos veikė ir susidarė masonų draugijų ir ložų pavyzdžiu.

Tuo laiku masonai buvo laisvės ir pažangos idėjų nešėjai. Jų susirinkimuose svarstomi įvairūs visuomenės klausimai, jų pagrindime jaučiami migloti masonų posakiai ir terminai.

Masonai veikė už savo brolijos sienų, jie veikė visuomenę, prie jų nepriklausiusią. Jų leidžiamos knygelės, laikraščiai skleidžia humanizmo, politinės laisvės idėjas.

Ir Lietuvoj pradeda veikti masonai[1]. Viena jų atžala veikusi savo vardu viešai (vadinamieji „szubrawcy") ėmė leisti Vilniuje satyros laikraštį „Wiadomości Brukowe" (1817—1822 m.). Jie metė masonų simboliką, miglotus pasakymus, pradėjo atvirai pulti savo reakcinę visuomenę. Šitas inteligentijos sparnas tarp kita ko lietė baudžiavų klausimą, valstiečių vergiją, įrodinėjo baudžiavų naikinimo reikalą.

Žinios apie tat, kas buvo rašoma laikraštyje („Wiadomości Brukowe"), įvairiais keliais pasiekdavo valstiečius ir sudarydavo tam tikrą nuotaiką. Girdėjo apie tat, jautė dvarininkai, tat sukėlė jų tarpe nepasitenkinimą ir pasibiaurėjimą, atsiliepė tat į vyriausybę.

Gretimose šalyse — Prūsuose, Pabaltėje, Užnemunėje (Lenkų karalystėje) valstiečiai jau turėjo asmens laisvę, dėl to bėgo iš čia į anas puses, ypač daug bėgdavo į Užnemunę, iš dalies į Prūsus, bėgdavo vis į tas vietas, kur kalba buvo ta pati, taigi lietuvių, kur buvo giminių, kur juos priimdavo.

Akylesnieji Aukštaičių ir Žemaičių bajorai matė, jog taip pasilikti negali, kad reikės keisti santykius su valstiečiais.

Spauda dvejopai veikė dvarininkus: šaukėsi į bajorų sielą, sąžinę, nurodinėdama, jog valstiečiai — žmonės, kad bloga žmones skriausti; iš kitos pusės ji veikė protą: nurodinėjo į jų

---

[1] Apie slaptas draugijas Lietuvoje, o jų tarpe ir masonus, XIX amž. pradžioje ketinu kalbėti kitoj vietoj.

pačių naudą: panaikinus baudžiavas, suteikus laisvę, bus galima net pelnyti, valstiečiai, būdami laisvi, dirbs daugiau, brangiau mokės už žemę, dvarui bus daug ramiau gyventi. Juk ir Napoleono karų audros yra įrodžiusios, kad reikia daryti atmainų, taigi reikia priimti mintis, Stroynowskio pirmiau paskelbtas. O tat buvo daroma ir kitose šalyse.

Greta Lietuvos, Pabaltėj seniau pradėtąjį valstiečių ir žemės klausimą svarstė toliau, ir tas darbas susilaukė tų vaisių, kurie visai patenkino dvarininkus. Estų dvarininkai galutinai sulaukė sau tinkamo įstatymo 1816. VI. 4, Kurše — 1817 ir Vydžemėje (Livonijoj) — 1819 m.

Taip pat didesnieji Petrapilio gub. dvarininkai, 1816 m. slapta susirinkę (iš viso jų buvo 65), surašė aktą, kuriame nutarė padaryti valstiečius laisvais artojais, kaip buvo leista įstatymuose. Jie tarė, kad caras bus patenkintas, nes ne sykį buvo prasitaręs apie baudžiavų naikinimą, kad jie sulauksią caro malonės, bet jie apsivylė: caras išbarė juos už slaptus susirinkimus ir priminė, kad jis, o ne kas kitas leidžiąs įstatymus, kad jis žinąs, kas reikalinga jo valdiniams[1]. Petrapilio gub. bajorai nutilo ir po to nieko nebedarė[2].

Lietuvos dvarininkai sekė, kas buvo daroma pas kaimynus, buvo pranešama laikraščiuose, einančiuose Vilniuje, net kartais išeidavo anie kaimynų įstatymai skyrium išversti į lenkų kalbą, Lietuvos šviesuomenės vartojamą.

---

[1] Šilder, Aleksandr I, t. IV. p. 42.

[2] Platesnę baudžiavų naikinimo istoriją ketinu duoti kitame darbe, taigi čia mažai teapsistosiu.

II.

Lietuvos bajorų seimeliai 1817—18 m.

1.

Ūkinė Lietuvos būklė 1815—17 m.

Praėjus baisioms Napoleono karų audroms, Lietuvos dvarininkai vėl galėjo grįžti prie ramaus ūkio darbo, bet jų ūkis buvo apiręs: daugybė žmonių išbėgiojo į visas puses, ypač už Nemuno, inventorius sunaikintas, reikia šelpti valstiečius, kad galėtų pradėti dirbti, o čia buvo nederliaus metas, kartais patys dvarininkai neturėjo iš ko paimti, tai reikėjo bristi į skolas, skolinantis sunkiomis sąlygomis, kreditas buvo brangus, o čia netolimais už Nemuno ar pas kaimynus Pabaltėje ūkis kitaip tvarkomas, visa žemė pridera dvarininkui, valstiečiais rūpintis nėra reikalo. Artimiausių prie Nemuno pavietų dvarininkai pirmieji tat pajuto. Jau 1815 m. Vilniuje gubernijos bajorų seimely užsiminė apie valstiečius Kauno pavieto delegatas Ignas Zaviša; jisai tuo klausimu buvo įteikęs raštu savo sumanymą 1815. I. 18[1]. Matyt, to sumanymo ir nesvarstė[2], gulėjo jisai tenai raštinėje seimelio bylose, kol neprisiminė ir neištraukė jo kiek vėliau, 1818 m. Bene tuo pačiu dalyku buvo parašęs savo nuomonę šiauliškis Eligijus Kauneckis.[3]

Nutylėti ilgam laikui baudžiavų naikinimo nebuvo galima. Šita svarstoma kurį laiką seimeliuose, susirinkimuose, kalbama visoj Lietuvoj, Vilniuj, Gardine, Minske. Neaišku, kaip padaryti, kokiu keliu eiti. Vieni reikalavo, kad dvarininkai patys turi suteikti laisvę savo valstiečiams, kiti, nedrįsdami priešintis, o nenorėdami to padaryti siūlė palaukti, ką prisakys Impe-

---

[1] Priedas I, raštai Nr. Nr. 2 ir 3.
[2] 1815 m. Bajorų gub. seimelio protokoluose to rašto neužtikau.
[3] Priedas I. Nr. 1.

ratorius. Daugumas tačiau dvarininkų nenorėjo nei vieno nei kito, velijo laukti. Žmonės išmintingieji ir labiau prityrę patarė nesiskubinti, palaukti, o jaunuomenė, nekantrieji ir turį mažiau prityrimo nenorėjo duotis, kad juos aplenktų. Taip rašė M. Oginskis, pažįstąs savo dvarininkų, ypač didžiųjų, visuomenę[1]. Visa ta nuotaika turėjo pasireikšti seimeliuose.

2.

Pavietų seimeliai.

Savivalda. Lietuvos bajorai, atitekę po rusais, turėjo plačią savivaldą. Ji buvo šitaip sudaryta. Visi bajorai galėjo rinktis kas treti metai savo pavieto mieste į pavieto seimelius ir svarstyti savo reikalus, išrinkti savo valdininkus ir delegatus į gubernijos seimelį. Galėjo rinktis visi bajorai.

Kiek vėliau dalyvių skaičius sumažėjo, nebe visi galėjo dalyvauti seimeliuose; ta teise naudojosi tik dvarininkai, turintieji ne mažiau kaip 8 dūmus, tai reiškia 8 ūkininkų, baudžiauninkų dubas. Bajorai dalyvauja seimeliuose patys, turi vieną balsą. Kai dėl amžiaus, tai turi turėti 18 metų. Į valdininkus tegalima rinkti teturinčius taip pat 8 dūmus, ir kuriems yra ne mažiau kaip 23 metai amžiaus. Pavieto seimeliai turi prasidėti lapkričio 1 d.

Seimeliai atimdavo nemaža laiko, kol susitvarkys, patikrins renkamąją teisę, nors sąrašai iš anksto buvo ruošiami. O tuo tarpu galima aptarti visus reikalus, pasikalbėti apie asmenis. Tuo laiku atgydavo pavieto miestas, pilna buvo bajorų, važiuodavo į miestą vieni ir su šeimomis.

Pavieto seimely prezidiją sudarydavo bajorų maršalas ir 4 cenzoriai: pakameris, karuža, dviejų teismų (žemės ir pilies) prezidentai.

Pavieto seimelis išrenka 3 metams: pavieto maršalą, 10 delegatų į gubernijos seimelį, 1 sienų teisėją į apel. gubernijos teismą, be to, didelį skaičių pavieto valdininkų — į bajorų valdininkus, į policiją, teisėjus ir t. t.

---

[1] Priedas II. (Oginski, Memoires, IV, neskelbtas spaudoj prierašas, pirmą sykį dabar spausdinamas).

Pavieto seimelis išrinkdavo tam tikrą virbę (komisiją, vadinamą „deputacija"), kuri surinkdavo bajorų pageidavimus (desideria) ir prašymus į vyriausybę, juos sutvarkydavo ir patiekdavo visumai svarstyti. Šita buvo nurodymu ir net prisakymu (instrukcija), kaip turi tie 10 delegatų elgtis gubernijos seimelyje (Vilniuje). Paprastai šitas instrukcijas rašydavo raštu, retai spausdindavo, įteikdavo gubernijos seimely ir ten drauge su visų pavietų instrukcijomis nagrinėdavo, iš kurių tam tikra virbė sudarydavo visos gubernijos bajorų pageidavimus (desideria), visumoj apsvarstydavo ir pavesdavo gubernijos maršalui, kad jisai atitinkamai vyriausybei įteiktų.

Dalyvių skaičius. Vilniaus gub. buvo 11 pavietų, nevienodo didumo ir ploto, bet iš pavietų ėjo į gubernijos seimelį po vienodą delegatų skaičių, būtent po 10.

Pavieto knygose buvo tiksliai rašoma tik bajorai - dvarininkai, turintieji 8 dūmus ir daugiau, ir nesekama turinčiųjų mažiau. Dėl priderėjimo į aną turtingesnę grupę ėjo ginčų, nes tat duodavo teisę dalyvauti seimelyj, būti išrinktu aukštesnei vietai.

1816 — 18 m. buvo toks turinčių balsą bajorų skaičius:

Vilniaus pav.	1817 m.	sąrašais	269
Užnerės (Zawileiski pow.), pav.	1816 m.	„	150
Braslavos pav.	1818 m.	„	109
Ašmenos pav.	1817 m.	„	206
Trakų pav.	„	„	136
Vilkmergės pav.	„	„	396
Kauno pav.	„	„	137
Raseinių pav.	„	„	331
Upytės pav.	„	„	253
Telšių pav.	„	„	155
Šiaulių pav.	1816 m.[1]	„	186

3.

Baudžiavų klausimas 1817 m. seimeliuose.

Baudžiavų naikinimo klausimas turėjo paaiškėti jau pavietų seimeliuose. Ir tikrai, vienur tą klausimą kėlė savo posėdžiuose

[1] V. B. D. Aktai 1817 — 1818 m. Kaikurie skaičiai sąrašuose šiek tiek taisomi, į tą ar kitą pusę, bet skirtumas nedidelis, vos keli žmonės.

ir svarstė, kitur visai nelytėjo, bent nežinome, kad būtų pavieto instrukcijose įdėta; gal būti ir buvo kas pasisakęs, bet nematyti, kad tas klausimas visur turėtų vyraujančią reikšmę.

Reikėjo, kad pradėtų įtakingas žmonių būrys. Iškilo sumanymas Vilniuje, išten išsiplėtė po visą Lietuvą. Turėjo jisai ir politinių sumetimų. Sumanė tat Plater - Siebergas, Vilniaus vice-gub., pasitaręs su A. Čartoryskiu ir Sev. Potockiu, kurie apie tą laiką buvo apsistoję Vilniuje, važiuodami iš Petrapilio į Varšuvą[1].

Pradžią tam klausimui iškelti padarė kaikurie turtingieji dvarininkai, toliau matantieji, norintieji, kad valstiečių atleidimas duotų ko daugiau naudos dvarininkams, kad valstiečiai apie tat nieko nežinotų, dėl to neištiktų jų tarpe neramumų; norėtų daryti su vyriausybės pritarimu, dėl to tai nekvietė į paslaptį ir į darbą nusiteikusių priešingai rusams, pav., Mykolas Römeris, masonas, Trakų p. maršalas, tuo laiku išrinktas gubernijos maršalu, stovėjo nuošaliai nuo to viso sumanymo.[2]

Plater - Siebergas toliau aptarė tą reikalą su savo giminaičiais, kad jie iškeltų tą klausimą seimeliuose, kad atrodytų, jog tai yra pačių bajorų, ne jų ir ne vyriausybės pradėta. Savo keliu turėjo pradėti kalbėti liberalai, kurie priešingi nelaisvei apskritai[3].

Kaip tik vienas Platerio giminaitis ir iškėlė tą klausimą Vilkmergėje. Bajorai girdėjo apie tat, bet nevisi pavietai pasisakė, ne apie visus seimelius turime tikslių žinių.

Smulkesnių žinių liko apie Vilkmergės pavietą, nes šito pavieto keli žymesnieji veikėjai dvarininkai paliko užrašytų atsiminimų.

Į Vilkmergę susirinko beveik visi savo pavieto bajorai, o jų buvo į 400. Visiems jiems rūpėjo, kaip tą klausimą išspręs, rūpė-

---

[1] Taip jis rašo carui (Priedas V.).

[2] Priedas V-a.

[3] Kaikurių manoma, kad tarp pradėtojų buvęs Druckis - Lubeckis, Vilniaus pil. gub., nes jis jau 1812 m. buvo kalbėjęs apie tat (Oginski, Memoires III, 116—120). Į deputaciją, kuri turėjo eiti į carą, jis buvo išrinktas; be to, apie tai šeimoj yra išlikusi tradicija (Smolka, Polityka Lubeckiego, t. I. 69—70). Bet šita tradicija vis dėlto nieku nėra paremta. Iš Lubeckio darbų 1817—18 m. nematyti, kad tuo būtų susidomėjęs, tuomet jam rūpėjo politikos klausimai. Su Vilniaus gub. turtais jis mažai buvo surištas, tik buvo nedideli dvarai (Triškiuose).

ėjo jis ir didesniems ir mažesniems dvarininkams; seimely visų balsai lygūs, vienodi, bet iš tikrųjų pavieto nuomonę nustatydavo didesnieji dvarininkai, kurie buvo šviesesni, akylesni, o ir stipresni ūkiškai.

Bajorų tarpe buvo du sparnu: konservatyvus ir pažangusis. Konservatyvų pryšakyj stovėjo Petkevičiai, Kalyškos, Hoppenai, Kościałkowskiai, Stomai, Giržynskiai, o jų vadu buvo Feliksas Sesickis.

Pažangiame sparne vyravo: Pamarnackiai, Komorauskiai, Mikuličiai, Grodzeńskiai, Gružauskiai, Komarai, Weyssenhofai, Kelpšai, Piottuchai, Veličkos, Tiškos ir kiti. Jie aiškaus vado neturėjo; skaičiumi jų buvo daugiau.

Buvo dar vienas tarpinis būrys, apie 30 žmonių, vedamas Adomo Žagelio, kuris dėdavos tai su viena, tai su kita puse.

Ką tik mirus pavieto maršalui Mikalojui Kościałkowskiui, pirmininkavo pakamarys Daunoravičius.

Pažangusis sparnas buvo stipresnis, bet pavieto maršalu išrinko abiejų pusių gerbiamą Adomą Žagelį, į visas kitas vietas išrinko daugely atsitikimų žmones iš pažangiojo sparno.

Panašaus judrumo parodė dar šie pavietai: Užnerės, Braslavos, Upytės.

Seimelių laiku atėjo žinių, kad yra miręs Tadas Kastiuška. Dėl jo kuone visoj Lietuvoj buvo padaryta gedulo diena — daryta ta forma politinio pobūdžio demonstracija. Šituo pasinaudojo pažangieji iš dvarininkų tarpo agitacijai už valstiečių paleidimą nurodydami, kad Kastiuška visuomet to norėjęs ir valstiečiais rūpinęsis.

Paskutinę seimelio dieną Vilkmergėj buvo pastatytas klausimas apie valstiečių atleidimą. Šito darbo reikalingumą įrodinėjo gr. Kazys Plateris iš Dusetų. Jisai tat buvo padaręs, aptaręs su savo artimais žmonėmis, su giminaičiais, su Vilniaus vicegubernatorium. Savo pareiškimą jis pridėjo prie seimelio aktų. Jo pasiūlymą priėmė seimelio dauguma. Gal būti ir gedulo iškilmės buvo padariusios savo nuotaiką. Visa tat buvo pasiūlyta paskutinę seimelio dieną, nebuvo duota nė apsigalvoti; berods, nieko galutinio ir nesiūlė K. Plateris, dar tebuvo pasiūlyta pasiųsti sumanymą į gubernijos seimelį. Šitas klausimas buvo įrašytas į instrukciją Vilkmergės delegatams iš pavieto į gubernijos

seimelį. Bene bus ją rašęs K. Plateris.[1] Pasirašė ne visi delegatai, tik septyni: J. Lapas, Pr. Komarauskas, A. Kurminas, F. Daumantas Sesickis, A. Klimavičius, J. Kozakauskas, gr. K. Plateris.

Instrukcija buvo gana plačiai surašyta. § 4 kalba apie valstiečių būvį, § 5 nukreiptas prieš žydus, kurie naudoją valstiečius,[2] § 6 — kad reikia įtaisyti liaudies mokyklas miesteliuose ir parapijose. Be to, kaip paprastai, buvo įrašyti ir kiti pavieto pageidavimai, kaip antai: dėl mokesčių, smuklių ir t. t., buvo grynai vietiniai, pav., § 16, kur pasiūlyta padalinti Vilkmergės pavietą į du, nes jis esąs perdidelis, pavieto vidurkiams būtų galima pasirinkti du iš nurodytų miestų: Anykščiai, Svedasai, Utena ar Dusetos.[3]

Vilkmergėnų sumanymas apie valstiečius. Apie tat sako ketvirtas instrukcijos straipsnis,[4] kuris buvo tokio turinio. Straipsnis prasideda nuo nurodymo, jog Viešpats visuomet rūpinos valstiečiais. Be abejo, ne toks šito tvirtinimo tikslas, kad palaikytų ištikimybę, o tam, kad vyriausybė neįtartų bajorus turint blogų norų, jog jie čia nemaištininkai, jog su jais einąs ir pats Viešpats. O toliau eina pats pasiūlymas iš esmės. Gamtos balsas, sako toliau instrukcija, ir pareigos pajautimas šaukia valstiečius atleisti. Jau Estijos, Kuršo ir Vydžemės valstiečiai turi laisvę ir yra dėkingi savo bajorams. Vilkmergės delegatai privalo tuo reikalu susirūpinti, turi žiūrėti, kad ir kitų pavietų delegatai tą pat priimtų, išrinktų komisiją iš asmenų, ištikimų sostui ir atsidavusių visuomenės labui žmonių, sudarytų vieną organizaciją tam klausimui aptarti.

Tuo dalyku rūpinantis reikia surasti tokias priemones ir būdus, kad: 1) staiga neišbėgiotų artojai, nes iširtų ūkis, 2) vyriausybė po to atleidimo, darydama gyventojų sąrašus, nebegalėtų kibti prie dvarininkų, daryti juos atsakomingus už skolas ir mokesčius, 3) atleistieji artojai tam tikrą laiką turi pasilikti savo paviete, bet šituo reikalu turės būti išleistos smulkesnės taisyklės, atsižiūrint ūkio ir krašto reikalų.

Taigi Vilkmergės bajorai siūlė paleisti valstiečius be žemės, kaip tat buvo padaryta Pabaltėj ar pirmiau Užnemunėj,

---

[1] Mościcki, Pod znakiem Orła i Pogoni, p. 62—64.

[2] Apie dvarininkų kovą su žydais plačiau išdėstyta mano knygoj „Žydai Lietuvoje", pusl. 98-124.

[3] V. G. A. l. 83 (Instrukcija Vilkmergės pav.).

[4] Priedas III.

net su tam tikrais suvaržymais, kad neišbėgiotų, kad būtų kam dirbti dvaruose. Kadangi dvarininkai bijojo, kad atleistieji valstiečiai gali išbėgioti, tai kuriam laikui juos sulaikys vietoj, nustatys sąlygas, kada ir kaip galės palikti savo sodžių ir ūkį. Ir viso šito žiūrės jau vyriausybė, nebe dvarininkai.

Smulkiausia buvo Vilkmergės pavieto instrukcija, kiti pavietai žinojo apie tat, kas ruošiama, įvairiaip atsiliepė, vieni prisidėjo prie šito sumanymo, kiti ne. O ir nevienodi buvo visų pavietų interesai, bet daugumas dėl atsargumo tylėjo, laukdami, ką išgirs Vilniuje.

Aiškiai pasisakė už tą sumanymą dar du pavietai: Užnerės ir Braslavos.

4.

Vilniaus gub. seimelis 1817 m.

Į Vilnių pradėjo važiuoti bajorų delegatai. Buvo kalbų, kad dabar bus svarstomi dideli dalykai, nagrinėjamas iš visų pusių baudžiavų naikinimo klausimas, ką dvarininkai iš to laimės, ko jie gali nustoti.

Gruodžio 1/13 d. pil. gubernatoriaus namuose prasidėjo paskirtuoju laiku, kaip paprastai, seimelis. Pirmininku išrinktas Mykolas Römeris, Trakų pav. maršalas, žinomas visuomenės veikėjas, masonų ložės „Stropiojo Lietuvio“ didysis meistras.

Iš pradžių ėjo paprastieji būtinieji seimelio darbai, kuo nors liečiantieji savivaldos reikalus ar turintieji bendresnį politikos pobūdį. Tarp bendresnių nutarimų reikės nurodyti vieną reikalavimą, kad Kastiuškos kūnas būtų palaidotas Lietuvoje, nes jis buvęs lietuvis.

Atėjo savo eile ir labai liečiąs dvarininkus, lygiai jaudinąs ir pažangiąją, ir konservatyvę visuomenės dalį—tai valstiečių paleidimo klausimas. Nevienas buvo girdėjęs apie Vilkmergėnus, gal skaitė tekstą. Ir kaikurie tikrai rengė jį išspausdinti agitacijos tikslams, ko paprastai nedarydavo. Tuo susirūpino Vilniaus inteligentija, žmonės, kurie sukinos aplink „Wiadomości Brukowe“, kurie agitavo už baudžiavų naikinimą. Tasai dokumentas buvo svarbus savo propagandai pastiprinti, veikti plačioj visuomenėj, ne tik bajorų seimelyj, kuris buvo viešas. Su tuo raštu buvo galima spirti eiti toliau. Nežiūrint pastangų, Vilkmergėnų instrukcija laiku, kaip norėta, vis dėlto neišėjo.

Gruodžio 22 d. (s. s.) Upytės maršalas Simonas Zaviša iškėlė tą klausimą. Jisai pirmas pradėjo kalbas tuo reikalu. Bendras jo kalbos tonas — tų laikų liberalų masonų dvasioje. Jisai kalbėjo apie „gadynės dvasią", kuri reikalavo baudžiavų klausimo išsprendimo; berods, bajorai ir pirmiau tuo buvo susirūpinę, pasisakę dėl to dar 1791 m. savo gegužės 3 dienos konstitucijoj. Tat norėjęs padaryti didysis Viešpats Aleksandras, tik karas jam sutrukdęs padaryti šitą darbą, visur baudžiavos išnyko, o tik vienoj Rusijoj jos beliko, ir čia jos turi išnykti; jisai Vienos kongrese pirmasis yra pasisakęs prieš prekybą su negrais-vergais, jisai sutiko su Estų ir Kuršo bajorų valia atleisti savo valstiečius. „Deja, jie pirmieji pasisakė, ne mes, iš jų ėjo spinduliai, ne iš mūsų."

Baudžiavų palikti nebegalima, negalima ir neprivaloma. Visagalis monarkas galėtų prisakyti, bet jis gerbia bajorus, palieka patiems pasisakyti, iš jų jis laukia kilniųjų darbų.

Bajorai visi vienu balsu turi išsižadėti visų savo teisių į valstiečius. Jeigu jie yra kilę iš karo imtinių, tai dabar ištarnavę, atidirbę laisvę, verti geresnės būklės. Jie gamina turtus, žemę padaro našią, jie dirba, vargingai gyvena, žemė liks bajorų, tik jiems reikia duoti laisvę, o žemę gaus iš pono, ją nuomodamiesi.

Jisai siūlė patiekti Viešpačiui prašymą, kuriame pasakytų, jog „vadovaudamiesi žmoniškumo jausmais, atsižvelgimu į krašto padėtį pasienyje, Šviesiausiojo Monarko valios pavyzdžiu, kitoms gubernijoms parodytu nori savo liaudį atleisti iš baudžiavų, tenkindamiesi geros valios dermėmis ir duoti jiems teisę pasirinkti poną ir vietą, prašo, kad maloningasis Viešpats leistų sudaryti komisiją parašyti įstatymams, kurie nustatys ir laiką ir būdą, kaip būtų galima šitas darbas atlikti, atsižiūrint į naudą kraštui, į bendrą visų klasių patogumą ir vietos ypatybes, kad šviesūs vyrai, žinodami mylintįjį teisingumą ir visuomenės labą monarką, galėtų parašyti išmintingus įstatymus ir patiektų sostui patvirtinti."[1]

Zaviša turėjo savo kalboj atsišaukti į caro valią, kad neįtartų maištu, o esmėje pasakė tą, ką jau kiti, tarp jų ir Vilkmergės bajorai, siūlė.

---

[1] Priedas IV

Simono Zavišos kalbos bajorai išklausė susijaudinę: buvo tai didelis lemiantis žingsnis, svarbi valanda visam jų būviui. Jie seniai jos laukė, daug prieš tai buvo kalbėję. Salėje buvo pilna ir publikos, kurie taip pat nerimavo. Apie tą ėjo kalbų mieste, apie Zavišos kalbą šnekėjo visur, tik atsargiai savųjų tarpe, kad nežinotų liaudis.

Tuo pat laiku Vilniaus liberalai atidavė spaudon Vilkmergės seimelio instrukciją. Jiems tas dvarininkų dokumentas buvo svarbus savo propagandai pastiprinti, reikėjo su tuo spirti eiti toliau ne tik atsilikėlius, bet ir pažangiuosius dvarininkus. Ypatingai rūpinos išspausdinti Vilniaus univ. prof. Šimkevičius (taip bent vėliau buvo nustačius policija), cenzorius prof. kun. Chodani davė leidimą spausdinti; pas Zavadzkį spaustuvėje pažymėta 1817. XII. 23.[1]

Taigi buvo viskas paruošta pulti atsilikėliams. Bajorai dar labiau susimąstė, jie nedrįso priimti tą ar kitą žygį, nes tik Vilniuje, tokiame būryje susiėję, ėmė galvoti, ką reiškia tas sumanymas.

Lietuvos dvarininkų interesai buvo nevienodi, žiūrint pavieto, įvairūs sumetimai veikė juos savaip.

Šitą aprašė vice-gubernatorius Plater-Siebergas savo laiške į carą. „Čionai, kaip ir visur, sako jisai, veikė pamatinis žmonių veiksnių ir minčių reiškinys — interesas. Tais interesais vadovaujasi daugumas valstiečių paleidimo pradėtojų ir trukdytojų. Vieni iš to mato begales naudos ir jos laukia, kiti tematė tame savo iširimą ir tuo baisėjas. Vis dėlto yra gerbiamų, kurie, turėdami karštą širdį, proto suvaldytą, susirūpino valstiečių klase, kaipo žmonėmis, nori jų civilizacijos, kaipo tikslo, ir nori tuo pačiu laiku priemonių, kurios juos į tat veda. Yra taip pat ir entuziastų, kurie nemoka nieko svarstyti ir seka visiškai tik gadynės impulsą, juos teišgelbės tik savo patyrimas...

„Daugumas šios gubernijos gyventojų vadovavos tik savo interesais. Atleidę valstiečius nebeturės reikalo jais rūpintis, nereikės badui užėjus juos maitinti, mokėti už juos mokesčius, statyti ar išpirkti rekrutus. Atleidus bus daugiau darbininkų žemei dirbti. Ypač to laukia Žemaičių ir Upytės pav. gyventojai. Čia žemė yra gera, arti Liepojaus ir Rygos uostai, patogu javai pardavinėti, valstiečiai turtingi, nors naštos nedidelės, vis dėlto di-

---

[1] V. G. A. I. 104-05.

desnės negu kitur, bet jie jas pakelia, ypač didelės yra duoklės Upytės paviete. Kitaip atrodo Braslavos ir Užnerės pavietuose, žemė nederlinga, kraštas neturtingas, jie laukia laisvės dėl kitos naudos. Pagaliau Kauno ir Trakų pavietai priduoda dar vieną akstiną, gal tai tik iliuzija, kad atleidus valstiečius jie nebebėgs per Nemuną į Lenkiją..."[1]

Laukiamoji medžiaginė nauda atitiko jų politinį ir kultūrinį nusistatymą. Masonų draugija ragino juos pažangiais obalsiais palaikyti liberalizmą, asmens laisvę.

Šitoji masonų dvasia atsispindi S. Zavišos kalboje. Masonai palaikė jį salėje, jie, gal būti, buvo apsvarstę jo kalbą, jie platino Vilkmergės instrukciją, pasirūpinę išspausdinimu.[2]

Tuo laiku delegatų salėje buvo 57, iš jų masonų — 27, publikoj buvo, be abejo, baudžiavų priešininkai. Tie delegatai, kurie nenorėjo kištis ir turėti nesmagumų, neatvyko (iš viso galėjo būti seimelyj 122).

Opozicija. Seimely buvo pasiruošus ir griežta opozicija, kuri išdrįso atvirai tat pareikšti. Jų vardu kalbėjo Ašmenos pav. delegatas Mykolas Paškauskas (Paszkowski), buvęs pulk., buvęs visų Dominiko Radvilo dvarų įgaliotinis. Jisai paskelbė kitą savo krypsnio bajorų nusistatymą.

Jis pats nepriderėjo prie turtingų dvarininkų, iškilo savo paviete tik kaipo D. Radvilos dvarų valdytojas, o vėliau šį-tą įgijo nuosavybėn ar nuomon: pav., Karputiškių dvaras pateko visiškai į Paškausko rankas, nuomoj laikė didelį Nalibokų dvarą, kuriame buvo 300 su viršum vyrų baudžiauninkų, nuomojo jį 1808—1820 m., mokėjo 22.100 auksinų.

Ašmenos pavietas labiau už kitus buvo nusistatęs prieš baudžiavų naikinimą, ir jo dvarininkai turėjo tam tikrų priežasčių: žemė buvo bloga, valstiečiai skurdžiai gyveno, mokesčių našta vienoda kaip ir kitur, taigi nedaug tegalima buvo paimti, reikėjo jie labiau spausti, kad daugiau išgautų ir neatsiliktų nuo kitų pavietų turtingų bajorų, o be to jie kaip tik turėjo blogų prityrimų su baudžiauninkų paleidimu. Nagurskis, kuris atleido testamentu valstiečius,[3] turėjo vieną dvarą (Ukropiškiai) Ašmenos pav., tai čionai gavę laisvę visi valstiečiai išbėgiojo, beliko viename

---

[1] Priedas V.

[2] Dobrianski S. Očerki iz istorii masonstva v. Litvie. Vilniuje 1914 m. 107—116 p.

[3] Žiūr. aukščiau p. 10.

Tolminavo sodžiuje vos 17 kiemų, kitur ir čia ūkis nupuolė, nebuvo kas laukus dirba. 1815 m. karo nuvargintą ir žmonių apleistą Ukropiškių dvarą pirko Važynskis.[1]

Tai šitas Paškauskas kalbėjo Ašmenos pavieto vardu. Jis, kaip ir Zaviša, kalbėjo iš rašto, iš anksto pasiruošęs, kalbėjo kitų vardu. Jo mintys buvo tokios.

Jis nekalbėsiąs apie privilegijas, žmoniškumą, lygybę, reikią tik atsižvelgti į būdą ir į momentą, kada tat įnešta, o juk turį būti spręsta vienu balsu. Pavietų nutarimai ne tą pavedę savo delegatams, ne tam susirinkę, trumpu laiku sunku nutarti, o kai dėl Estijos ir Kuršo pavyzdžių, tai dar reikia palaukti vaisių, ką laimėjo ir prakišo dvarininkai ir artojai. Be to, reikia žinoti anų kraštų sąlygas. „Mūsų protėviai rūpinos artojų likimu, ne dabar lenkas nusitrynė nuo rūpių įpročių rūdies. Ir jiems rūpi darbo žmonių gerovė, bet toks didelis dalykas turi būti giliai ištirtas, išnagrinėta nauda abiem pusėm ir visam kraštui, o iždui būtų laiduotos pajamos“. „Bijodamas, kad dėl staigaus padaryto darbo gali ištikti visokių nelaimių, nes laisvės, lygybės, filantropijos, liberalizmo, švietimo, gadynės dvasios obalsiai kuone visoj Europoj paleido raudonus gaisrus, tai nenorim skubotumo.“ Juk tai griauna iš pamatų dvarininkų nuosavybės pagrindus. Reikia tat pavesti išžiūrėti Komitetui, susidedančiam iš žmonių, kurie tikrai turi žemės nuosavai ir paveldėjamai ir pažįsta šalį. Be Monarko leidimo negalima esą išrinkti tokio komiteto, tat reikia pavesti delegacijai, kuri padės prie sosto gubernijos pageidavimus. Dar gali artojai nenorėti laisvės, nes pasiūlijus laisvę gali apdėti juos trigubais mokesčiais, kaip tat daroma dabar su laisvais žmonėmis, reikia tat nurodyti, be to, reikia prašyti, kad šitas komitetas tepriderėtų nuo vieno Viešpaties.

Gavus leidimą, bus galima sudaryti komitetą ne iš teoretikų, bet ir iš praktikų. Praktikai semia žinias ne iš knygų ir raštų, dažnai klaidingų, nes dažnai jas rašo dėl savo pelno, bet iš žmonių, pažįstančių žmones-artojus.

Paškauskas nenorėjo atleisti valstiečių, jis matė čia teoretikų, pavojingų revoliucijos šalininkų darbą, viską turi spręsti pats Viešpats.[2]

---

[1] Jankowski. Powiat oszmiański I, 362—3, II 278, IV 18.

[2] V. G. A. 1817 Nr. 318 — l. 38. Ir jo kalba platinti išspausdinta, ji suteikta dviem kalbom: lenkiškai ir rusiškai.

Nepatiko ta jo kalba tiems, kurie buvo už valstiečių paleidimą, nepatiko judriai jaunuomenei. Dvarininkai išgirdo iš Paškausko tą, ką patys manė. Nemalonu buvo klausyti priekaištą, kad laisvieji moka trigubai daugiau, nes šito reikalaudavo iš valdžios dvarininkai per savo seimelius. O dar nemaloniau buvo politinės painiavos: jokios revoliucijos nenori, patys nenusimanydami gali nusidėti prieš caro valią, patekti į konfliktą su vyriausybe. Ginčų su Paškausku tą dieną nebuvo, seimelis tik nutarė, kad jisai savo kalbą patiektų raštu. Ir tikrai jisai rytojaus dieną (XII. 23) tat padarė: įteikė raštu pirmininkui savo vakarykščią kalbą, net atspausdintą, su rusų vertimu. Įteikdamas pridėjo keletą tam tikrų lydimų žodžių.[1] Tą dieną, berods, niekas nebus kalbėjęs iš esmės.[2]

Kauno delegatas, taip pat jau sykį minėtas Žaviša, paėmė žodį ir savo kalboje nurodė, kad tą klausimą jis esąs iškėlęs daug anksčiau, 1815 m., tuomet buvo įteikęs savo pasiūlymą raštu, tai dabar perskaitė jį, prašė seimelio nutarimo.[3]

Seimelio darbai ėjo paprastąja tvarka. Abi pusi pasisakė, reikia laukti vaisių. Gruodžio 17 d. jisai buvo nutaręs, kad visi pageidavimai būtų siunčiami tam tikrai virbei (komisijai), kuri, visus pageidavimus surinkus, apsvarstys ir vėl patieks seimelio visumai. Matyti, kalbėtojų daugiau nebuvo, pasisakė, ką norėjo, nenorėjo besivaržyti, kas yra ištikimesnis viešpačiui. Visa medžiaga buvo atiduota tai virbei.

G r u o d ž i o 24 d. seimelio visumoj vėl svarstė baudžiavų klausimą. Pradėjo nuo protokolo skaitymo. Matyt, jokių pastabų ir pakeitimų nebuvo padaryta. Toliau Upytės delegatas K o r d z i k o w s k i perskaitė gr. Kazimiero P l a t e r i o raštą apie valstiečių laisvę, prašė jį įtraukti į protokolą. Bet Kauno pav. delegatas Zaviša su tuo nesutiko, sakydamas, kad į protokolą įrašinėti jį nėra reikalo, taip pat kaip ir jo paties kalbos, užteksią pažymėjimo.[4] Po to iš esmės kalbėjo (o tikriau skaitė iš rašto) Ašmenos pav. atstovas K l u k o w s k i s ir savo kalbą įteikė maršalui.[5] Jis įrodinėjo, jog maloningasis Viešpats, prieš pa-

[1] V. G. A. l. 38. Tenai pažymėta, jog kalba XI. 21, ar tai spaudos klaida, ar paruošta tai dienai?

[2] V. B. D. Priedas VI (1817. XII. 23).

[3] P r i e d a s I. Nr. 2, 3 (XII. 23), bet jo rašto Bajorų Dep. aktuose neužsiliko.

[4] P r i e d a s VI. Taigi Mościckis painioja dienas.

[5] Jo kalbos aktuose neliko.

reikšdamas savo valią apie valstiečių laisvę gretimų kaimynų (Kuršo ir Estų) šalyse dar anksčiau yra padaręs Lietuvoj, būtent, išleido 1804 m. savo garsųjį įsakymą (įstatymas apie žydus), jisai taip pat yra uždraudęs žydams laikyti smukles, bravarus. Todėl patarė seimeliui, kad jisai, siųsdamas delegaciją į Viešpatį, paprašytų įvykinti 1804 m. įstatymą. Taigi Klukowskiui, kalbant apie valstiečius, svarbu buvo įstatymas prieš žydus.[1] Berods, panašus punktas buvo ir Ukmergės pav. instrukcijoj (būtent § 5).

Tą pačią dieną buvo svarstoma keletas mažesnių dalykų, bet vėl grįžo prie valstiečių klausimo, tik tuo tarpu iš esmės nieko nepridėjo. Užneriškis gr. Plateris, kauniškis Zaviša ir braslaviškis Mirskis pasiūlė baigti posėdį, atidėti to klausimo svarstymą, kol komisija nepabaigs jai pavestojo darbo, nenorėjo, kad perankstybi ginčai nepakenktų jų sumanymui.

Kitas posėdis buvo paskirtas, bet matyti baudžiavų klausimo nesvarstė, bent tos dienos protokoluose nėra to užrašyta. Ramu nebuvo, kalbėjo apie tat seimelyje nuošaliai, ėjo kalbos mieste, Vilkmergės instrukcija buvo išspausdinta ir išplatinta publikoj, kad jai pasipriešinti, buvo išspausdinta ir pirmoji Paškausko kalba net dviem kalbom: rusų ir lenkų.

Paškauskas buvo nevienas. Jisai atstovavo nuskurusiam Ašmenos pavietui. Tokios pat minties buvo ir tokie dideli dvarininkai, kaip Umiastauskas, Pusłauskas, Volkas, kurie patys nenorėjo įsikišti; buvo tarimų, kad jie pastatę Paškauskį kalbėti, o patys nenorėjo rodytis. Umiastauskas yra kalbėjęs seimely, bet matyt nėra aiškiai pasisakęs savo nuomonės tuo klausimu.[2] Taip pat ašmeniškis buvo regentas Vincas Klukowskis, kuris Paškauskį palaikė.

Atsirado vienas iš Ašmenos delegatų, Aur. Dmochowskis, kuris pareiškė, jog jis eisiąs su dauguma, bet savo tikros nuomonės nėra pasisakęs.

Buvo kalbėjusių, kurie aiškiai nesisakė, arba bent nežinome jų kalbų turinio, kaip antai: Braslavos — Mirskis, Raseinių — Chlewinskis, Trakų — Kucevičius, Vilniaus — Narbutas,[3]

---

[1] Priedas VI.

[2] Priedas I, Nr. 9. (kalba buvo pridėta prie protokolo, bet aktuose neužsiliko).

[3] Priedas I, Nr. 6—9. Dobrianski 110—112.

bet, rodos, Mirskis, Chlewinskis pasisakė už baudžiavų naikinimą, — jie abu buvo masonu.[1]

Seimelio vadai ir to viso darbo pradėtojai tarė, jog juos palaikys ir kiti dvarininkai. Ir tikrai dar prieš pradedant seimelį ateidavo laiškų, kuriuose rašydavo, jog eisią su jais. Taip rašo Braslavos pav. maršalas gr. St. Manuzzi iš Vydžių, kuris sako, jog dėl ligos atvykti negalįs, bet su džiaugsmu priimąs sumanymą atleisti valstiečius.[2]

Buvo atsiųsta nuomonių raštu, minimi Eligijus Kauneckis, Vilkmergės delegatai buvo padavę pareiškimą XII. 24, minėti aukščiau Mirski, Chlewinski, Kucevičius, Narbutas, Umiastowski.[3]

Protokolai buvo rašomi atsargiai, gal būti vengė rašyti tų kalbas, kas neprašė įrašyti, nevisuomet vėliau patikrino, dėl to žinome, kad tas ar šis kalbėjo, bet ką jis kalbėjo — nežinome.

Baudžiavas ginti teko vienam Paškauskui, jis vienas ėjo tuo keliu iki galui.

Jis antrą kartą puolė savo priešininkus liberalus, ir visa, ką kalbėjo, užrašydavo ir įteikdavo maršalui prie protokolų.

Antra Paškausko kalba. Paškauskas nesiliovė, jis atsakė priešams dar kartą, bene 23 d.[4] „Ne savo tvirtai sielai parodyti, ne publikai klaidinti, kuri įsiklauso į dvi nuomoni: vieni norį panaikinti „tariamąją vergiją“, kiti stovi už teises ir privilegijas, Aukščiausiai patvirtintas. Mums nepavedė piliečiai, mes negalime grasyti visuomenei nelaimėmis, jeigu skubinsimės. Aš neginsiu atskirų dvarininkų nusidėjimų ir piktnaudžiojimų, prispaudimų. Bet kelių žmonių nusidėjimai negali kristi ant visų; ir dėl šito nėra reikalo išsižadėti privilegijos, o juk ji laiduoja ramybę, tvarką. Negalima to daryti be vyriausybės žinios ir valios, o gal dar ir daugumos pavietų.

„Viešpaties valia mums šventa; jeigu to Jisai nori, tai lieps pristatyti taisykles, kurios neatims mums nuosavybės ir panaikins piktnaudžiojimus“.[5]

[1] Narbutas, rodos, nebuvo posėdyje, bet jis už atleidimą, gal būti, tik rašė raštą.

[2] V. B. D. Nr. 129.

[3] Priedas I Nr. 6—10. Bet tekstų nepasiliko prie aktų.

[4] Prie aktų yra pridėta jo antra kalba tik rusų vertime. Jis mini savo antroj kalboj, jog pirmą kartą kalbėjęs „užvakar“. Protokoluose nėra pažymėta, jog buvęs tą dieną seimelio posėdis.

[5] V. G. A., l. 44. (Kalba užsiliko aktuose rusų vertime).

Taigi jis gina senas, pripažintas dvarininkų privilegijas, geruoju jų neišsižada, grasydamas kitiems bajorams, jis atsišaukia į patį Viešpatį, be to, piešia nelaimes, kurios ištiksiančios visus.

Triukšmingas posėdis. Atėjo gruodžio 30 diena, kada išrinktoji virbė buvo pabaigusi savo darbą, paruošusi pageidavimus. Tą dieną turėjo būti galutinai nutarta, ką bajorai darys baudžiavų klausimu.

Miesto radikalinė inteligentija judėjo, agitavo. Žinojo, kad bus karštas posėdis. Kai kurie bajorai, bijodami patekti į riaušes, išvažinėjo namo, tai dienai liko vos ketvirtoji dalis.

Seimelis prasidėjo kaip paprastai 9 valandą. Publikos buvo prisirinkę daugiau, negu paprastai. Joje pastebėjo ir vėliau atsiminė prof. Šimkevičių, du broliu studentu Horainu, Petrą Pucichowskį (advokato sūnų). Publikai nebuvo atskiros vietos, tai ji buvo susikimšus su delegatais.[1]

Darbas prasidėjo ramiai, nuo pat ryto. Buvo skaitoma praėjusio posėdžio protokolas, pareikštos raštu nuomonės.

Pageidavimų virbė buvo pabaigusi savo darbą, ji patiekė savo nutarimų sumanymus pavestais jai reikalais, perskaitė tat visa.

Prasidėjo ginčai valstiečių klausimu, kalbant dėl protokolo tikrumo tuo reikalu. Publika buvo susirinkusi paklausyti ginčų, ji laukė jų, tik delegatų suolai buvo aptuštėję, baikštesnieji buvo išvažinėję iš anksto.

Pagaliau atėjo eilė kalbėti valstiečių reikalu. Ginčai buvo karštesni, negu pirmiau, nes dabar turės būti priimtas ar atmestas pasiūlymas panaikinti baudžiavas. Turėjo atsakyti ir atsakė savo priešams Paškauskas. Jis buvo pasiruošęs dar labiau, skaitė taip pat iš rašto, kai ir pirmiau.[2]

Jis nurodė į protokolo klaidą: visų sutarimo nebuvo. Jau visos jo vieno kalbos rodo, kad tat netiesa. O šiandien jis dar kartą pasisakąs tuo klausimu; jis labai dažnai atsišaukia į Viešpaties valią.

Apie valstiečių paleidimą kalba savo instrukcijose tik t r y s pavietai: Vilkmergės, Braslavos, Užnerės. O ir tenai tepasisakė tie, kurie dalyvavo rinkimuose. Vilkmergės pav. instrukcija su-

[1] V. G. A., l. 72—78.

[2] Aktuose V. B. D. ir V. G. A. šita Paškausko kalba tik užsiliko rusų vertime. (*V. G. A.*, l. 46—47).

rašyta bajorams jau išvažinėjus ir iš ten buvo atsiųsta į Vilnių; Braslavos instrukcija buvo lygtina: Braslavos bajorai sutinką, jeigu ir kiti aštuoni pavietai nutars tą pat. Ašmenos pavietas jam nepavedė to klausimo kelti. Jis — ramus žmogus, klausąs vyriausybės, o nėra Vyriausiojo Įsakymo ištirti šitą klausimą, nes siūloma keisti pagrindus ir teises, Viešpaties valia nustatytuosius. Kaipo ištikimas ir prisirišęs prie sosto valdinys, nedrįstąs šito liesti, kaipo ištikimas valdinys, nesiviežiąs palytėti Viešpaties pajamų ir mokesčių. Žmogus prityręs ir aiškiai numatąs nelaimes nuo laisvės įvedimo prisidengus visuomenės labu. Šita pražudys visą klasę, juk dar paskutiniojo karo žarijos teberusėjo.

„Kaipo naudojąs žemę bajoras, gyvenąs tarp artojų ir užtektinai žinąs, kad jų gerovė turi prasidėti ne nuo laisvės, bet nuo savivališkų piktnaudžiojimų panaikinimo, nuo teisingo dvaro lažų ir mokesčių skirstymo, žiūrint žemės gerumo ir ūkio patogumo bei ypatybių".

Dabar, sako, klausosi prašalaičiai. Pavojinga skelbti laisvę, kol neišdirbti pagrindai santykiams tarp dvarininkų ir artojų.

Ašmenos pavieto draugai išvažinėję, tai jis privaląs savo sąžine atlikti pareigą, jam uždėtą. Išvažinėjo ir kitų pavietų deputatai, iš viso trys dalys, dabar negalima spręsti šito klausimo.

Jis esąs tyros sąžinės žmogus, nemėgstąs kalbėti neteisybės publikos akyse, ištikimas valdinys, kaipo pavieto delegatas, tam neįgaliotas, „kaipo didžiausios visuomenės Rusijos Imperijos narys, turinčios savyje tą šalį, kurioje aš gyvenu, nenoriu priguléti prie šitos transakcijos. Prašau tat pridėti prie aktų".

Jo kalba — už baudžiavas, nuolatinis šaukimasis į Viešpatį carą, o kaltinimas kitų neištikimumu, sukėlė pasipiktinimą publikoje. Ji girdėjo vergininko, atgaleivio žodžius, perdažnai rodydavo jisai savo ištikimybę, o tuo netiesioginai kitų neištikimybę, savo tyrą sąžinę ir prievoles — vis tat erzino ją.

Karščiuojasi publika, ypač inteligentų jaunimas. Buvo publikoj, kaip kaikurie pastebėjo, ir liaudies žmonių, ne bajorų, gal būti dar valstiečių, o jie visa tat išnešios po miestą, po sodžius.[1] Iš pažįstamų asmenų matė žinomą masoną Šimkevičių,

[1] M. Oginskis, kuris nebuvo seimelyj, bet buvo mieste ir sekė, kas dedas seimelyj, pats šiek tiek pasibaisėjęs triukšmu, duoda tokį seime-

kuris buvo prisidėjęs prie agitacijos prieš baudžiavas, vienas iš „šubravcų", satyros laikr. „Wiadomości Brukowe" leidėjų, buvo keletas studentų, apie kuriuos minėta.

Paškauskui kalbant publika nerimavo. Kelis kartus jį pertraukdavo. Paškauskas taip pat nervinos; publikai nerimstant jis šaukė, nutilus jis vėl skaitydavo toliau savo parašytąją kalbą. Galų gale kažin kas, gal būti iš studentų, jam prikabino iš užpakalio raštelį, kur buvo užrašyta žodis „kartuvės" (szubienica). Kaikas jį spėjo perskaityti, gal balsu ištarė ar sušuko kartuvių žodį.

Paškauskas išsigando, baimė apėmė jį, jam pasirodė, jog jį čia pat nužudys, pradės nuo dorų bajorų skerdynes, daskaitė iki galui savo kalbą ir, baimės apimtas, pabėgo iš seimelio, pabėgo skųstis vyriausybei.

Bene kalbų daugiau nebebuvo, skaitė nutarimą, protokolą ir memorijalą krašto reikalais, kurį parūpino „deziderijų virbė" (deputacija).

Memorijalas. „Pageidavimų virbė" priruošė memorijalą krašto reikalais. Tenai paprastai atvaizduodavo tuos bajorų pageidavimus, kurie jų nuomone yra kraštui reikalingi. Jie buvo skiriami ir sau ir vyriausybei — tai buvo darbo programa trimečiui.

Memorijalą sudarydavo iš įvairių pavietų pageidavimų, kuriuos laikė priimtinais, priimtinuosius darė bendrais visai gubernijai ar kokiam atskiram pavietui. Šį kartą pagrindan buvo padėti Vilkmergės pavieto pageidavimai, tik kaikur praplėsti, nauji pridėti. O jie, kaip jau minėta, reikalavo, kad būtų vykinami įstatymai, varžantieji žydus; ten buvo nurodyta to klausimo eiga, padarytieji trukdymai. Taip pat buvo paliesti švietimo reikalai, kuriais rūpinosi vyriausybė, bažnyčios įstai-

---

lio vaizdą: „Kadangi nepasisaugojo pridaboti žiūrovų, kurie įėjo į seimelio salę, jų tarpe įsibriovė tarnai, vežikai, darbininkai ir kiti prastieji žmonės, kurie tarė rasią tarp valstiečių užtarėjų tikruosius laisvės žmones, ir tarp tų, kurie priešinos pritarti griežtiems sumanymams, matė despotizmo palaikytojus ir tėvynės išdavikus.

„Šitie neišmintingi žiūrovai trukdė kalbėti, šaukdami tiems seimelio nariams, kurie jiems nepatiko. Metė jiems įžeidimų, pagaliau išdykimas priėjo iki tam, kad prikabino kartuves, nupieštas ant lapelio, prie vieno atstovo rūbų, kuris siūlijo palaukti Imperatoriaus įsakymų apie valstiečių atleidimą, užuot skubiai ką nors nenuosakiai padarius..." (P r i e d a s II).

gos, bet duotieji pažadai ir sumanymai nepildomi, reikia, kad pagaliau tat būtų padaryta.

Pagaliau memorijalas perėjo prie valstiečių klausimo. Reikia, sako, nustatyti naujais pagrindais santykius tarp dvarininkų ir valstiečių, šituo reikalu reikia kreiptis į Viešpatį, kad leistų sudaryti komisiją, parinkus po vieną žmogų iš pavieto, ji išdirbtų taisykles ir patiektų vyriausybei patvirtinti.

Delegacija į Viešpatį ir Komitetas valstiečių reikalu. Seimelis, išklausęs memorijalą, priėmė jį, tik šiur tur papildęs ir pakeitęs jo dėsnius. Dabar pasiūlymas šitaip atrodė.

Pirmiau išrinktoji seimelio delegacija turės prašyti Viešpaties, kad leistų iškelti valstiečių paleidimo klausimą, gavus sutikimą prašys duoti leidimą įsteigti Vilniuje Komitetą; jį sudarys nariai po 2 žmones, iš kiekvieno pavieto parinkti, pirmininkas - gubernijos maršalas; Komitetas išdirbs sumanymą valstiečių būviui pagerinti, remdamasis sutartim ir atleidus iš baudžiavų. Išdirbęs sumanymą Komitetas patieks jį visiems pavietams žinioms ir pastaboms surinkti; Komitetas, jas gavęs, neilgiau kaip po 3 mėnesių išdirbs taisykles ir patieks Maloningajam Viešpačiui.

Į delegaciją, kuri keliaus pas Imperatorių, išrinko: Mykolą Römerį, gen. gr. Pacą, Juozą Mirskį, gr. Adomą Chreptavičių, gr. Igną Tyzenhauzą, be to, gubernijos bajorų maršalą. Su šituo prašymu ji turėtų kreiptis į Viešpatį, jeigu jisai čia apsilankytų, o jeigu neapsilankytų, tai turėtų gauti leidimą vykti į jo buveinę.

Pasirašė po tuo protokolu bajorų maršalai nors ne visi, būtent: gubernijos marš. Teodoras Roppas, Vilniaus — M. Abramavičius, Užnerės — gr. Masłowski, Braslavos — Myk. Wawrzecki, Trakų — M. Römeris (jis pridėjo, jog nesutinkąs įeiti į delegaciją), Kauno — gr. Juozas Zabiela, Vilkmergės — kun. Adomas Žagelis (jis pridėjo, dėdamas parašą, jog pasirašęs dėl to, kad tat pavedusi jam jo pavieto instrukcija, tačiau pats jis su tuo nesutinkąs.)[1]

[1] Priedas VI.

5.

Byla dėl Paškausko įžeidimo.

Paškauskas tikrai ir rimtai buvo išsigandęs, kai išgirdo, kad jam prikabino „kartuves", jau tarė, kad prasideda piovynės, kad įvyksta tas, ką jis piešė, kad žudynes pradės nuo jo ir t. t. Jaunimo opozicija, kilęs triukšmas seimelyj išgąsdino jį. Pabaigęs kalbą, jis pabėgo iš seimelio, bėgo prie pilietinio gubernatoriaus. Tuomet paties gubernatoriaus Ks. Lubeckio nebuvo, jo pareigas ėjo vice-gubernatorius Mykolas Plateris-Siebergas. Nuvyko pas jį apie 3 ar 4 val. Paškauskas pripasakojo jam visokių baisių dalykų, kaip jis jautė, kaip jam rodėsi, išsigandęs pamatė tą, ko visai nebuvo.

Plateris-Siebergas buvo už valstiečių klausimo iškėlimą, jisai gerai žinojo apie tą visą sumanymą anksčiau, dargi pridėrėjo prie pradėtojų, nes kartu buvo taręsis su Kazimieru Plateriu, kalbėjo apie jo įnešimą Vilkmergės seimelyj, taigi jis pats buvo už baudžiavų naikinimą. Jis tarė, kad viskas praeis sklandžiai, priims dvarininkai, vyriausybė, viskas bus ramu, visi bus patenkinti. Dabar gi pasidarė neramu, jaunimas užsidegė, prikabino Paškauskui „kartuves". Tur būt, jis pats netikėjo grasinimo rimtumu, bet apie tą visą gali išgirsti vyriausybė, ji gali surasti riaušes, prie jo prikibti bent už tylėjimą. Bijodamas atsakomybės, Plateris-Siebergas 6 val. vakaro pasikvietė Vilniaus policmeisterį Šlykovą ir pavedė jam saugoti Paškauską nuo nesmagumo.[1] Šlykovas ėmė tikrai jį saugoti.[2] Bet didelio vargo su tuo nebuvo: niekas jo nepalietė, neužkabino, net visai jį užmiršo.

Tuoj prasidėjo kvota del Paškausko įžeidimo ir grasymo kartuvėmis, norėjo susekti kaltininkus. Tuo darbu susidomėjo policmeisteris Šlykovas ir prokuroras Botvinka. Pasirodė, kad Šlykovas ir be to pats akylai dabojo tvarkos apie seimelio rūmus, nors į vidų neįeidavo, bet gerai žinojo, kas ten dedas viduje, gal turėjo savo agentų tarp žiūrovų, kurie jam papasakojo, kas ką darė ir kalbėjo. Tos jo žinios buvo gana teisingos, todėl prokurorui Botvinkai teliko daugiausia eiti jo pėdomis.

[1] V. G. A., l. 72—78.
[2] V. G. A., l. 166—171.

Kas gi galėjo padaryti — delegatai ar žiūrovai? Pažiūrėjo visų dalyvavusių delegatų sąrašus, bet niekas nepatraukė įtarimo. Tai tegalėjo būti prašalaičiai. Todėl turėjo rinkti žinias, kas buvo salėje iš prašalaičių, kas iš jų galėtų tat padaryti. Iš žiūrovų puolė į akį prof. Šimkevičius ir keletas studentų. Šimkevičius buvo pažįstamas policijai dar seniau, žinojo jo liberales pažiūras, bet jo neįtarė raštelio prikabinimu, tai kaltininkais tegalėjo būti studentai. Iš jų matė, kaip minėta, du broliu Horainu, Petrą Pucichowskį, advokato sūnų, be tų, dar buvo studentai Abramavičius, Bialozoras, bet apie šituodu buvo pasakojama, kad juodu nuplėšę kortelę su „kartuvėmis", taigi ir jų įtarti negalėjo, todėl kaltininkų belieka ieškoti tarp anų trijų.[1]

Kadangi į bylą buvo įpainioti studentai, tai be prokuroro Botvinkos nuo universiteto dalyvauja rektorius Maliauskas (Malewski), jam tat pasiūlė Lietuvos karo gubernatorius.[2]

Tardytojai ėmė klausinėti visus gubernijos ir pavieto maršalus.

Reikėjo atsiklausti ir paties Paškausko, gal jis ką nors žino, jam tat turi rūpėti. Su jo apklausinėjimu ėjo sunkiau. Paškauskas buvo išvažiavęs į Minską, tai ten jį surado, tenai reikėjo siuntinėti kvotą, ir dėl šito tardymas nusitraukė. O ir nieko jis nepadėjo. Paškauskas jau aprimo, gal suprato, kad tai buvo jaunimo juokai, gal įsitikino, kad niekas neketino jo galabinti, gal jam pačiam pasidarė nesmagu dėl savo baimės, dėl to į paklausimus dėl kaltininkų jokių žinių nedavė, jokių asmenų nenurodė. Pirmą kartą klausiamas 1818. III. 28. Paškauskas pasakė, jog policija privalo geriau žinoti, kas ką darė, jis gi nežinąs. Jis tikrai buvo pastebėjęs, jog tuo kartu publikos buvo susirinkę daugiau, negu paprastai, bet posėdžio laiku buvęs susirūpinęs savo dalyku, kalba, debatais, todėl nematęs, kas buvo jo užpakaly. Nors jam trukdę kalbėti, net kelis kartus buvo pertraukę, nurimus jis vėl varęs savo kalbą. Ar buvo kas prikabinęs popieriuką, nežinąs, kur tas raštelis esąs, taip pat nežinąs.[3]

Tardytojams neužteko tokio atsakymo; jiems atrodė, jog nenorįs suteikti žinių, o jų turįs.

[1] V. G. A., l. 72—5.
[2] V. G. A., l. 108, raštas 1818. II. 28.
[3] V. G. A., l. 161.

Botvinka dar kartą užklausė Paškausko, tai tas atsakė IV. 12 d. jau pikčiau, negu pirmą kartą, šiek tiek rodydamas ir puikybės: nieko padėti negalįs, viską pasakęs, policijos dalykas viską sekti ir žiūrėti.

Šlykovas su Botvinka taip ir nesurado kaltininkų. Studentus gaudė, norėjo susekti, kas prikabino „kartuves". Bajorai, buvusieji seimely, nenorėjo ir negalėjo išduoti, jeigu ir žinojo, tai nesakė, įtariamieji neprisipažino, kaltininkų taip ir nesusekė.[1] Byla dėl Paškausko įžeidimo taip ir ištirpo nedavus jokių vaisių.

6.

Byla dėl riaušių seimelyje.

Svarbesniu atrodė, negu studentų epizodas, rimtas susidūrimas bajorų tarpe. Vyriausybė turėjo sekti ir sekė nuo pat pradžios, kas dėjosi bajorų seimely. Policinėje valstybėje, koki buvo Rusija, turėjo būti jai žinomas kiekvienas valdinio žingsnis ir mintis. Apie svarbiausius įvykius policija pranešdavo vyriausybei. Vilniuje tai visa sekė policmeisteris Šlykovas, ir kam nors rimtesniam įvykus tuoj praneša savo perdėtiniui. Pav., jis pranešė Lietuvos Karo gubernatoriui K. Korsakovui (XII. 24, taigi užporyt) apie Upytės pav. maršalo Zavišos kalbą dėl valstiečių atleidimo, apie protestus dėl jo kalbos, apie kalbas, kilusias visame mieste, namuose ir viešose vietose.[2]

Labiau parūpo vyriausybei triukšmingas gruodžio 30 d. posėdis. Šlykovas smulkiai rašo apie jį vyriausybei.

Turėjo susirūpinti ir vice-gubernatorius Plater-Siebergas, kuris nesitikėjo, kad ginčai dėl baudžiavų naikinimo iki tam daeis; jis laukė ginčų, bet ne tokių karštų. Galėjo ir jam atrodyti, jog prasideda revoliucija, o vyraujant Europoj, o ypač Rusijoj reakcijai, reikėjo, jo manymu būti labai atsargiam. Ir Plater-Siebergas daro pastangų, kad tas viskas, tie seimelio įvykiai ramiai pasibaigtų. Tą pačią dieną, kaip minėta, jisai prisakė saugoti Paškauską, kad ko pikto jam neatsitiktų, o dėl

[1] V. G. A., 136—171.
[2] V. G. A., l. 2.

pačių riaušių darė pastangų, kad jos netaptų pavojingos, ir, jo nuomone, jam pavykę jas perkirsti laiku.

Drucki-Lubeckis (pil. gubernatorius) prisakė Šlykovui daboti tvarkos mieste, Plateris gruodžio 31 d. prisakė jam visai uždaryti posėdžių salę, o buvo ji paties pilietinio gubernatoriaus namuose. Uždarymas nėjo sklandžiai: kaikurioms durims nebuvo raktų ar jie buvo nusimetę, tai uždėjo ant tų durų antspaudus, o visas kitas užrakino su raktais.

Seimelio maršalas, uždarydamas 30 d. 3—4 val. posėdį, buvo paskelbęs, jog kitas bus rytoj rytą, bet atstovai atėję iš ryto rado uždarytas duris,[1] o kur rinktis — nežinojo, nebuvo pasakyta.

Prokuroras Botvinka taip pat įsikišo į tą visą reikalą, taip pat rinko žinių. Tą pat darė ir Plater-Siebergas. Jisai tą patį vakarą (XII. 30) pranešė gubernijos ir pavieto maršalams, jog seimelio posėdis uždarytas, kas bus toliau, jis ir pats nežinojo.

Plateris sausio 1 d. nuvyko į Bajorų seimelio salę ir atėmė visus raštus, kurie buvo surišti su tuo klausimu: visas kalbas ir protokolus.[2]

Sausio 2 d. (1818 m.) jisai pasiūlė guber. marš. Roppui pas save pasikviesti maršalus ir delegatus ir baigti seimelio darbus. Dabar seimelis ėmė rinktis gub. maršalo namuose, ramiai dirbo toliau savo darbus apytuštėj salėj: delegatų buvo maža, o publikos neįsileido.[3]

Policmeisteris Šlykovas jau gruodžio 31 d. parašė raštą apie riaušes seimely į Policijos Ministeriją, o ji tuojau tat įteikė Ministerių Komitetui. Min. Komitetas pavedė Lietuvos karo gubernatoriui padaryti tardymą ir per Policijos Ministerį apie viską pranešti. Prie tos progos pareiškė nepasitenkinimą, kad vice-gubernatorius pats savo laiku nepranešė apie įvykius vyriausybei.[4] Savo keliu Min. Komitetas pranešė apie tat Imperatoriui, kuris patvirtino komiteto padarytus žygius, ir apie tat buvo pranešta Lietuvos Karo Gubernatoriui. Nurodyta, kad bajorai privalo rūpintis rinkimais, ne jų dalykas domėtis tokiais svarbiais reikalais.[5]

---

[1] V. G. A., l. 78—79, 114—117.
[2] V. B. D. Nr. 119. (P r i e d a s I).
[3] V. G. A., l. 12—21, 78—79, 114—117.
[4] V. G. A., l. 50, raštas 1818. II. 5 Nr. 365.
[5] V. G. A., l. 53.

Vis dėlto gr. Plater-Siebergas nors vėlai (1818. I. 13), vėliau už rusus valdininkus, bet parašė raportą Petrapilio karo gen.-gubernatoriui.

Dabar Vilniuje daug įstaigų ir asmenų subruzdo daryti kvotą ir tardymą dėl įvykių seimely: Lietuvos karo gubernatorius, prokuroras Botvinka; daugiausia medžiagos vis dėlto surinko Šlykovas.

Rinko visus dokumentus, kurie tik buvo, delegatų sąrašą, tyrinėjo, kur instrukciją spausdino, kas buvo iš publikos ir t. t.

Šlykovas lengvai numetė nuo savęs kaltę, nes seimelio viduje nėra buvęs, ten tvarkos dabojęs pats vice-gubernatorius, o jisai į vidaus tvarką tegalėjęs įsikišti tik reikalaujant gub. maršalui ar gubernijos valdytojui, todėl suprantama, kad negalėjo būti ir kalbos apie jo atsakomybę dėl seimelio riaušių.[1]

Dabar turėjo teisintis ir Roppas, buvęs gubernijos maršalu. Jis pasiteisinimui parašė, jog girdėjęs, kad 1817 m. lapkr. mėnesio kaikuriuose pavietuose seimeliai kėlę valstiečių klausimą: Užnerės, Braslavos ir Vilkmergės. Dar tuomet einąs piliet. gubernatoriaus pareigas Plater-Siebergas lapkr. mėn. rašęs raštą į Vilkmergę Daunoravičiui,[2] kuriame reikalavęs pristatyti gr. K. Platerio kalbą, pasakytą pavieto seimely apie valstiečių atleidimą. Daunoravičius pristatė kalbos originalą. Vilkmergės pav. instrukcija buvo išspausdinta, leidimas buvo duotas, tai ir jam (Roppui) atrodė, jog visa tat leista.

Toliau, Paškauskui jokios skriaudos ir žalos nebuvo padaryta, jis pats ir nesiskundė; bajorų nutarimas kreiptis į Viešpatį buvęs priimtas vienu balsu.[3] Todėl ir jis neprisiėmė sau kaltės.

Tuo laiku, kai įvyko triukšmingas seimelio posėdis, Vilniuje buvo keletas vyresniųjų gubernijos valdininkų. Dabar pradėjo aiškinti, kas iš jų kaltas, kad prileido prie riaušių. Kiekvienas stengėsi išsisukti, bandė įrodyti, kad ne jo ar ne jo vieno, o kito žinioj buvo tat visa.

Vice-gubernatorius Plater-Siebergas užsipuolė ant maršalo Roppo. Jis rašo Roppui,[4] kad jis (Roppas) pasielgęs neat-

---

[1] V. G. A., l. 72—3.

[2] Raštas Daunaravičiui, laikin. ein. Vilkmergės pav. maršalo pareigas, rašytas 1817. XI. 21. Nr. 8973.

[3] V. G. A., l. 78—79 (raštas 1818. II. 20).

[4] V. G. A., l. 24 (raštas 1818. I. 5), (P r i e d a s VII).

sargiai, prileidęs pašalinių žmonių tokiu svarbiu dvarininkams klausimu, negavęs leidimo iš vyriausybės. O prieš vyriausybę teisinas; jis rašo laiškus pačiam Viešpačiui ir Lietuvos karo gubernatoriui, prideda šiam laiško nuorašą į Viešpatį, tą patį siunčia į Petrapilį karo gen.-gubernatoriui.[1]

Roppas lengvai galėjo atsikirsti, jog visa tat laikęs leistu dalyku, o jeigu galėtų būti abejonių, tai čia vice-gubernatoriaus kaltė: jis viską žinojęs, turėjęs visą medžiagą, o jo neperspėjęs.[2]

Betardant paaiškėjo, kad vice-gubernatorius Plater-Siebergas be savo vyriausybės žinios pats varęs agitaciją, kalbėjęs su maršalais, jo giminaitis K. Plateris kalbėjęs Vilkmergėje valstiečių reikalu, ir gub. Korsakovas, tat patyręs, uždraudė vice-gubernatoriui apie tat kalbėti, o Kazimiero Platerio kalbą, kuri galėjo būti sunaudota agitacijai, prisakė sunaikinti.

Karo Gubern. Korsakovas, teisindamas save, sako, jog jis, važiuodamas į Maskvą, buvo prisakęs ir tat pakartojęs prie pil. gub. Druckio-Lubeckio, kad kalbų, ginčų, svarstymų valstiečių reikalu seimely visai nebūtų. Vice gubernatorius, to nežiūrėdamas, vis dėlto leidęs ginčytis ir svarstyti ir vos gruodžio 30 d., jau įvykus riaušėms, teuždarė seimelį. Vice-gubernatorius jam teisinęsis, jog siūlęs maršalams atsisakyti nuo kaikurių reikalavimų.

Buvo užkliudytas ir Lubeckis. Korsakovui išvažiuojant į Maskvą, jo vietoj Lietuvai valdyti turėjo pasilikti Lubeckis; teisybė, jis buvęs Vilniuje, bet privatiniais reikalais, būtent Radvilo komisijos reikalais, valdžios visai nebuvo perėmęs.

Taigi Korsakovas norėtų visą bėdą už seimelio riaušes nuversti Plateriui-Siebergui, pateisina save, Roppą, kuris teisingai anam atsikirtęs.[3] Visi pasiteisino, arba jiems rodėsi, kad pasiteisino Viešpaties akyse. Nerimavo Plater-Siebergas, ieškojo užtarytojų, o juk jis buvo vienas iš iškeltojo baudžiavų klausimo pradėtojų.

Imperatorius tuo tarpu atsakymo nedavė, laukė daugiau medžiagos, o aukštieji valdininkai nerimavo.

---

[1] V. G. A., l. 24—33 (Priedas V).
[2] V. G. A., l. 78—79.
[3] V. G. A., l. 114—117.

7.

Bajorų delegacija į Viešpatį.

Rinkimai. Pamaži audra, ištikusi biurokratų tarpe, aprimo, bajorai galėjo vėl dirbti, nors mažesniame skaičiuje, nes daugumas išvažinėjo. Reikėjo įvykinti tas priimtasis nutarimas, dėl kurio kilo tiek daug triukšmo. Buvo tuomet nutarta pasiųsti delegacija į Viešpatį, nurodžius vardus. Dabar vadams atsirado abejonių, ar tinkamai ji sudaryta? Ar užtektinas jos skaičius; be nereikėtų dar ką pridėti? Ar geri kandidatų vardai? Delegacijoj turi būti tokie žmonės, kurie lengvai prieina prie Viešpaties ir kurių žodis gali daug sverti pas jį.

Taip kalbėjo viešai. Bet buvo ir kitų rimtesnių esminių sumetimų. Išrinktieji atrodė per kairi, per radikalūs, gali toli nueiti, gali nuskriausti dvarininkus, tai dėl to reikalavo įvesti į delegaciją didžiosios aristokratijos žmones. Ir tat bene bus svarbesnioji priežastis, kad reikalavo delegaciją papildyti. O kadangi seimely jų nebuvo, tai reikia paieškoti iš šalies.

Delegacijos papildymas. Seimelis sausio 5 d. (1818) nutarė delegaciją papildyti. Trakų pavieto delegatas Kucevičius, tur būt, vadų aristokratų nurodymais, pasiūlė pakviesti dar keletą žmonių, pasirinkus juos nebūtinai iš pavietų deputatų, būtent: kun. Adomą Čartoryskį, kunig. Mykolą Oginskį, gr. Pociejų, Vilniaus pav. maršalą Abramavičių, gr. Ferd. Platerį, kun. Antaną Giedraitį, gr. Kazimierą Platerį, gr. Mykolą Tiškevičių. Jie visi, išėmus Abramavičių, nebuvo seimely, nebuvo pavieto delegatais.[1]

Kaikurie nenorėjo sutikti su šituo delegacijos pakeitimu, nesutiktų su naujais asmenimis, bet čia iki susidūrimo nepriėjo. Jie susilaikė, žadėjo raštu išdėstyti savo nuomonę vėliau. Tarp jų buvo: Upytės maršalas Zaviša, Raseinių del. — Chlevinskis, Jucevičius ir Mikuckis, Braslavos del. — J. Mirskis ir Podbereskis. Tarp kito ko Mirskis nurodė, jog dėl to susilaikąs, kad nenoris palaikyti vienos ar kitos pusės, nors sutinkąs, kad delegacijos sąstatas į Viešpatį būtų padidintas, ir taip pat sutinkąs su tais žmonėmis, kurie nurodyti.

---

[1] V. B. D. 1818. I. 5 seim. protokolas (P r i e d a s VI).

Dabar sausio 5 d. pakeistas delegacijos sąstatas — daugumas iš konservatyvių, aristokratų. Dabar tat atlikta ne viešai, ne seimely, o už jo sienų, seimely tik užrašė nutarimą, riaušių jokių nebuvo.

Naujus kandidatus nustatė, bet iš anksto su jais nebuvo susitarę, o dalies ir Vilniuje nebuvo. Tai dabar, priėmę juos, ėmė tartis su delegacijos nariais, kad jie važiuotų. Gal būti, su vienu kitu buvo kalbėję, bet jiems nepatogu buvo duoti iš anksto sutikimas: gali seimelis nepriimti.

Bajorų atstovai buvo ir pas M. Oginskį. Jisai atsakė atstovams, jog visuomet gelbėjęs ir padėjęs savo tautiečiams, tik šiame atsitikime reikėję prieš išrenkant jo pasiklausti, dabar ir jis negalįs priimti tokio paskyrimo, nepasiklausęs Imperatoriaus, nes nuomonės bajorų seimely skiriasi. Buvo žinoma, kad Oginskis susirašinėjęs su caru Aleksandru, kad caras ne sykį jį naudodavo kaipo tarpininką tarp Lietuvos visuomenės ir savęs, tai Oginskis galėjo daug kur padėti šitame atsitikime, be to, jisai gali kitaip nušviesti Vilniaus seimelio įvykius, ištikusias riaušes.

Oginskio laiškas. Ir Oginskis, norėdamas paruošti dirvą, rašo laišką į Aleksandrą sausio 10 d. Jo mintys šitokios. Jisai nėra buvęs seimely, bet sekęs, kas jame buvo daroma, todėl galįs pareikšti savo nuomonę.

Keletas žymių asmenų tarė, jog įtiksią jam, patiekę sumanymą atleisti Lietuvos valstiečius. Nuomonės skyrėsi.

Vieni tarė, kad reikia laukti Jo Didenybės įsakymo, kiti, kad reikia pravesti savo sumanymą, kad neatsirastų kitas, priešingas krašto reikalams. Dar kiti siūlė paskirti deputaciją į Jo Didenybę, kad duotų leidimą tuo dalyku rūpintis.

Vieni vadovavos liberalizmo, filantropijos idėjomis, kiti norėjo žymių ir atlyginimo, bet daugumas nenorėjo svarstyti šito dalyko gausingame ir triukšmingame susirinkime.

Dėl nuomonių skirtingumo atsirado ištisi karšti ginčai. O visų blogiausiai tas, kad buvo daroma prie nenaudėlių publikos.

Bet visi gyventojai atsidavę ir prisirišę prie Jo Didenybės. Gal kelias parinktas norams pareikšti buvo ir negeras, bet Lietuvoje niekas nedrįstų skelbti vergiją. Visi išmintingi dvarininkai supranta, kad valstiečiams reikės grąžinti laisvę, tat turės

---

[1] Priedas VI (prot. 1818. I. 5).

įvykti, tai yra jų kaipo žmonių ir krikščionių prievolė, šita laiduos krašto ir jų gerovę. Bet nenori daryti šito staiga, o padaryti tat pamaži, be perversmo ūkyje, neardydami savo gerovės.

Norėtų tat padaryti, tik reikia žinoti Jo Didenybės nuomonę.[1]

Šitas Oginskio laiškas turėjo sušvelninti Aleksandrui blogą įspūdį, gautą iš revoliucinio reiškinio, kurį nudažė policija, nors ir pats Oginskis tikėjo tuo. Vardai, kuriuos pastatė Vilniaus bajorai, taip pat buvo laidu, kad nori būti ramūs, taikūs, sostui ištikimi.

Plater - Siebergo laiškas. Turėjo teisintis dėl įvykių seimelyje ir vice - gubern. Plater - Siebergas. Jis rašė apie tą patį laiką, kaip ir Oginskis (I. 13). Tame jo laiške mažiau kaltinimų kitų ir daugiau savigarbos; jisai stengiasi nurodyti tikras baudžiavų naikinimo priežastis.

Bajorai esą Viešpačiui ištikimi, sekė jo pavyzdžiais kitose vietose. Plater-Siebergas pripažįsta, kad jis pasiūlęs bajorams tą mintį, kad atleistų valstiečius tokiomis pat sąlygomis, kaip ir Estijoj; reikia gi pratinti prie tos minties, kad reikės tat padaryti. Apsilankiusieji čionai trumpam laikui Adomas Čartoryskis ir senatorius Potockis palaikę jo pusę, tai jis dar labiau įsitikino, jog einąs geru keliu. Bajorų seimelis Vilniuje rimtai svarstė šį klausimą; aštrumo ir aistros pridėjo noras pasirodyti, noras kalbėti populiaria tema.

Zavišos nuomonę mieste palaikę masonai, „Wiadomości Brukowe" leidėjai, o jo priešininkai nustojo drąsos, ėmė bėgioti.

Gynė senąją poziciją Paškauskas, bet jį publika pajuokus, ir tat tedarę žiūrovai. Dėl to jis leidęs baigti seimeliui pavestus darbus jau be žiūrovų.

Bajorai, pasiūliusieji baudžiavas naikinti, vadovavosi savais interesais, nes tat yra pamatinis žmonių veiksmų akstinas. Kiekvienas pavietas turėjo savo interesų — žiūrint žemės derlingumo, artumo prie uostų, sienų ir t. t.[2]

Jisai stengiasi išaiškinti ir tų galvojimą, kurie yra priešingi atleidimui. Vieni telaukia iš to nelaimių. Jau dabar daug

---

[1] P r i e d a s II.

[2] Žiūr. pusl. 23—24.

bajorų šeimų esą arti bankroto, o norint ūmai pereiti prie kitokios ūkio formos reikėsią daryti naujų aukų, o tat bus nepakeliama. Jie bijo žydų įtakos valstiečiams: ir dabar negali apginti nuo jų naudojimo, o atleisti ims gerti, nustos turto, nebegalės išteseti pareigų savininkams, nebeturės nė patys kuo gyventi. Jie bijo, kad, suteikus laisvę, nebebus galima sulaikyti emigracijos į Lenkiją, nes jų įstatymai duoda palengvinimų bėgūnams, o mūsų įstatymai to neduoda. Jie bijosi, kad turtingi valstiečiai pateks į policijos rankas; ją sudaro smulkieji bajorai; jie paperkami, gobšūs, trauks pinigus iš valstiečių, prigamins skundų, bylų. O valstiečiai nuvargę, jie vis dar neatsistatė nuo karo, tai šituos policija naudos dar labiau, nebus kam jų užtarti, jie pateks dar į didesnę — skurdo — vergiją.

O ir šitie dvarininkai sutiktų atleisti valstiečius, jeigu laisvę suteikti ne iš karto, pamaži, dalimis, išmintingai.

Tame pat laiške Plater-Siebergas pareiškė savo nuomonę dėl bajorų nutartosios komisijos valstiečių klausimui išspręsti, nes jis neabejojo, kad baudžiavas leis panaikinti, kad reikia tam paruošti visi reikalingieji darbai. Į ją turėjo įeiti po 2 atstovu iš kiekvieno pavieto ir pirmininkaus gub. maršalas, taigi iš viso 23 žmonės. Tai bus perdidelė komisija, dirbti ji negalės, ginčai užims daug laiko. Duoti naujai ją rinkti — negalima, dar labiau padidės aistra, išrinktieji seks duotas jiems instrukcijas, bendras darbas nebus galimas, o dar pavojingiau būtų pavesti išrinkti juos naujiems pavietų seimeliams.

Būtų geriau, kad pirmąją komisiją paskirtų pats Viešpats, ji, pabaigus savo darbą, išspausdintų sumanymą, paleistų į pavietus, kad kiekvienas dvarininkas pasakytų savo nuomonę iki paskirtam laikui. Komisija, jas surinkus, sutvarkytų, pasisakytų, kodėl priima tą ar kitą sumanymą, ir patiektų Viešpačiui.

Visi, kas rašė iš Vilniaus į Viešpatį, — Rimski-Korsakov, Plater-Siebergas, Oginskis, — įrodinėjo, jog bajorai darė gerais norais, jog buvo įsitikinę, kad jų sumanymas atitinkąs Viešpaties valią ir esąs geras sumanymas, tik buvusi viena iš viso kliaudis, kam seimely ištiko riaušės, kam buvusi agitacija, kad išgirdę ir nebajorai apie tuos ginčus; seimely buvus, berods, viena bajorų dalis, tačiau galima tikėtis, kad visi su tuo sutiks, bet geriausia būtų visus apklausinėti.

Viešpaties atsakymas. Aleksandras I neapsilankė Lietuvoj, kaip buvo tikėjęsi bajorai, taigi delegacija negalėjo Lietuvoje jam prisistatyti. Jis nuvyko į Varšuvą, į lenkų seimą, bet tenai taip pat nekvietė Lietuvos dvarininkų delegacijos polititiniais sumetimais. Gavo jisai raštus, pats vienas su savo ištikimais žmonėmis išžiūrėjo ir davė atsakymą taip pat raštu.

Imperatoriaus atsakymas į visus raštus pasirašytas 1818. IV. 17. Jis ten apgailestauja, kad buvę karštų ginčų prie žiūrovų, kurių tarpe buvę ir žemiausiojo klodo žmonių; apgailestauja, kad Rimski-Korsakovas buvęs išvažiavęs į Maskvą, kam Lubeckis nedrįsęs eiti pareigų, nors buvęs Vilniuje Radvilos komisijos reikalais, dėl to daro p a s t a b ų kun. Lubeckiui; nepateisinamas esąs silpnumas, kurį parodęs gub. maršalas Roppas, neleistinas vice-gubernatoriaus Platerio-Siebergo elgimasis, jiem abiem reiškiama g r i e ž č i a u s i a s p a p e i k i m a s. Bet dėliai Platerio-Siebergo neapsižiūrėjimo šį sykį dovanojama, ir ateity turės jį atitaisyti.

O kai dėl Lietuvos bajorų noro paleisti valstiečius, tai giria jį, tik dar reikia išreikalauti visų bajorų nuomonę ir jam pristatyti.[1]

Visa tat buvo paskelbta paminėtiems asmenims. Apie tat davė žinoti Rimski-Korsakov gubernijos maršalui M. Römeriui.[2]

Tuo ir pasibaigė vadinamosios seimelio riaušės.

8.

Bajorų apklausinėjimas.

Slaptas darbas. Imperatorius pagyrė tuos Lietuvos bajorus, kurie pasiūlė atleisti valstiečius, bet nežinodamas, ar daug yra norinčių, prisakė apklausinėti visus.

Gubernijos maršalas M. Römeris išsiuntinėjo į pavieto maršalus aplinkraštį, kur nurodo, kaip ir kas reikia apklausinėti.

Apklausinėti reikia tik tuos, kurie turi baudžiauninkų nuosavai. Atsakymą reikia duoti tik vienu rūpinčiu klausimu: ar

[1] V. G. A. 1817 Nr. 318 l. 118—119.
[2] V. G. A. raštas 1818. V. 12. Nr. 275.

sutinka, kad būtų padarytas Vilniuje komitetas iš pavieto atstovų, po 2 nuo kiekvieno, su gub. maršalu pryšakyje išdirbti sumanymui valstiečių būviui pagerinti patogiomis abiem pusėm sąlygomis. Visa tat bus pasiųsta Imperatoriui. Pridėta buvo užklausimo formula.

Atsakymas gali būti dvejopas: „sutinku, kad būtų sudarytas jau čionykščių bajorų nutartas komitetas išdirbti sumanymui valstiečių būviui pagerinti", po to eina vardas ir pavardė. Arba pasisakyti toj formoj, kad nesutinka.[1]

Prie to aplinkraščio buvo pridėta slapta instrukcija maršalams, kur aiškinama, kaip turi būti daromas apklausinėjimas. Šitas klausimas svarbus, reikia elgtis atsargiai, kad nebūtų kokios žalos; apklausinėjamieji raštai reikia siuntinėti atsargiai, negalima siuntinėti atvirai per policiją, o pasirinkti po vieną ištikimą, išmintingą dvarininką parapijoj, jam pasiųsti užadresuotame ir antspauduotame voke, su paaiškinimu, kad pasikviestų visus kaimynus pas save ar apvažinėtų pats, ir leistų laisvai pasisakyti savo nuomonę, kuriai formula nurodyta. Suprantama, kodėl turi būti slepiama: valstiečiai, kaipo žmonės tamsūs, nesuprantą reikalo, galėtų jau dabar tarti, kad esą laisvi, o juk apie valstiečių laisvę nekalba ir nemini nei Monarko įsakymas, nei karo gubernatoriaus pasiūlymas, taigi dėl šito gali atsirasti kokių riaušių ar suiručių. Todėl reikia pasirūpinti, kad bajorams būtų užtikrinta ramybė ir tuomet maršalams neteks atsakinėti.[2]

Ramiai, slapta ėjo bajorų apklausinėjimas, tik Kauno pav. ištiko vienas įvykis, kuris nepatiko kaikuriems bajorams, o ir vyriausybei, kai ji apie tat sužinojo.

Kauno pav. maršalo Zabielos tuomet kažin kodėl nebuvo, tai jį pavadavo Mejeris; siuntinėdamas pakvietimus, nuo savęs pridėjo paaiškinimą ir tokius atsakymo pavyzdžius, kurie buvo aiški agitacija už šį komitetą, nes tuo jisai norėjo paveikti mažesnių bajorų jausmus.

Jisai aiškina šitą apklausinėjimą šitaip: „Šitas darbas yra labai svarbus, jo tikslas pasaldyti ir aplaiminti didelę masę ir turi reikšti amžiną žymę, kad grįžta žmogaus teisės". Klausimai buvo tie patys, ką ir Römerio rašte, tik atsakymuose duota

---

[1] V. G. A. 1818, Nr. 12 (l. 20).

[2] V. G. A. 1818, 12 l. 23—24 (Priedas VIII).

tokie pavyzdžiai, kurie nevisiems galėjo patikti. Jeigu sutinka, tai pasirašo: „Morkus Aurelijus, Aukso Garbanų dvaro savininkas, turįs, remiantis 1816 m. sąrašu, 80 vyrų sielų ir moterų 50". O jeigu nesutinka, tai pasirašo: „Dionizas Neronas, Rykščių dvaro savininkas, turįs, 1816 m. sąrašu, 1000 vyrų sielų, moterų 800".[1]

Mejeris, matyt, tarė, kad turtingieji dvarininkai balsuos prieš Komitetą, o vidutiniai už jį.

Kaikurie bajorai tuoj pranešė vyriausybei, ar iš kalbų ji nugirdo apie Mejerio įdėtuosius žodžius. Rimski-Korsakovas turėjo pamatyti tame piktą agitaciją ir per gub. marš. Römerį pareikalavo, kad Mejeris tuojau atvažiuotų į Vilnių pasiaiškinti, ir kodėl ir ko išvažiavo pav. maršalas.[2]

Šitas visas atsitikimas neturėjo jokių padarinių, naujos bylos niekam neiškėlė.[3]

Apklausinėjimas. Paklausimai buvo paleisti maršalams 1818. V. 25, bet ėjo darbas pamažu, pradėjus vyriausybei raginti, reikėjo dar sykį pasiųsti lapus (X. 25). Tik po to pradėjo eiti atsakymai, nors nelabai greitai. Apklausinėjo visus dvarininkus, pradėjus nuo didžiausių ponų, baigiant turinčiais tik vieną vyro sielą.

Rimski - Korsakovas girdėjo, jog eina apklausinėjimas, bet vis nesulaukdavo pilnų žinių, todėl užklausė Römerį, kodėl nie-

---

[1] V. G. A. 1818, Nr. 12 l. 15—18. V. B. D. Nr. 129, Priedas IX.

[2] V. B. D. raštas 1818. VII. 6. Nr. 790, (Priedas X.).

[3] Apie šitą atsitikimą bajorų tarpe ir Vilniaus mieste buvo daug kalbų. Tenai pasakojama tokių smulkmenų, kurių nebuvo aktuose, gal būti jos buvo ir teisingos.

Pranešęs vyriausybei rusų gen. Kochovski, Punios savininkas, o turįs daug valdų Užnemunėje, didelis dvarininkas, priešingas valstiečių atleidimui, bet nenorįs būti vienoj draugijoj su Neronu.

Korsakovas, pasikvietęs Mejerį, ėmė jį gąsdinti pakorimu, caras gal būti pabarsiąs, bet Mejeris dėl to neatsigausiąs.

Tuo laiku pas Korsakovą buvęs pravažiuodamas užėjęs vienas rusų pulkininkas. Korsakovas paklausęs jo, tur būt, žinąs, kas tai esąs Neronas. Jisai atsakęs: ne, nežinąs, pas juos armijoj tokio nėsą, gal laivyne. Korsakovas ėmė kvatoti, pasidarė linksmas, atleido Mejerį, nieko jam nedaręs.

Taip pasakojo Vilniuje apie tą atsitikimą St. Morawski (Kilka lat młodości mojej w Wilnie. Warszawa 1924. p. 321—2.).

ko jam nesuteikiąs. Römeris atsakė (XII. 11), jog ir jis pats nėsąs gavęs,[1] todėl negalįs pristatyti.

Padaryti tokį apklausinėjimą vis dėlto buvo nelengvas darbas: buvo tokių dvarininkų, kurie turėjo dvarų keliuose pavietuose, kartais įvairiose gubernijose. Reikia išaiškinti, kas negali balsuoti; nebalsavo seniūnijų, dvasinių, buv. jėzavitų dvarų valdytojai.

Vis dėlto buvo tokių, kurie visai nepasisakė, bet gal tai bus tokie, kurie patys neturėjo balso. Pav., Užnerės paviete 2.892 vyrų sielų valdytojai nebalsavo, gal anie nebuvo savininkai.[2]

Balsavo visi dvarininkai lygiai, nežiūrint jų valdomųjų sielų rūšies, vistiek, ar tai buvo baudžiauninkai ar laisvi. Pav., Šiaulių paviete 14 parapijų balsavo 144 dvarininkai, o jie turėjo 3.420 lažininkų ir 3.406 laisvus.[3] Kaikur, nėsant savininko vietoje, niekas jų vardu nebalsavo.

Balsavimo išvados. Gubernijos maršalas, surinkęs visus gautus iš pavietų lapus ir suskaitęs balsus persiuntė Rimskiui - Korsakovui 1818. XII. 17. Suteikiamos žinios buvo šitokios.

	Balsavo už.		Balsavo prieš.	
Pavietuose	dvarininkų	turinčių sielų:	dvarininkų	turinčių sielų:
Vilniaus	123	10.960	17	862
Ašmenos	157	16.175	25	1.302
Užnerės	110	12.628	3	197
Vilkmergės	236	21.276	5	92
Braslavos	74	4.990	4	155
Trakų	127	5.408	5	147
Kauno	32	1.770	3	60
Upytės	187	18.445	2	146
Raseinių	199	8.395	6	1.628
Šiaulių	144	6.826	—	—
Telšių	80	9.774	10	1.443
11 pavietų	1.469	116.647	80	6.032

Taigi prieš baudžiavų naikinimą tepasisakė mažoji dalelė. Žiūrint turtų didumo negalima padaryti bendrųjų išvadų dėl nuo-

[1] V. G. A. 1818 — Nr. 12 l. 126.
[2] V. B. D. 1818. Nr. 119.
[3] Ten pat.

monių: yra mažųjų dvarininkų, turinčių 1—2 baudžiauninku, balsavo ir už ir prieš, panašiai darė ir turtingieji. Jeigu balsavo prieš, tai daugiau vidutiniai dvarininkai. Daugumas gi nematė pavojaus savo interesams nuo atleidimo.

Negalima taip pat paskaidyti dvarininkus žiūrint tikybos ar tautos. Pav., buvo rašoma vėliau, būk Platonas Zubovas balsavęs prieš atleidimą, jis nebalsavo, o ir apskritai Šiaulių pav. nebuvo nė vieno, kuris būtų buvęs prieš atleidimą.[1] Turime gerų katalikų, kurie balsavo prieš. Net tos pačios padermės žmonės įvairiai balsavo, pav. Giedraičiai, Plateriai ir t. t.

Taip pat nieko nereiškė, kad kunigas buvo savininkas: balsavo ir jie įvairiaip.[2]

Pastabos prie balsų. Nors balsuojant klausime aiškiai buvo pasakyta, kad eina apie Komiteto rinkimą, remiantis bajorų seimelio nutarimu, kad atleis be žemės, bet kaikurie, nepasitikėdami šituo, nuo savęs pridėdavo, jog reikalinga, kad žemė būtų dvarininkų, kad jų nenuskriaustų, kartais tai minčiai duoda kitą formą, pav., kad nelaužytų nuosavybės ir laisvės teisių, kad nustatytų lažas proporcingai žemei ir t. t.

Kiti priduria reikalavimus suvaržyti žydus - smuklininkus.

Kiti dėl to balsuoja prieš Komiteto sudarymą, nes nežino, kas jį sudarys ir ką jis veiks.[3]

9.

Komiteto sąstatas.

Lietuvos Karo gubernatorius teiravos pas bajorų maršalus, kaip eina žinių rinkimo darbai; dar 1818 m. gruodžio 11 d. nevisos jos buvo gautos,[4] 17 d. jau buvo viskas, su mažomis išimtimis, atsiųsta. Karo gubernatorius galėjo 1819. I. 5. pasiųsti imperatoriui, kad už komitetą balsavo 1469, o prieš — 77,

---

[1] B. G. A. 1817, Nr. 318. (Priedas XI).

[2] Priedas XI, ten nurodyta visi balsavusieji prieš atleidimą ir dalis didesniųjų, balsavusiųjų už.

[3] Priedas XII.

[4] Gub. maršalo Römerio raštas 1818. XII. 11. V. G. A. 1818. Nr. 12. Abramavičius pasiuntė sąrašus 1818. XII. 17 (V. G. A. 1818 Nr. 12 l. 59—60).

vėliau gavęs papildomų žinių viename pataisė išvadas, būtent: prieš komitetą balsavo 80.[1]

Esant neabejotiniems daviniams, gub. maršalas Römeris 1819 m. pradžioj prašo vyriausybės jau leisti įsteigti komitetą; jisai paruoš sumanymą baudžiavoms naikinti, tą sumanymą reikės išsiuntinėti bajorams peržiūrėti, o po to per 3 mėn. gavus pastabas išdirbti taisykles ir pristatyti Viešpačiui tvirtinti. Toks buvęs seimelio nutarimas, vyriausybė tat priėmus.[2]

Ką tik bajorams nutarus seimely, kas ir kaip pagamins reikalingąjį sumanymą, jau kaikuriems akylesniems bajorams atsirado abejonių, ar seimelio priimtasis komiteto sąstatas tinkąs tam darbui. Ypač tuo buvo susirūpinę didieji dvarininkai ir stovį arčiau vyriausybės. Tarp jų vice-gub. Plateris-Siebergas buvo iškėlęs tą klausimą tuoj po rinkimų savo jau minėtame rašte į Viešpatį 1818 m. pradžioj; jisai grįžta prie to paties klausimo dar sykį 1819 m., rašydamas į karo gubernatorių.

Jis tenai patiekia tokį sumanymą. Komitetas valstiečių reikalais negali būti toks gausingas, kaip siūlė bajorų seimelis. Toliau, negali jo rinkti seimelis, nes į jį pateks netinkami žmonės, į jį pateks norintieji ir įtakingieji, o ne tokie, kurie turi gabumų, talentų, uolumo. Todėl būtų teisingiau juos perrinkti. Jo nuomone, tam dalykui tiktų: gr. Oginskis, Andrius Sniadeckis, Hornas, Kucevičius, Puzyna, Liudkevičius. Komitetui reikėtų duoti instrukcija, kaip ji turi atlikti savo darbus. Dirbant pavestąjį darbą, Komitetui reikės stengtis vengti, kad nebūtų skirtumų su kitomis provincijomis. Galima atsiklausti ir prašalaičių, jeigu jie nusimano kokiame dalyke. Darbas reikia baigti per pusę metų.[3]

Priruoštąjį sumanymą reikia duoti peržiūrėti gubernatoriui, Iždo Rūmams, gub. maršalui; o po to persiųsti žiūrėti į tam tikrą virbę, kurią sudarys Karo gubernatorius paskyręs po vieną pavieto atstovą iš žymiausių dvarininkų; jie pasisakys tuo klausimu per 6 mėn., visa tat grįš gubernatoriui, tas patieks Komitetui, o iš jo eis per karo gubernatorių į Viešpatį. Reikėtų taip sutvarkyti, kad būtų užbaigta iki bajorų seimelių 1820 m. Tas pats reikia padaryti ir Gardino gub.[4]

---

[1] Priedas XI.
[2] V. G. A. 1818. Nr. 12 l. 29 (raštas 1819. II. 5).
[3] Priedas V.
[4] Raštas 1819. II. 6 (V. G. A. 1818. Nr. 12, l. 31—5).

Taigi Plater-Siebergui rūpėjo, kad atleidžiant valstiečius vienoj Lietuvos daly tos sąlygos nebūtų blogesnės, negu visoj Lietuvoj ir pas kaimynus, bent už tą, kas buvo padaryta Užnemunėje ir Pabaltėje. Iš dalies rūpėjo ir politikos klausimai. Šituo būdu būtų galima sujungti visą Lietuvą: rišant bent vieną klausimą, ji skirtųsi nuo kitos imperijos dalių, sudarytų vieną kūną.

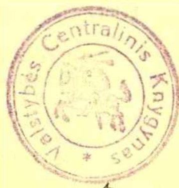
10.
Vilniaus bajorų sumanymo baigimas.

Lietuvos sostinėje Vilniaus m. Lietuvos bajorai buvo iškėlę savo seimely baudžiavų naikinimo klausimą. Juo ėjo visų kitų gubernijų bajorai, kurie dar neseniai priderėjo prie Didž. Lietuvos kunigaikštijos. Ūkio sąlygos panašios, dvarininkai tos pačios kalbos ir kultūros, daryti reformas kurioj vienoj Lietuvos daly skyrium nebuvo galima. Taigi visa Lietuva pasisakė už baudžiavų panaikinimą, tik vieni geriau pažino Lenkijos įstatymus, kiti Pabaltės, bet velijo Pabaltę, kur valstiečiai darosi laisvi ne iš karto, žemę samdo, dvarininkai apsaugoti nuo ūkininkų pabėgimo.

Šitie visi bajorų nutarimai rodė, jog Lietuva, suskaldytoji gubernijomis, dvarininkų vedama, vėl atgyja, vienodai galvoja.

Nuo 1817 m. praėjo keli metai. Vilniaus gub. apklausinėti visi dvarininkai. Vyriausybė turėjo ar paskirti komisiją ar duoti bajorams išsirinkti komitetą valstiečių reformai apsvarstyti, bet ji nebesirūpino, nieko nedarė. Ar tai darė politiniais sumetimais dėl Lietuvos jungimosi, ar taip elgėsi atsižvelgdama į Rusijos dvarininkus?

1821 m. Vilniaus bajorų gub. seimelis galėjo trumpai pažymėti protokole, jog delegacija į sostą negavo leidimo kreiptis į Viešpatį ir dėl to savo uždavinio negalėjus atlikti.[1]

[1] V. B. D. 1821 m.

III.

Baudžiavų naikinimo sumanymas kitose Lietuvos gubernijose.

Vilnius buvo pirmiau, liko ir dabar Lietuvos vidurkiu. Paskaidymas į atskiras gubernijas dar nenutraukė ryšių tarp Lietuvos dvarininkų. Ta pati vyraujanti lenkų kalba, vienodas socialinis pagrindas — dvarai, daugely atsitikimų vienoda tikyba, bendra praeitis, giminystės ryšiai tarp įvairių gubernijų bajorų, visa tat jungė juos į vieną kūną. Ir prieš Napoleono karo žygius ir po jų Lietuvos bajorai norėjo, kad būtų atgaivinta Didžioji Lietuvos Kunigaikštija, vieni norėjo sujungtos su Lenkija, kiti galėjo tenkintis jąja ir be to susijungimo. Visame pryšakyje eidavo Vilnius, Vilniaus gubernijos bajorai, jų pėdomis ėjo kiti.

Baudžiavų naikinimo klausimą buvo aptarę drauge ir kitų gubernijų bajorai, Vilniaus liberalė spauda vienodai platinos visoj Lietuvoje. Paleidimo pradėtojai ieškojo šalininkų ir kitose Lietuvos dalyse. Iš dalies jie tikėjosi, kad tatai labiau sujungs Lietuvą į vieną, atskirs ją nuo rusų gubernijų.

Todėl tai, kas buvo daroma Vilniuje, sukėlė aidą ir kitose Lietuvos dalyse.

Gardino gub. 1818 m. sausio mėn. Gardino gub. seimelyje iškėlė tą klausimą Naugardėlio delegatas Laurynas Puttkameris.[1] Atžagareiviai dvarininkai ėmė vadinti jį anarchistu, demagogu, jakobinu, bet daugumas vis dėlto sutiko pasiųsti į Viešpatį prašymą,[2] kad leistų ištirti ir išžiūrėti „priemones, užtikrintančias savininkams teisę, o valstiečiams laisvę ir gerovę.“[3]

---

[1] Estreicher. K. W. Puttkamer. 1880.

[2] Odyniec. Wspomnienia z pszeszłości. Warszawa, 1884, p. 246—7. M. Baliński. Pamiętniki o Janie Sniadeckim, t. I, p. 890—891. Gardino Bajorų Dp. aktai yra sudegę, tai tenka remtis atsitiktinai randamomis žiniomis.

[3] Mościcki, 79.

Gardino bajorai buvo įsitikinę, kad jie turi veikti išvien su Vilnium, jog skyrium negali nieko daryti. Todėl gub. maršalas Grabowski 1818. X. 17/29 kreipėsi į carą su prašymu, kad valstiečių reformos sumanymą leistų svarstyti visiems Lietuvos delegatams, nes būklė jų vienoda,[1] taigi tas pat, ką rašė anąsyk Plateris-Siebergas.

Minsko gub. Minsko bajorai, rodos, seimely nesvarstė baudžiavų naikinimo klausimo, bent niekas nebuvo jo iškėlęs, bet rūpinantis tuo dalyku visoj Lietuvoje teko kalbėti ir čionai. 1819 m. kovo mėn. viename privatiniame maršalų susirinkime užėjo kalba, jog reikia daryti reformą valstiečių būklėje.

Yra likusi vieno dvarininko tuomet pasakyta kalba. Jis pasakojo tenai tokias mintis. Svarbiausias gyvenimo darbas — tai artojų, jisai turi turėti pirmenybę prieš amatininkų ir pirklių darbą. Turtą sukraus tik laisvi žmonės. Bet staiga to daryti negalima, staiga negalima duoti laisvės, nes tat gali pakenkti, kaip aiški šviesa išbuvusiam keliolika metų tamsiam urve ir staiga paleistam. Staigumas kenkia, taip galvojo 1791 met., panašiai elgėsi Kuršo ir Estijos įstatymai. Bet reikia apsvarstyti, ar viskas ten esantis yra priimtina. Prie to pridėjo, jog reikia rūpintis ir žydais.

Minsko bajorai aiškiai nepasisakė, bet jie nenori ir atsilikti nuo Vilniaus bajorų. Berods, šitame susirinkime buvo minėtasis jau Gardino marš. Grabowskis, kuris norėjo išlaikyti vienodumą su kitomis gubernijomis.

Minsko gub. maršalas Mykolas Zenowicz savo rašte 1819. II. 26. į pavieto maršalus nurodinėjo, jog reikia išvien eiti. Tame dalyke bajorams pavyzdžiu gali būti Kuršo gubernija. Pridėjo dar nuo savęs šitokį sumetimą: jeigu Minsko gubernija atsiliktų ir valstiečių nepaleistų, tai iš Minsko gub. jie būriais ims bėgti. Priminė dar, jog jų tėvai pirmieji Europoj paleidę laisvės obalsius.[2]

Baltstogės apyg. Baltstogės (Białystok) apygardoj, ką tik atkirptoj nuo Varšuvos kunigaikštijos ir atiduotoj Rusijai, bajorai

---

[1] Mościcki, 81.
[2] Mościcki, 81.

savo seimeliuose 1819 m. iškėlė baudžiavų klausimą. Pradžią padarė Dominikas Ciecierskis, Balstogės apyg. bajorų maršalas. Jisai išsiuntinėjo į pavieto maršalus aplinkraštį (1819. III. 13/25), kuriame pavedė sušaukti tam tikrus seimelius pasisakyti tuo klausimu. Ir tikrai seimeliai susirinko.

Sokolkos pav. IV. 10/22 padarė nutarimą, kuriame paskelbė „visam pasauliui ir..... imperatoriui Aleksandrui, jog vienu balsu sutinka ir nutaria panaikinti ant visados baudžiavas, kaipo priešingą Dievo įstatymams ir pačiai žmonijai, suteikdami visišką asmens laisvę bajoriškiems valstiečiams.“ Toliau savo nutarime nurodo, į ką reikės atsižiūrėti, darant šitą reformą. Tuo reikalu Ciecierskis turės kreiptis į Viešpatį su tam tikru adresu, kuriame reikės nurodyti, kad baudžiavų naikinimas turės būti pravestas vadovaujantis šiais pradais: dvarų ūkis neturi nupulti, mokesčiai turi būti pakeisti ir paskirstyti žiūrint turto, dvaro ir valstiečių santykių; valstietis, noris iš sodžiaus išsikraustyti, turi patenkinti visas teisėtas dvaro pretenzijas; vis dėlto valstiečiai, karališkieji ir bajoriškieji, gali laisvai kraustytis, tik įrodę, kad dvarams nič nieko nėra kalti.[1] Taigi siūlė tuos pat dėsnius, kurie veikė Lenkų Karalystėje.

Bielsko pav. bajorai savo seimely 1819. IV. 16/28 padarė panašų nutarimą. Be baudžiavų naikinimo, mokesčių ir įvairių prievolių teisingesnio paskirstymo, geresnio teismų sutvarkymo ir kitų reikalavimų, jie iškėlė dar vieną, visai politinį, kurio kitur nebuvo, kad būtų duota konstitucija, kuri yra Lenkijoj.

Panašūs buvo Baltstogės ir Dargukaino (Drohiczyno) pav. nutarimai.

Šituo remdamasis Ciecierskis įteikė Baltstogėj pačiam Viešpačiui, jam pravažiuojant per ten (1819. VIII. 9/21) raštą, bet jame nenurodė jokių vadovaujančių pradų ir minčių. Jis turės nustatyti sąlygas, kuriomis valstiečiai bus atleisti. Aleksandras, išklausęs tą bajorų adresą, pasakė jiems ačiū ir važiavo toliau.[2]

---

[1] Mościcki m. v. p. 88—89.
[2] Mościcki m. v., p. 90—92.

IV.

Naujinio bajorai.

1.

Pavieto seimelis.

Nepasiliko nuo Vilniaus ir Uždauguvio bajorai, priskirti prie Gudijos — Vitebsko gub. Jų daugumas buvo pirmiau Didž. Lietuvos kunigaikštijos piliečiai, kultūra, kalba ir krauju buvo surišti su Vilnium, su Lietuva, giminiavosi su dvarininkais šiapus Dauguvos, tai ir jie turėjo atsiliepti į tą, kas daroma Vilniuje, nes ir socialinė jų būklė buvo vienoda. Iš kitos pusės Uždauguvio dvarininkai buvo Pabaltės kaimynai, kaikurie ten turėjo giminių, dvarų, o Pabaltėj baudžiavų ir valstiečių klausimas buvo ar jau išspręstas ar dar tik baigiamas spręsti. Atsiliepė tik vienas — Naujinio[1] (Dinaburko) pav., kiti gi Vitebsko gub. pavietai, neturį tokių stamantrių, aukščiau nurodytų sijų su Lietuva, tylėjo.

Seimelis Kreslavoj. Susirinkę į seimelį Kreslavoj, savo pavieto mieste, 1818 m. spalių 4 d. pasisakė ir valstiečių klausimu,[2] padarė atitinkamą nutarimą. Šitas vis dėlto buvo svarbus, daug reiškiąs dvarininkų ir valstiečių gyvenime, o ir politiškai svarbus: jis rišo Naujinio pavietą su Lietuva, o skyrė nuo naujai sudaryto junginio, Gudijos gubernijos. Dėl to tai tas nutarimas buvo atliktas tokia iškilminga forma, kurią mokėjo priduoti pradėtojas, žinomas vietos rašytojas, K. Buinickis. Savo nutarime jie nurodo tokias priežastis. Gretimose gubernijose (Pabaltėj) valstiečiai jau paleisti, — kad jų pavieto valstiečiai nepavydėtų aniems, o būtų dėkingi savo dvarinin-

[1] Vartoju seną lietuvių vardą vieton visokių naujadarų.

[2] Visą medžiagą sėmiau iš vieno bajorų maršalo aktų, kuriuos buvau gavęs iš p. Gizberto Studnickio Vilniuje 1909 m.

kams, kad matytų, jog rūpinamasi jų gerove, bajorai rado reikalinga suteikti jiems laisvę ir aprūpinimą. Šitas jų noras sutinkąs su Imperatoriaus valia. Todėl reikia prašyti, kad iš visų gubernijos rinktųjų pavietų atstovų leistų sudaryti bendrą jai komitetą, kuris išdirbtų taisykles baudžiavoms panaikinti ir valstiečiams paleisti. Naujinio pav. maršalas turės susižinoti su gubernijos maršalu, be to, pranešti Gudijos karo gubernatoriui ir pil. gubernatoriui.[1]

Čia buvc susirinkę ne visi dvarininkai, kaip kituose Lietuvos pavietuose, o tik didesnieji. Dvarininkų buvo apie 75, o išviso po nutarimu buvo 23 parašai, vieni rašėsi tik už save, kiti už save ir kitus, treti už kitus neatvykusius, remdamiesi įgaliojimu.

Naujinio pav. pradėjo pats vienas, bet bajorai stengėsi pravesti, kad, sekdami jų pavyzdžiu, naikintų baudžiavas ir kiti visos gubernijos pavietai.

Apie šitą Naujinio nutarimą buvo pranešta Gudijos karo gubernatoriui — Šviesiausiam Würtembergo kunigaikščiui,[2] Vitebsko Gubernatoriui Butavičiui,[3] Vitebsko gub. maršalui R. Bohomolcui.[4] Šis nepasitenkino pristatytu nuorašu, o paprašė atsiųsti patį nutarimą, paskui, sako, jį grąžinsiąs[5]. Pavieto maršalas tą reikalavimą išpildė: iš Kreslavos tuoj pasiuntė patį originalą, prašydamas persiųsti jį Gudijos karo gubernatoriui.[6] Tuo tarpu ir jis buvo pareikalavęs originalo,[7] bet dabar pavieto maršalui teteko į tai atsakyti, kad bajorų nutarimas pasiųstas gubernijos maršalui.[8] Bohomolec, gavęs nutarimą, tikrai pasiuntė jį Vitebskan karo gubernatoriui ir apie tat pranešė į Kreslavą.[9]

Kiti pavietai sužinojo apie Naujinio bajorų nutarimą baudžiavų reikalu, bet jie niekaip neatsiliepė, nieko nepasakė, taigi vyriausybei teteko visą laiką turėti reikalą visoj gubernijoj su šituo vienu pavietu.

---

[1] Priedas XIII.
[2] Raštas 1818. XII. 18 Nr. 737.
[3] „ 1818. XII. 18 Nr. 738.
[4] „ 1818. XII. 18 Nr. 739.
[5] „ 1818 XII. 23 Nr. 1430.
[6] „ 1818. XII. 30 Nr. 769.
[7] „ 1818. XII. 23 Nr. 1674.
[8] „ 1818. XII. 30 Nr. 770.
[9] „ 1819. I. 9 Nr. 769.

Vyriausybės leidimas. Gudijos karo gubernatorius, gavęs Naujinio bajorų raštą, negaišdamas pasiuntė jį Viešpačiui, o tas atsakė raštu, kuriame pareiškė pritarimą ir pagyrimą šitam bajorų sumanymui. Jau vasario pradžioje (10 d.) jisai davė apie tat žinią Naujinio pavieto maršalui ir nurodė, kas reikia tuo dalyku dar daugiau padaryti; nurodytoji darbo eiga yra šitokia.

Reikia sušaukti bajorus į tam tikrą Naujinio seimelį; susirinkę aptars ir sutars, kaip tat yra jau padarę Estijos ir Kuršo dvarininkai ir dar tebedaro Vydžemės bajorai; iš savo tarpo išrinks komisiją, jai pirmininką paskirs karo gubernatorius, pasirinkęs vieną iš jos narių tarpo, pagamins įstatymo sumanymą, panašų į tai, kaip yra įvesta anose gubernijose. Paruošus sumanymą, komisija patieks jį svarstyti visuotiniame Naujinio pavieto seimely, kurį sušauks karo gubernatorius. Seimelis galės tuo klausimu pasisakyti — tam sumanymui pritarti ar atmesti. O jau po to, kai seimelis priims tą sumanymą, jis bus patiektas Viešpačiui Imperatoriui. Bajorams buvo paskirta susirinkti kovo 1 d.[1]

Pavieto maršalas tuoj išsiuntinėjo per policiją skubotus raginimus pavieto bajorams, kviesdamas juos į seimelį.[2] Paskirtu laiku atvyko 22 dvarininku, atvyko į tą seimelį ir pats karo gubernatorius Würtembergo kunigaikštis. Bajorai buvo patenkinti jo atvykimu. „Su didele pagarba, rašo jie protokole, išgirdome iš Šviesiausiojo kunigaikščio lūpų, kad Maloniausias Viešpats priėmė pareikštus norus ir pavedė mums patiems surašyti aktą, suteikiantį mūsų baudžiauninkams laisvę, kurią duoti artojų klasei jau nuo seniai šaukė prigimimo ir žmoniškumo balsas, ir dėl to įgalioti Aukščiausiojo leidimu, kad viešai pasakytume savo norą, vienu balsu pareiškiame, jog atsižadame visiems laikams teisės, kurią buvo davę mums krašto įstatymai į baudžiauninkų asmenį ir kuri iki šiol galiojo, o norėdami pervesti juos iš dabartinės būklės į asmens laisvės stovį tuo keliu, kad palaipsniu bus pervedami į jį, nustatyta tvarka, kuri bus pritaikinta prie vietos sąlygų, kuri apims visas sąlygas į ateities būvį pereiti“. Seimelis nutarė išrinkti komisiją

---

[1] Priedas XIV. (Raštas 1819. II. 10 Nr. 458).

[2] Maršalo raštas 1819. II 19, NN 53, 54.

iš 7 žmonių; ji turės išdirbti sumanymą, pasiūlys jį visuotiniam seimeliui, o paskui patieks Viešpačiui tvirtinti.[1]

Rytojaus dieną (kovo 2 d.) seimelis darė komisijos rinkimus. Į ją pateko: Kazimieras ir Adomas Plateriai, Kaz. Buinickis, Ignas Kłoczkowski's, Aleks. gr. Mohlis, Raimundas Labunski's, Vasylius Popov'as. Jiems buvo pavesta susirinkti Kreslavos mieste, išdirbti įstatymo sumanymą, savo darbui ims įstatymą, jau veikiantį Estų, Kuršo ir Vydžemės gubernijose, bet dar turės atsižiūrėti ir į vietos sąlygas.

Viešame bajorų seimely kovo 3 d. ėjo darbai toliau, tarimas kitų klausimų. Tuo reikalu pasakė savo balsą K. Buinickis, tos komisijos narys, žinomas vietos rašytojas, bene vienas žymiausias veikėjų šioj srityj; jis turėjo ir toliau varyti agitacijos darbą, gintis nuo valstiečių išvadavimo priešų, nes kai kurie dvarininkai pasirašė ne iš įsitikinimo, o kitus sekdami, visą laiką sunkino darbą savo abejojimais, kai kurie seimely buvo prieš baudžiavų naikinimą ir atkalbinėjo kitus. Jisai pačioj pradžioj iškėlė aukštyn tuos visus, kurie buvo pasirašę užvakarykštį (kovo 1 d.) aktą apie valstiečių atleidimą, gi pasirašė visi susirinkusieji.[2] O po to perėjo prie praktikos darbų, prie valstiečių būvio aprūpinimo. Atmainos turi būti daromos pamaži, palaipsniu, tuomet nebus jokio perversmo pavojaus, dėl šito bus abiem šalim nauda. Vis dėlto yra abejotojų, kurie nepasitiki reforma. Vieni bijosi naujovės, negali dar suprasti savo naudos. Revoliucijos baisenybės — „tai buvo laisvės piktam naudojimas, kuriuos visi žino, sulaiko bailiuosius. Bet visam tam, jo nuomone, nėra rimto pagrindo. Įsisenėjusieji įpročiai, įsišaknijusios nuo jaunystės pažiūros turės užleisti vietą naujoms; revoliucijos baisenybės buvo, bet tat apgadintoji, darkytoji laisvė, ištvirkėliai, bedieviai gadindavo liberališkiausius įstatymus, jungti šitų dalykų nėra reikalo, bijotis laisvės nėra ko, nes ji nėra ištvirkimas ir bedievystė."

O iš tikrųjų suteikiamoji laisvė duoda naudos ir valstiečiui ir dvarininkui. Laisvė sutinka su žmogaus prigimtimi, ji pakelia žmogų aukštyn, duoda dvasinės jėgos, o neturįs tos laisvės nuslinksta doriškai žemyn. „Jis netiki ponu, visuomet jo

---

[1] Priedas XV (1819. III. 1).

[2] Dabar buvo 25 parašai, tai gal būti posėdžio laiku prisidėjo dar trys dvarininkai.

bijo, pats nieko negali padaryti, nes yra suvaržytas. Sutaupytąjį turtą slepia, neleidžia jo į apyvartą, šviesos neieško, nesimoko darbų; pramoksta apgaudinėti policiją, pono budrumą; jis bijo žiūrėti į ateitį. Jeigu dabar atsitiktinai turi gerą poną, tai kitas gali toks ir nebūti. Ir geriausieji ponai neįsigijo jų pasitikėjimo. Net ir ten, kur naštos mažos, būklė gera, taip pat dažnai pasitaiko pasipriešinimų, ar emigruoja. Visi sumanymai pagerinti valstiečių būviui neturės geros kloties, kol neįgys laisvės, tik ją turėdami jie ims dirbti, prisiriš prie žemės. Esant laisvam, bus kitoniški jo santykiai su ponais, tat jau yra kitose šalyse.

„Šita turės ir politinės reikšmės. Lenkija gavo liberalinę konstituciją ir įstatymus, nes jau buvo tam prisiruošus. Viešpats žadėjo išplėsti tat ir kitoms šalims. Taigi reikia dabar įrodyti, jog esame to viso verti. Jis maloniai priėmė bajorų nutarimą, už tat pagyrė juos, jo giminaitis Würtembergo kunigaikštis atvyko į bajorų seimelį, atvyko dabar, žiemą, už kelių dešimčių mylių.

„Žiūrint paties darbo, tai į naują būklę reikia pereiti pamažu, negalima išeikvoti tėvų palikimo.[1]"

Visą priruošiamąjį darbą atlikti buvo pavesta K. Buinickiui. Jisai tenai buvo tuo susidomėjęs. Tarp kito jis turėjo susipažinti su tuo, kas buvo padaryta ir daroma Vydžemėje valstiečių atleidimo reikalu; jis turėjo nuvykti į Rygą, giliau susipažinti su šituo klausimu vietoje ir grįžęs iš ten apie tą visa pranešti raštu.[2]

2

Komisijos darbai.

Pasibaigė iškilmių, gražių žodžių dienos. Reikėjo dabar įvykinti. Kaip minėta, į komisiją įstatymui paruošti buvo išrinkta 7 žmonės.[3] Jau tuojau jie pradėjo daryti priruošiamuosius darbus, tarp jų pirmiausia reikėjo įsteigti raštinė ir surasti jai išlaikyti lėšų. Iš pradžių sunku buvo numatyti, kiek tat at-

---

[1] Priedas XVI.
[2] Nutarimas 1819.XI.19. Raštas rusų kalba lotynų raidėmis.
[3] Žiūr. aukščiau pusl. 56.

sieis, tai seimelis nutarė tam dalykui įvesti mokesčius, būtent imti iš dvarininkų po 4 kap. nuo kiekvieno baudžiauninko — bajoriškio ir kunigiškio, bet reikia to paties pareikalauti ir iš iždo dvarų nuo karališkųjų, iš jų po 8 kap. Jau šitame posėdyje buvo vos 8 žmonės, kiti, padarę aną nutarimą, matyti, tuoj išvažiavo.[1]

Nutarti mokėti nutarė, bet nebuvo visų pildoma, tai komisijai teko verstis dalim mokamų pinigų, ir ji vistiek ruošė pavestąjį jai darbą. Ji dirbo 17 mėnesių ir pabaigė 1820 m. rugp. mėn. O kadangi karo gubernatorius Würtembergo kunigaikštis buvo toli, tai ilgai truko, kol priruoštas darbas jį pasiekė: jis tegavo po metų, 1821 m. lapkr. mėn. Karo gubernatorius pavedė paruoštąjį sumanymą svarstyti dvarininkams. Jie susirinko 1821. XII. 20. Kreslavoj, jau gerokai atvėsę nuo pirmykščio užsidegimo, ėmė net abejoti, ar apskritai reikalingas buvo pradėtas darbas, bet dar nutarė balsų dauguma: tuo tarpu sustabdyti komisijos išdirbtojo sumanymo vykinimą, įgalioti komisiją išspausdinti sumanymą pavieto lėšomis, išsiuntinėti visiems pavieto dvarininkams, po to duoti šešis mėnesius svarstyti ir tik tuomet sušaukti bajorus į seimelį ir nuspręsti balsų dauguma. Komisija, gavus tokį pavedimą, ėmė rūpintis leidimu išspausdinti.

Neilgai truko tas užsidegimas, kurio buvo kupini bajorai 1819 m. seimely. Tuoj po to ėmė vėsti vienas po kito, ėmė gailėtis, kad sekdami kitais jie dėjo parašą po atleidimo aktu. Darbų vaisių dar nebuvo matyti, o tuo tarpu reikėjo dėti pinigai komisijos išlaidoms padengti, tai stengėsi pasitraukti atgal.

Kai dėl mokesčio komisijai išlaikyti, tai pirmiausia nesutiko jo mokėti pati vyriausybė. Vitebsko Iždo Rūmai 1819. XII. 31 rašo, kad nesutinka mokėti uždėtojo jai mokesčio po 8 kap. nuo sielos. Iš pradžių Iždo Rūmai iš savo pusės dar siuntė atstovą, kuris gintų karališkų valstiečių interesus. Atstovai keitėsi: iš pradžių buvo paskirtas Balkošinas, o 1821 m. jam susirgus, į jo vietą buvo paskirtas Skorobogatyj, bet ir tas kartais dėl ligos neatvykdavo, o paskui Iždo Rūmai jau visai nieko nebesiuntė.

Dvarininkai nesiskubino mokėti jų pačių nutartųjų mokesčių (po 4 kap. nuo sielos), tai komisija ėmė juos reikalauti per

[1] Naujinio p. aktai, Nr. 19.

policiją (Žemutinis Žemės Teismas). Tarp neužsimokėjusiųjų 1819 m. užrašyta 22 dvarininku, pradėjus galingais dvarininkais, baigiant smulkiaisiais bajorais, o, be to, du visai nemokėjo, nes priešingi buvo atleidimui, iš jų po to ir nebereikalavo.[1]

Kaip minėta, darbas buvo pabaigtas 1820, patiektas karo gubernatoriui 1821 m., tas liepė peržiūrėti bajorų seimely.

1822 m. sausio 16 d. buvo susirinkę vos 16 dvarininkų. Jie svarstė patiektąjį sumanymą; ėmė abejoti, ar gerai daro nutarę atleisti valstiečius; rado išėjimą, berods, laikinį: pastebėjo, jog jų permaža, kad ką nors galutinai spręstų; juk sumanymas esąs toks svarbus, reikalingas gilaus svarstymo, tai jie mažam skaičiuje negalį ką nors nutarti. Dėl to tai geriausiai išspausdinti ir išsiuntinėti dvarininkams, duoti pagalvoti 6 mėn. laiko, tuomet spręs visi, kurie susirinks, neatvykę skaitysis palaikę daugumos nuomonę. Visą tą nutarimą patiekti tvirtinti karo gubernatoriui.

Komisija, susirinkusi 1822. I. 22, remdamasi šituo seimelio nutarimu, darė žygius tam pavestam darbui atlikti, ji išsiuntinėjo laiškus į visus dvarininkus, prašydama duoti žinią, jog sutinką su daugumos nuomone.

Atsakymai atėjo, bet visai kitoki. Tenai rašydavo, jog skaitė, o apie sutikimą tylėjo. Iš viso buvo: vienuolynų ir klebonijų — 3, dvarininkų — 47, o dvarų be jokių parašų — 9 (tarp jų didelis Liksnos dvaras).[2] Komisija pasiuntė į karo gubernatorių prašymą leisti išspausdinti pavieto lėšomis visą sumanymą. Jisai atrašė: kadangi naujas įstatymo projektas apie valstiečius dar nepatvirtintas, tai negali būti ir spausdinamas, o turi būti perrašyta tiek egzempliorių, kiek bus reikalinga.[3]

Bet perrašymas tokio didelio darbo keliose dešimtyse egzempliorių reikalauja daug išlaidų ir laiko, tai reikėjo komisijai atsiklausti bajorų, ką toliau daryti (1822. VIII. 2.). O čia eina

---

[1] Sąrašas toks: Borchas turi 288 sielų, Korffas — 4917 sielų, Kłoczkowskis — 168 sielos, Polujanas — 112, gr. Pociejus — 37, Ciapiński — 25, Skirmunt — 45, J. Tyzenholt — 746, Šredersienė — 28, I. Šreders — 44, Livenmuižės klebonija — 93, Galmuiža — 140, Boufalas — 30, Gizbert — 33, Iwaszkewicz — 30, Kozłowska Prelatura — 3, Wojnowski — 1, M. Šreders — 5, Mierzejewski — 12, Bałcewicz — 1, Juraha — 14, Kasijanowicz — 18, Fretos Vaitystė — 1, Dionizas Mohl — 9.

[2] II knyga.

[3] Raštas iš Vitebsko, 1822. II. 10. Nr. 402.

protestai po kits kito, negali drįsti daryti išlaidų. Todėl ji nutarė galutinai išaiškinti, kas spręs, kokia dauguma — ar dvarininkų skaičius ar jų valdomų sielų dauguma, tuo reikalu užklausė karo gubernatoriaus. Tasai iš savo pusės tiesioginio atsakymo nedavė, dar klausia: kiek bajorų pasirašė, ar bus jų pavieto dauguma, kad žinotų, ar privalomas daugumos nutarimas.[1]

Komisija po to viso abejoja, ar reikia apskritai betęsti pradėtus darbus, užklausė pil. gubernatoriaus, tai jisai į tat atsakė, jog komisija negali liautis dirbus, ji turi baigti savo darbą, nes ji padaryti pavedė Viešpats.[2] Taigi reikėjo tęsti darbus, nežiūrint, ar išeis kas iš to viso sumanymo ar ne.

Komisija nutarė sukviesti visus pavieto dvarininkus į Kreslavą lapkr. 13 d.[3]

Tuojau pasipylė nauji bajorų protestai, pakartota seni, atsiųsti paštu, pakartota net žodžiu. Tą dieną ėjo karšti ginčai tarp susirinkusiųjų visai mažame skaičiuje. Nutarė nesiskirstyti, o susirinkti dar sykį ir galutinai pasisakyti užporyt, 15 d. Patiektąjį sumanymą svarstė iš esmės, šį-tą jame pataisė, nutarė tuojau imtis perrašinėti „knygą apie Naujinio pavieto valstiečius, pereinančius į laisvą būklę“.[4] Nurodytas šiame susirinkime pataisas turės padaryti ta pati komisija, o po to ji dar sušauks dvarininkus. Atidžiai skaitė paragrafus, keitė, kur rado reikalingu. Ir dabar buvo įvairių pareiškimų, vieni griežtai neigiantieji, kiti stengėsi sušvelninti įstatymą, reikalaudami pakeitimų.

1822. XI. 13 ir 15 d. seimelis buvo visai negausingas, nes buvo pasirašę tik 9; nenorėjo ir negalėjo spręsti galutinai, bet ir nutraukti negalėjo; darbą varė toliau, taisė sumanymą. Esminiai pakeitimai buvo tokie: 1) atleidinėti per 9 metus: pirmieji treji metai — eis pats organizavimas, darbo prirengimas, kitus trejus metus valstiečiai gali laisvai kilotis savo parapijose, paskutiniais trejais metais — gali kilotis po visą pavietą, taigi 10-ais metais visi yra visai laisvi; 2) inventorius lieka tas pats, iki išeis į laisvę.[5]

---

[1] 1822. IV. 5.
[2] 1822. X. 22.
[3] Nutarimas 1822. X. 25 (I Nr. 4).
[4] I, Nr. 5.
[5] III. Nr. 23.

Kiti atrado, jog reikia padaryti daugiau pakeitimų; Oskierka ir Juozas Plateris, sutikdami su anomis pataisomis, reikalavo naujų: 3) valstiečių turtas, pereinant į kitą dvarą, sudaro jų nuosavybę, 4) teismo sąstatas, kuris spręs ginčus tarp dvarininkų ir valstiečių, turi būti kitoks: ne 6 valdininkai, o 5, ir kitaip sudaryta: pirmininkas, du dvarininku, du atstovu iš žemesnių luomų, taigi dvarininkams palankesni. Jeigu sumanymas praeis, tai reikia išderėti bent sąstate.[1]

Paskyrė dar vieną seimelį 1822. XII. 15.

3.

Balsai prieš baudžiavų naikinimą.

Dvarininkų protestai. Pradėjus Komisijai dirbti, dvarininkų tarpe atsirado abejojimų, ar gerai padarė, sutikusieji ima parašus atgal, o nepasirašiusieji primena, jog jų parašų nebuvę, todėl anas nutarimas jiems neprivalomas. Vienų protestai platesni, dideli išvedžiojimai, kitų trumpesni, vieni rašo vieną sykį, kiti po kelis kartus primena, kad neužmirštų jų nesutikimo.

Didelis Kryžborgo dvaras (Naujinio pav., 4917 vyrų sielų) priderėjo bar. Mikalojui Korffui; jis pats tenai negyveno, jo reikalus vedė įgaliotinis dvarininkas Labunskis. Korffo nebuvo pirmame seimely, tai dabar, kai pradėjo kalbėti apie daugumos nutarimo privalomumą, jau atsiliepė, jis užprotestavo. Labunskis, gal būti Korffo įsakymu, pareiškė, jog savo teisių į baudžiauninkus Korffas neišsižadėjo ir neišsižada, kol tos laisvės nesuteiks Aukščiausias Įsakymas.[2] O vėliau rašo ir pats Korffas, jis vėl primena, jog savo teisių nesąs išsižadėjęs, jog jo neatvykimo į visuotinį seimelį XII.15 nereikią aiškinti kaipo sutikimą su daugumos valia.[3]

Marija Plater-Siebergienė, iki gyvos galvos valdanti didžiausią Liksnos dvarą (3404 vyrų sielų), pareiškia savo nesutikimą[4]. Prieš sprendimą protestuoja jos ir Korffo vardu Labunskis,[5] o XII. 15 ji pati vėl rašo, jog nesutinkanti valstie-

[1] III. Nr. 24 (jų parašo nėra Nr. 23),
[2] Raštas 1822. IV. 22. (kn. III, Nr. 16).
[3] Raštas 1822. XII. 14. (III. Nr. 26).
[4] 1822. VII. 31 (III, Nr. 17).
[5] 1822. XII ir XII. 28 (III Nr. 22 ir 37).

čių atleisti, net jeigu naujas valstiečių įstatymas ir nesudarytų sunkenybių, pagerintų jų būvį, tvarką, ramybę, nes be tam tikro įsakymo negalinti jo išsižadėti, o jos neatvykimo nereikią laikyti sutikimu su daugumos nuomone.[1]

Ippolitas Korsakas valdė laikinai nedidelį Mohlio dvarą, Penkmuižę (Fünfmuise) (iš viso 67 vyrų sielų), įgijo jį už skolas, valdys tol, kol Mohlis išsimokės skolas ar jis neatgyvens skolų. Tai Korsakas protestuoja, kad Mohlis negalėjo suteikti valstiečiams laisvės, nes tas dvaras turįs ant savęs užkrautų naštų.[2]

Mykolas Zuchalicz Żołądz, regentas, nusimanąs teisės dalykuose savo ir gr. Juozo Borcho, Jeronimo Oskierkos, Ksav. Šadurskio, Antano Šadurskio vardu prašo palaukti, nesiskubinti su sprendimu ir duoti 6 mėn. laiko apgalvoti.[3]

Tasai Żołądz turėjo ir savo žemės, jis gavo iš gr. Šadurskio iki gyvos galvos valdyti Pušono dvarą. Tai jis pareiškė, jog jis nenori ir negali suteikti laisvės. Juk to nenori ir daugumas dvarininkų, dėl to bajorai nesirenka į pavieto seimelius, susirinkusieji turi mažiau baudžiauninkų, o argi gali ką nors nutarti visam pavietui susirinkę dvarininkai, kurie turi mažiau baudžiauninkų, negu neatvykusieji.[4]

Kiti atsiėmė atgal savo sutikimą, taip padarė gr. Juozas Borch'as.[5] Iš pradžių jis nenurodė priežasties: sako tat darąs įvairiais sumetimais; už metų jis rašo plačiai, nurodo ir priežastis. Jisai niekuomet nepalaikęs valstiečių laisvės, o dabar esąs pasidaręs griežtu jos priešu, nes: 1) nėra aiškios Monarko valios, 2) gubernija visam tam Naujinio sumanymui yra tolima, 3) pats pavietas nėsąs vienos minties. Be to, dabar dvarininkams užėjo sunkūs laikai: bankai uždaryti, nėra kur pasiskolinti, yra nuostolių, skolina ne ant žemės, o tik ant sielų (baudžiauninkų), juos atleidus, nebus kaip besiskolinti, del to jis dabar turėjęs net perduoti vieną savo palivarką. O jeigu ir kitaip būtų, tai vistiek, žiūrint vietos valstiečių būdo, būtų prieš jų laisvę. Čionykščiai valstiečiai — tai ne rusai, kurie yra apsukrūs, sumanūs, bet jie — latviai, jų yra beveik penkios dalys, jie temo-

---

[1] 1822. XII. 15 (III. Nr. 30), įteikė įgal. Labunskis.
[2] 1822. VII. 31 (III. Nr. 19).
[3] 1822. I. 21 (III. Nr. 11).
[4] 1822. VII. 31. (III. Nr. 18).
[5] 1822. VIII. 27. (I. Nr. 3).

ka pildyti tuos vyriausybės įsakymus, kurie leidžia imti javus iš magazinų. Atleidus juos, kuris ponas jiems bepadės? Kas apgins juos nuo skriaudų? Kariškių užpuolimų? Policijos? — Jis dabar turįs mokėti skolas, dar per keletą metų teks mokėti po 30 su viršum tūkstančių rublių į Banką, o juos atleidus, pasidarytų painiavų ūkyje, bankas taip pat nustos, o jeigu jis savo išgaus, tai kas nustos? Jei bent būtų įvesta nauja tvarka dėl mokesčių paskirstymo tarp valdytojų ir savininkų. Einant sumanymu dėl mokesčių Monarkui ketinama taip padaryti: jeigu kas iš valstiečių neišmokės mokesčių iždui, tai valsčius turės už juos mokėti, o juk tat pražudys turtinguosius ūkininkus.[1]

Tie, kurie pirmiau buvo kėlę protestus, pakartojo juos ir 1822 m. rudenį, kai įstatymo sumanymas jau buvo baigiamas svarstyti. Vieni buvo esminiai, kiti forminiai.

Galutinai svarstant 1822. XII. 15 seimelyj, taip pat ėjo protestai, bene plačiausieji ir gausingiausieji.

Korff'as pats rašo XII. 14, kad nesutinkąs duoti laisvę, nuosavybės neišsižadąs, kad jis neatvyksiąs, bet šito nereikią suprasti, kad pritariąs daugumos valiai.[2]

Siebergienės ir to paties Korffo vardu protestuoja D. Labunskis.[3]

Juozas Borch'as praneša, jog atvykti 1822. XII. 15 negalįs, nes sergąs, bet nesutinkąs duoti laisvės, nors paskelbta, kad daugumas susirinkusių spręs apie visą pavietą.[4]

Plater-Sieberg'as iš Šlosbergo rašo 1822. XII. 14, jog sumanymo nepažįstąs, girdėjęs apie jį, esąs ant greitųjų surašytas. Negalima kalbėti apie smulkmenas, jeigu pats pagrindas yra žalingas, ir sumanymas yra neįvykinamas. Naujinio pavietas atskirtas nuo visos gubernijos, jis toli nuo gubernijos centro, vyriausybė dėl savo tolumo negalės padėti pačioj reikalingiausioj valandoj, o šis pavietas, vienas iš 11, bus visai svetimas. Sumažinus reikalavimus, prievoles, nepildys ir jų; užsidegę maloniais vaizdais, jais sužavėti, o užmiršo stipriausią žmogaus balsą — rūpintis dabartimi ir būsimomis kartomis, ku-

[1] 1823. VIII. 26. (III Nr. 20).
[2] III, Nr. 26.
[3] III, Nr. 27.
[4] III, Nr. 28.

rios reikalauja užtikrinimo, dėl to prašo jį įrašyti į nesutinkančiųjų skaičių.[1]

Marė Siebergienė, turinti didelį Liksnos dvarą, gruodžio 15 d. rašo, jog nesutinkanti atleisti, net jeigu sumanymas valstiečius atleisti ne pasunkins, o pagerins jų būvį, jeigu tvarka ir ramybė bus užtikrinta, vistiek turi būti Viešpaties įsakymas. Ji neatvyksianti, tai šito neatvykimo nereikią aiškinti, kad ji sutinkanti.[2]

Kotryna Benislauskienė, valdininko žmona, turinti Dubnų dvarą, gruodžio 15 d. pareiškė, jog laisvės neduodanti, jog komisijos projektas tegalįs liesti tik tuos, kurie pasirašę.[3]

Marė Soninienė, pirkusi iš varžytynių Liudvinavo dvarą, 246 sielų didumo, pareiškė, jog nei jos pirmtakūnas gen. maj. Balk'as, nei iždas, nei ji neatsisakiusi teisių į savo valdomus žmones, norinti valdyti juos ir ateityje, kaip tat yra Viešpats užtikrinęs bajorų privilegijas ir teises.[4]

Trumpai protestuoja Kamenco dvaro savininkas Mykolas Reutt'as.[5]

Tarp protestuojančių buvo du Šadurskiu, vienas paprastas bajoras, kitas tituluotas — grapas.

Antanas Šadurskis savo protestą remia savo mirusiojo tėvo valia. Jis rašo: jo tėvas Ksaveras Šadurskis turėjęs tris dvarus: Jasmuižę, Pelečių ir Rušonę, buvęs priešingas baudžiavų naikinimui, nes tat neatitinka nei valstiečių gerovei, nei dvarininkų naudai, o tokia reforma, kuri būtų pravesta viename Naujinio paviete, atskirai nuo visos gubernijos, negalėsianti turėti geros kloties. Jis dabar mirė 1822 m. Jam, Antanui, teko Jasmuižė ir Pelečiai, o mažamečiam broliam — Rušonė. Dėl to jisai, gerbdamas savo tėvo valią, negalįs išsižadėti to, ką valdo, o broliai kaipo nepilnamečiai to padaryti neturi teisės.[6]

Grapas Juozas Šadurskis, turįs dvarų keliuose pavietuose, jau rašęs tuo reikalu 1820. VIII. 1, dabar duoda žinoti,

---

[1] III, Nr. 29 (priedas XVII — 1).
[2] III, Nr. 30, (priedas XVII — 2).
[3] III, Nr. 31.
[4] III, Nr. 32.
[5] III, Nr. 33.
[6] Priedas XVII — 3 (III. Nr. 34).

jog susirinkime būti negalįs, todėl raštu pranešąs savo nuomonę. Jisai visuomet rūpinęsis savo žmoneliais, buvęs jiems veikiau tėvu, negu ponu. Jo žmonės turį mažesnes prievoles, negu pas jo kaimynus. Kiekvienas jo sodžius turįs nustatytas sienas, pravedę jas matininkai, sodžiaus laukus atskyrę nuo dvaro; čyžės ar lažos per daugelį metų likusios tos pačios, nesikeitusios. Jis norėjo visus savo žmones padaryti iš pradžių čyžininkais, o paskui jų valdomosios žemės savininkais. Bet apsivylęs, šitos reformos pravesti negalėjęs: jam reikėję vis daugiau ir daugiau mokėti mokesčių, o gaunamos iš ūkio pajamos vis mažėję ir mažėję; reikėję grįžti atgal, čyžės vėl pervesti į lažą; jisai įsitikinęs, kad valstietis dabartinėj būklėj negalįs būti paliktas vienas, reikią dar jį prirengti prie laisvės, kurios jis nesupranta ir ją blogu paverčia. Įvedus valsčiaus atsakomybę už savo narius, jo žmonėms būsią blogiau, nes jie geriau aprūpinti, nuo tos atmainos nukentėsią turtingieji. O jeigu valsčius neištesės mokėti, tai visa našta kris dvarininkams. Jam yra Dievo ir Monarko uždėta pareiga rūpintis savo žmonėmis, tai ir negalįs bei neturįs teisės išsižadėti savo prievolių.[1]

V i n c e n t a s L i m a n o w s k i suverčia visą kaltę savo pirmtakūnui: jis pirkęs 1817 m. Pakalnės (Podgórze) dvarą iš gr. Aleksandro Pociejaus, kuris nebuvo savo teisių išsižadėjęs, tai ir jis dabar neišsižadąs.[2]

J e r o n i m a s O s k i e r k a, judrus dvarininkas, vieną dvarą pavadinęs savo vardu (Jeronimavu), rašęs valstiečių reikalu keletą kartų į Komiteto pirmininką — oficialių raštų ir privačiųjų laiškų pavidale.

Atleidus valstiečius, sako jisai, dvarininkai bus atleisti nuo įvairių naštų, kuriomis jie yra iki šiol apkrauti, kaip antai: maitinti savo baudžiauninkus badui užėjus, turi atsakyti prieš vyriausybę ir iždą už savo valstiečių prievoles. Šita padarys atmainų ir valstiečių gyvenime. Dvarininkui nebeturint į juos nei teisiamos nei administratinės valdžios, žmonės pasileis, ims girtuokliauti, nebemokės mokesčių. Gretimame Kurše vyriausybė išreikalavo mokesčius iš dvarininkų. Buvo sumanymų, kad visus sodžiaus galvijus palikti dvarininkui; jisai velytų palikti

[1] P r i e d a s XVII — 4 (III Nr. 36).
[2] III. Nr. 35.

ūkininkui, kuris, iš jo kraustydamas, gali juos pasiimti, tik naujasis ūkininkas jo vieton atėjęs turi tiek pat turėti, tuomet laukai galės būti įtręšti.[1]

Oskierka tą patį aiškino kiek vėliau ir privačiame laiške, jog pasilieką prie savo nuomonės, galima esą padaryti taip, kaip tat daroma Vydžemėje.[2]

Atrodė, kad įgaliotiniai nevisuomet pasako, ko tikrai norėtų patys dvarininkai, tai kyla klausimas, ar riša juos įgaliotinių pareiškimai. Buvo tokių didelių ponų įgaliotinių, jie pasisakė jų vardu, o liko nežinoma, kokios nuomonės yra jie patys.[3]

Negalėdamas atvykti į Kreslavą, jis prašo pranešti seimeliui jo nuomonę, kuri buvo, berods, ir anksčiau pareikšta: reikia surasti kelią ramybei duoti, kurios neturės čionykčiai, kaip jos neturi Kuršo dvarininkai, kai reikia mokėti mokesčiai, — bus triukšmo, kai ims kraustyti, apskaitinėti galvijus. Bus painiavų, jeigu galvijus ir arklius, priderančius prie žemės, laikyti žemės priklausomybe.[4]

Be įvairių tiesioginių protestų, buvo aplinkinių, kur nenorėjo atleidimo, bet nedrįso to pasisakyti, tai tie žmonės iškelia teisinių abejojimų, o vaisiai būtų tie patys; jie abejoja, ar seimelio nutarimas teisėtas, ar užtektinai buvo jame balsų, kas sprendžia: ar bajorų skaičius, ar jų turto masė ir t. t. Apie tat visa jie pranešė savo bajorų vyriausybei, rašo karo gubernatoriui ir dar toliau. Jie nepasisako, ko jie nori, kokie jų interesai, tik stato formines kliūtis, kad baudžiavos nebūtų panaikintos.

Dėl to tai karo gubernatorius, Würtembergo kunigaikštis, jų prašymo paragintas pats renka žinių, ar daugumas nutarė atleisti valstiečius, ir ar daugumo nutarimas privalomas.[5] Jisai nepasisakė, kokį daugumą supranta — asmenų ar turto.

Savo protesto pamatu pagaliau padėjo turto didumą vienas iš skundėjų L a b u n s k i s, kelius sykius kalbėjęsis savo ir Marės Siebergienės bei M. Korffo vardu. Siebergienė turinti dabar Liksnos dvarą su 3404 sielomis, bet ji nėra savininkė, o valdo iki gyvos galvos, yra tik vaikų globėja, vaikai gi nepilnamečiai.

[1] III, Nr. 49 (Priedas XVII — 5).
[2] Rašyta 1822. I. 10, III, 50 (Priedas XVII — 7).
[3] P r i e d a s, XVII — 8.
[4] P r i e d a s XVII — 9.
[5] Raštas 1822. IV. 5.

Korffo vardu, turinčio 4917 sielų Kryžburgo dvare, jis protestuoja prieš seimelio nutarimą, nes jis negalįs būti privalomu. Apskaičius, kiek kas turi, pasirodė, kad, sudėjus visus pasirašiusius nutarimą, jų turto bus mažai ką daugiau 6.000 sielų, o nenorinčių esą daug daugiau. Todėl vieton visų „Naujinio pavieto valstiečių įstatymo" reikėtų pasakyti „kaikurių dvarininkų", ir reikią surašyti tik tuos, kurie norį atleisti; dėl aiškumo reikią pridėti dar, kiek kuris dvarininkas turįs žmonių.[1]

Kiti, kaip Soninienė, tenkinos protesto pakartojimu.[2]

Atsirado ir tokių, kurie nori užtęsti išsprendimą kitu būdu: prašo visų aktų nuorašo, žinodami, jog neišspausdinus, jų pagaminimas užims daug laiko, taip darė paskutiniame posėdyj Labunskis, visą laiką protestavusis. Bet jam komisija atsakė.[3]

Vyriausybės politika. I ž d a s ir vyriausybė neturėjo jokios naudos šitame dvarininkų pradėtame darbe. Baudžiavų naikinimą iškėlė tik vienas pavietas, arti stovįs prie Lietuvos. Jisai iš karto atsisakė mokėti mokesčius, paskirtus Komisijos išlaidoms padengti; iždui juos nustatė po 8 kap. nuo sielos, nuo bajoriškųjų buvo skaitoma 4 kap.[4] Taigi Iždas išlaidoms mokesčių nemoka, bet Iždo Rūmai dalyvauja iš pradžių dar komisijos darbuose, siunčia savo atstovą, o pamažu jie traukiasi atgal. 1821 m. buvo pranešta, kad dalyvauti paskirtas Balkošinas, jam susirgus skiriamas nuolatos kitas, Skorobogatyj, 1821. XII. 10 jis buvo, XII. 20 dėl ligos negalėjęs būti, 1822. I. 10 buvęs posėdyj, o jau 1822 m. baigiantis XI. 1 Iždo Rūmai praneša, kad nieko negalį pasiųsti į Komisiją, o 1822 XI. 12 rašo pil. gub., jog Iždo Rūmai jau nebesiųsią nieko savo atstovu, bet kai bus projektas paruoštas, pasirūpinsią kaip reikiant karališkais valstiečiais.[5]

Abejojimai. Komisijos darbai, esant protestams, besutinkant atleisti tik dvarininkų mažumai, vyriausybei nepalaikant, turėjo eiti iš lėto. Net patys karštieji atleidimo šalininkai ėmė abejoti, ar beverta kas daryti. Juk Vilniuje nieko nepadaryta, vyriausybė nebeturėjo noro leisti tą klausimą svarstyti. Tai baudžiavų naikinimo pradėtojai, kaip Kazimieras ir Jonas Bui-

[1] III. 44.
[2] 1823. XI. 22 (III. Nr. 45).
[3] 1823. XI. 23 (I. Nr. 7).
[4] Raštas 1819. XII. 31 (III. Nr. 4).
[5] III. Nr. 1, 6, 7, 9; III Nr. Nr. 21, 25.

nickiai, rado reikalingu iškelti klausimą, ar nereikia sustabdyti visą darbą. Jiedu rašo tuo reikalu 1823. V. 1; prie jų prisidėjo gr. Juozas Plateris. Buinickiai išvedžioja tokias mintis. 1819 m. juodu buvo pasirašę atleidimo aktą, nes tuomet niekas neprotestavo nei žodžiu nei raštu. Po dvejų metų pradėjo protestuoti, kai ėmė artintis laikas patiekti sumanymą Viešpačiui patvirtinti. Juodu nesitraukia atgal, jie tebesilaiko tų pradų, kurie buvo pačioj pradžioj pastatyti, būtent, „kad visas pavietas priimtų naują valstiečių įtaisymą, nes kitaip išnyktų pusiausvyra, gyventojų perėjimas iš vienų dvarų į kitus būtų įvairiuose pavieto punktuose sutrukdytas, o kas yra blogiausia, tai kad priešingumas tarp būdo valdyti baudžiauninkus ir laisvus artojus išsigimtų į painiavas, netvarką ir riaušes liaudyje.“ Dėl to jie prašo komisijos persiųsti jų prašymą per gubernijos viršininką į Sostą, kad valstiečių asmens laisvė būtų duota visame paviete, arba jeigu jau bus tokia Imperatoriaus valia, viskas palikta po senovei, nes vienodumas turįs išlikti visam pavietui.[1]

Vyriausybei reikia pasisakyti; ji bijojo viešumos, saugojos, kad nesužinotų plačiosios valstiečių minios.

Darbo baigimas. Nors lėšų nebuvo skirta, vis dėlto Komisija savo darbą atliko: raštinė pagamino reikalingus nuorašus.

Darbas prasidėjo 1819 m. kovo mėnesį, paruošė sumanymą 1820. VIII, patiekė bajorų seimeliui išžiūrėti 1821. XII. 10, duota laiko pagalvoti. Kadangi nespausdinta, tai perrašyta, svarstė susirinkę 1822. XI. 13, padarytos kaikurios pastabos, pavesta tai pačiai Komisijai vėl sutvarkyti, pertaisyti. Ji dirbo po to dar vienerius metus, 1823 m. lapkr. 23 d. surinko bajorus į seimelį jau paskutinį sykį. Kaip paprastai, nesutinkantieji per tą laiką siųsdavo naujus protestus ar pakartodavo senuosius. Komisija baigė savo darbus, pasirašė atvykęs mažas skaičius bajorų. Sumanymas su visa medžiaga, su visais priedais, 18 protestų ir pareiškimų, pasiųsta per karo gubernatorių Chovanskį į Viešpatį.

4.

Sumanymo turinys.

Naikinant baudžiavas pamatan padėtas įstatymas, įvestas Pabaltės gubernijose — Estijos, Kuršo, Vydžemės.

---

[1] III. Nr. 39, 40 (P r i e d a s XVII — 6).

Atleidimo darbas turi būti atliktas per 13 metų. Pirmieji 4 metai (1821—1824 m.) turi būti priruošiamieji. 1821 m. skelbiamas įstatymas apie laisvę, ir tais metais nustatomas teismo sutvarkymas, inventoriaus kiekis, mokyklos. 1822 m. eina prievolių tabelių surašymas ir patiekimas. 1823 m. tos tabelės peržiūrima ir tikrinama. 1824 m. dalinami valstiečiai į ardus. Jų yra 3 ardai: ūkininkai, įnamiai ir bernai, dvariškiai. Kiekvienas dalijamas į skyrius. Visi bus laisvi tik 1834 m. Pirmieji ūkininkai laisvi 1825 m., paskutiniai 1833 m.; pirmieji įnamiai laisvi — 1829 m., paskutinieji 1832 m.; dvariškiai laisvi pirmieji — 1831 m., paskutinieji — 1833 m.[1]

Komisijoj ir seimeliuose nemaža sukėlė ginčų kaikurie klausimai, dėl kurių dvarininkai ne iš karto buvo nusistatę, reikėjo dar patiems išsiaiškinti, ar nenuskriaus savęs, ar galima tat įvykinti, ar jų ūkis nenukentės nuo to ar kito klausimo pastatymo, paaiškėjus keisdavo tą ar kitą sumanymo dėsnį.

Pirmiau projekte, kurį svarstė 1822. XI. 13 posėdyje, buvo nustatyta panaikinti baudžiavas per 9 metus ir nustatyta kita pereinamoji eilė. Per pirmuosius trejus metus vyksta pati darbo organizacija, prirengimas planų, kitus trejus metus suteikiama laisvė tik ribota — galima kraustytis savo parapijos ribose, trečiais trimečiais — po visą pavietą, taigi jau 10 metais visi yra laisvi. Inventorius turi pasilikti ūkyje iki visiškam išėjimui į laisvę. Bet po to buvo tik 9 parašai.[2] Be to, du iš esančiųjų, Jeronimas Oskierka ir gr. Juozas Plateris, prisidėdami prie anų pasiūlymų, pridėjo dar du nauju dėsniu: 1) valstiečio turtas ir manta — tai jo nuosavybė, pereidamas į kitą žemę gali su savim pasiimti; 2) Teismo sąstatas ne 6 valdininkai, bet 5: pirmininkas, du bajoru, du iš žemesniųjų luomų.[3]

5.

Darbų užbaigimas.

Vyriausybė nieko nedarė: perdaug protestų, nesutinka turtingieji dvarininkai, norėjo tik vienas pavietas ir paskui jis trau-

[1] Tabella ogólna przejscia włościan ptu Dynaburskiego klasy każdej terminami do stanu tymczasowego.

[2] III. N 23.

[3] III. N 24.

kėsi atgal, o ir ji pati liovėsi rūpintis baudžiavų naikinimu, tik gerokai laiko praslinkus, ji vėl grįžo prie to klausimo.

1829 ir 1830 m. Naujinio pavieto bajorai savo seimely svarstė baudžiavų klausimą. Jų tarpe dalis panorėjo atidėti: sako, reikią dar pažiūrėti, kokie bus patyrimai Kurše.

Praslinko dar 15 metų. Susirinko bajorai svarstyti inventorių taisyklių. Kuršo patyrimas parodė, jog šita reforma dvarininkams buvo naudinga, tai 1845. IX. 20 ištraukė anas senas taisykles, nutarė prašyti, kad jos būtų vyriausybės priimtos. Dabar pasirašė 39, o nepasirašė 25.[1]

Ir dabar baudžiavų naikinimo klausimas liko nebaigtas.

---

[1] Priedas XVIII.

PRIEDAI.

I.

Iš Bajorų Seimelio aktų paimtų raštų sąrašas.

(V. B. D.)

1818 года генваря 1 дня изъ присутствія Губернскаго Дворянскаго Собранія взяты исправляющимъ должность гражданскаго губернатора Виленскимъ вице-губернаторомъ гр. Плятеромъ-Зибергомъ слѣдующія бумаги:

№ 1. Прожектъ Элигіуша Ковнацкаго.

2. Отзывъ Ковенскаго делегата Завиши.

3. Прожектъ его же 1815-го года Генваря 18-го.

4. Отзывъ делегатовъ Вилкомирскаго повѣта къ Вице-Маршалу того-же повѣта Вейсенгофа 1817. Декабря 24.

5. Прожектъ делегата Ошмянскаго повѣта Пашковскаго, относящійся къ вольности крестьянъ.

6. По сему же предмету делегата Браславскаго повѣта Мирскаго.

7. Роспись по сему же предмету делегата Россіенскаго повѣта Хлевинскаго.

8. По сему же предмету проектъ делегата Трокскаго повѣта Куцевича.

9. По сему же предмету роспись делегатовъ повѣтовъ Виленскаго — Нарбута и Ошмянскаго — Умястовскаго.

10. Рѣчь Упитскаго повѣтоваго Маршала Завиши на счетъ вольности крестьянъ.

11. По сему же предмету роспись делегата Ошмянскаго повѣта Пашковскаго.

12. Рѣчь делегата Ошмянскаго повѣта Пашковскаго тамъ же на счетъ вольности крестьянъ

13. Вторая часть отъ 16-го пункта разсужденій дворянскаго собранія о надобностяхъ губерніи.

14. Журналъ занятіямъ дворянскаго собранія окончившимся въ 29-ый день декабря 1817 года.

15. Списокъ вчерне написанный о делегатахъ.

Сіи бумаги получилъ Вице-Губернаторъ графъ Плятеръ-Зибергъ.

II.

Iš nespausdintų M. Oginskio atsiminimų[1].

Avant la campagne de 1812. l'Empereur Alexandre manifestait hautement et en toute occasion des idées libérales. — J'en ai été témoin pendant mon séjour à Pétersbourg, et surtout à l'époque où il m'avait chargé d'organiser une Constitution pour les provinces polonaises réunies à la Russie. — Il insistait principalement sur la nécessité d'accorder la protection des lois à la classe agricole[2]; et prévoyant les obstacles insurmontables qu'il rencontrerait parmi ses sujets russes pour supprimer l'esclavage des paysans,il voulait y habituer graduellement les esprits en introduisant des changemens salutaires dans les ci-devant provinces de la Pologne, où il supposait pouvoir trouver les propriètaires beaucoup plus préparés à l'amélioration du sort des paysans.

J'ai noté dans le courant de l'année 1811 tout ce qui a été proposé et discuté à cet égard. — J'ajouterai ici qu'après le retour de l'Empereur à Pétersbourg en 1814, et surtout après qu'il eût donné une Constitution au nouveau royaume de Pologne il ne cessa de s'occuper du bien-être des paysans, et il desira sincèrement supprimer l'esclavage de cette classe à laquelle il affèctait de donner une protection particulière. — Partout où il rencontrait des paysans en traversant la Lithuanie, la Russie Blanche, la Courlande et la Livonie, il les interrogeait sur la conduite des seigneurs à leur égard; il recevait de leurs mains des mémoires qui renfermaient des plaintes contre les propriétaires et recommandait aux employés du gouvernement qu'on protégeât les opprimés et qu'on leur fît rendre justice.

Il ordonna au marquis Pauloucci, gouverneur - général des provinces allemandes, c'est - à - dire de la Livonie et de la Courlande, de proposer à la noblesse du pays de faire un règlement qui assurerait progressivement la liberté des paysans. — Le Prince Alexandre de Würtemberg général - gouverneur de la Russie Blanche avait reçu des ordres à peu près semblables pour quelques districts du gouvernement de Witepsk, dont les propriétaires nobles proposaient eux-mêmes des améliorations pour le sort de leurs sujets.

Tandis que ces règlemens partiels donnaient des inquiétudes aux riches propriétaires de la Russie, on vit au contraire dans les gouvernemens de la Lithuanie beaucoup de nobles qui sentaient le besoin de changer la situation pénible de la classe agricole; et soit que la conviction et l'humanité guidassent leurs démarches; soit qu'ils voulussent complaire à l'Empereur en répondaut á ses intentions; soit qu'ils redoutassent d'être réduits

[1] Oginskis į savo spausdintą Atsiminimų ekzempliorių įdėjo daug naujų prierašų, kurių gyvas skelbti negalėjo.
[2] Nurodo į tat savo Memoires III 115.

par la force à faire des sacrifices dont ils sentiraient moins le poids en les faisant de leur propre gré, et en se ménageant des indamnités; ils se mirent à demander des règlemens semblables à ceux qui l'on avait introduit en Livonie et en Courlande.

Ce fut pendant quelque temps un sujet de conversaton dans les sociétés de Wilna, de Grodno et de Minsk; et dans toutes les réunions de famille il n'était question que de l'alternative d'offrir la liberté aux paysans ou d'attendre les ordres de l'Empereur à cet égard. — Beaucoup de propriétaires à la vérité ne desiraient ni l' un ni l'autre. — Les hommes sages conseillaient d'attendre; les jeunes gens impatiens et ayant moins d'expérience, ne voulaient pas se laisser prévenir. — J'ajouterai encore que des esprits remnans et de mauvais consullers soufflaient la discorde et l'animosité entre les différens partis. —

C'est dans set état des choses que se réunirent les députés de la noblesse à Wilna sur la fin de l'année 1817. pour procéder à l'élection du maréchal du gouvernement et d'autres employés pour les magistratures judiciaires. — Cette assemblée renfermait dans son sein plusieurs orateurs véhemens contre la servitude des paysans. Leurs discours inspirèrent de l'enthousiasme à ceux même qui n'étaient pas de leur avis. — Il s'agissait de nommer une Députation qui se rendit à Pétersbourg pour demander l'affranchissement des paysans. Ce sujet fut débattu avec chaleur. — Comme on n'avait pas pris la précaution d'observer les arbitres qui s'introduisaient dans la salle de l'assemblée, il s'y glissait des domestiques, des cochers, des ouvriers et autres gens du peuple, qui crurent trouver dans les protecteurs des paysans, de véritables amis de la liberté; et dans ceux qui opposaient la réflexion à des projets trop précipités, des fauteurs du despotisme et des traitres à la patrie. —

Ces arbitres imprudens empêchaient de parler, par leurs vociférations, tous les membres de l'assemblée qui leur déplaisaient. Ils les accablaient d'injures, et enfin on poussa l'insolence jusqu'à attacher une potence dessinée sur une feuille de papier à l'habit d'un des députés, qui conseillait d'attendre les ordres de l'Empereur sur l'émancipation des paysans, aulieu de les anticiper par des démarches inconséquantes. —

Ces derniers évênemens donnèrent un moment d'inquiétude et d'alarme. — Dès le même jour immédiatement après la séance scandaleuse et tumultueuse, au milieu de laquelle le maréchal du gouvernement n'avait pas su maintenir le bon ordre et la tranquillité, la police vint mettre le scelles aux portes de la salle où s'était tenue l'assemblée, et l'on désigna un autre locale pour les délibérations de la noblesse, en ordonnant que les séances suivantes se tinssent à hais-clos. — Cette démarche arbitraire fit beaucoup crier contre les autorités du gouvernement. — On se plaignit hautement de la violation des droits de la noblesse, et tous les esprits étaient dans la plus grande agitation;

mais en attendant les séances continuèrent avec calme, et l'assemblée ayant terminé son travail, fut dissoute peu de jours après.

La crainte et l'inquiétude succédèrent dans tous les partis à ce mouvement révolutionnaire que l'on n'avait pas pû prévoir. — Dans une des séances orageuses où l'on avait décidé de nommer une députation qui se rendit auprès le l'Empereur à Pétersbourg, on proposa quatorze individus entre lesquels je me trouvai placé avec le prince Adam Czartoryski, mess. Pociey, Römer, etc. et on recueillit les suffrages pour cette nomination. — Lorsque on vint m'en faire part en me priant d'accepter des instructions qu'on voulait me remettre, je déclarai: „que je m'étais chargé toujours volontiers de plaider la cause de mes compatriotes auprès de S. M-té l'Empereur, et que je n'avais pas attendu leurs ordres pour prévenir leur demande; que sans aucune autorisation et sans être muni d'instruction, j'avais cherché à obtenir l'acte d'amnistie et la levée du séquestre des propriétés d'un grand nombre d'habitans de Lithuanie après la campagne de 1812; que j'étais fort étonné que l'on eût recueilli des suffrages pour me placer à la tête de la députation, sans m'avoir préalablement consulté si je voulais m'en charger? que je ne pouvais accepter cette proposition sans l'aveu et le consentement de l'Empereur, et surtout dans un moment où les opinions de l'assemblée étaient partagées.“ — Je finis par dire: „que les habitans du gouvernement de Wilna pouvaient toujours compter sur mon zèle et mon empressement à pouvoir leur être utile (lorsque l'occasion s'en présenterait) et à détruire les idées défavorables qu'on pourrait donner sur leur compte à la Majesté.“—

Je ne fus pas longtemps sans donner une preuve convaincrante de ces sentimens en adressant la lettre qui suit à S. M-té l'Empereur à Pétersbourg.

„Wilna ce 10 Janvier 1818“.

„Sire!

„J'ai longtemps hésité s'il me convenait d'expedier la présente à Votre Majesté Impériale. — La conviction que mon devoir l'éxigeait m'a enfin déterminé à prendre la plume en main.

„Votre Majesté a sans doute connaissance, d'aprés les rapports qui lui sont parvenus, de tout ce qui s'est passé aux diétines de Wilna. — Des détails à ce sujet qui pourraient vous déplaire Sire, ne sont pas de mon ressort. — Je n'ai été ici que spectateur; mais à titre d'habitant de cette province je n'ai pû m'empêcher d'éxaminer d'un oeil attentif et sans aucune partialité la conduite de mes compatriotes; et je me vois obligé de communiquer le résultat de mes observations à V. M-té J-ale.

„Plusieurs individus marquans avaient donné à entendre il y a quelques mois, que ce serait bien mériter de V. M. J-ale que

de présenter un projet sur l'émancipation des paysans en Lithuanie. Il en est résulté que ce sujet à été discuté dans les sociétés en ville et à la campagne, avant le terme des rassemblemens de la noblesse pour les nouvelles élections, et en conséquance il s'est formé tout autant de partis que d'opinions.

„Les uns ont prétendu qu'il ne fallait pas toucher cette corde, mais qu'il convenait d'attendre les ordres et les dispositions de V. M-té à cet égard. — D'autres ont cru qu'il fallait avoir un projet tout prêt afin de prévenir ceux qui l'on pourrait présenter et qui peut-être, ne répondraient pas aux besoins et à la localité du pays. — D'autres encore ont cru necessaire de nommer une députation pour prier V. M-té J-ale de permettre que l'on s'occupât d'un projet tendant à améliorer le sort des paysans en leur donnant la liberté.

„Il s'est trouvé des individus qui ont été guidés uniquement par des idées philantropiques et libérales; d'autres ont voulu se faire un mérite pour avoir des récompenses et des décorations; mais la plupart étaient d'avis qu'un objet aussi important ne pouvait être discuté dans des assemblées tumultueuses.

„Cette diversité d'opinions a dû nécessairement produire des débats très vifs aux diétines générales de la noblesse du gouvernement dans la ville de Wilna, ou il y a tant d'hommes oisifs et de batteurs de pavé. — L'imprudence d'admettre des arbitres de toutes classes dans la salle de l'assemblée, a pu fournir de justes sujets de plaintes contre plusieurs individus... mais en général, Sire, les habitans de Lithuanie sont toujours les mêmes, et n'ont pas cessé un seul instant d'être pénétrés d'attachement, de confiance, de reconnaissance et d'admiration pour V. M. J-ale. — Ils peuvent errer et manquer quant aux formes, mais leur unique désir est de plaire à V. M-té et de mériter sa bienveillance.

„La manière dont on a voulu aborder la question sur la liberté des paysans est, peut-être, inconvenable; mais je puis vous assurer, Sire, qu'il n'y a presque personne en Lithuanie qui osa plaider la cause de l'esclavage. — Tous les propriétaires raisonnables voient la nécessité de rendre les paysans libres, et trouvant dans cet affranchissement un acte de devoir, de Christianisme, et d'humanité ainsi qu'un garant du bien-être général de la province et de leur intérêt particulier. — Ils connaissent le besoin d'un nouveau règlement pour la classe des paysans, qui prescrirait les devoirs réciproques entre les maitres et les sujets de leur campagne; mais ils craignent des innovations subites, qui pourraient être suivies de violentes secousses, et d'un dérangement complet dans leurs affaires domestiques. — Ils desireraient donc recevoir l'ordre ou la permission de s'occuper d'un projet tendant à améliorer le sort des paysans en leur donnant la liberté, mais en prenant les précautions nécessaires et tout le temps

convenable, pour parvenir à ce but sans occasionner la ruine des propriétaires et le bouleversement des fortunes.

„Ils voudraient demander, qu'il leur soit permis de choisir une commission, pour rédiger un projet à cet effet ... ... mais comment oser sonder les vues de V. M. J-ale et anticiper sur la promulgation de ses ordres relativement à des objets d'une aussi grande importance!

„Avec les intentions les plus pures et la meilleure envie de bien faire, on peut manquer son but, lorsque on ignore les voies qu'il faut suivre pour y parvenir. — Voilà, Sire, le cas des propriétaires de la Lithuanie. — S'ils ont péché ce n'est que par trop d'empressement à vouloir s'occuper d'un objet qui tient si fort à coeur à V. M. J-ale".

„Une indication même indirecte de la conduite qu'ils doivent tenir, les tirerait d'incertitude et ramènerait certainement tous les esprits vers un point d'accord, et d'une unanimité parfaite."—

„Je sius avec un très profond respect etc.

M. O.

III.

Vilkmergės Instrukcija (ištrauka).

(V. B. D.)

„§ 4. Dobroć najwyższa i nieporównana najłaskawiej nam panującego Monarchy te zaszczepiła w sercach każdego z wiernych poddanych sentymenta, że Jego najleprze chęci i intencje, szczęście narodu i dobro ludzkości na celu mające, uprzedzać i do ich spełnienia ubiegać się każdy nie może nie poczytywać za najświętszą powinność. Gdy ten najlepszy monarcha uważyć raczył, że praktykowane od wieków ujarzmienie szanownej, a nader licznej części ludu, która rąk pracą i krwi rozlewem byt, szczęście i wyniesienie się do najwyższego stopnia narodowi nadawała, nadaje i nadawać będzie, — warta jest pomyślniejszego, niż dotąd losu, że głos oświaty i ludzkości, głos, można mówić, natury woła, iż przyszedł czas, aby oddać sprawiedliwość tym drogim istotom w ich współczesnych z nami szczątkach, które od naddziadów swoich na naszą zarabiały i zarabiają wdzięczność, że, nakoniec, póki blask wielkiego berła najlepszego monarchy poddanego narodu doskonałej i pełnej nie nabierze świetności, póki jedna tylko drobniejsza klasa, korzystając z nadanych sobie swobód, drugą liczniejszą mieć w jarzmie i pogardzie będzie: gdy to dojrzałą rozebrał rozwagą w najświetniejszej epoce panowania swojego, miljony ściągnął błogosławienstw, które rozrzewione usta ustom do nieprzeżytej potomności podawać będą, — nadaniem w gub. estońskiej, kurlandzkiej i innych dla rolników wolności. Aby i nasza gubernja litewska tem najwyższem uwieńczona została dobrodziejstwem, abyśmy różniący się

klasą od rolników w wierności i uprzejmości dla tronu jedną i równą z nimi składali cząstkę, — żądanie powiatu wilkomierskiego delegowani wszędzie, gdzie należy, oświadczą, a ku dojściu do celu tego świętego zamiaru o wyznaczenie komisji z osób wiernych tronowi i gorliwych o dobro powszechne, w każdym respective powiecie dla ułożenia jednej ze wszystkich organizacyj starać się będą, na tych mianowicie zasadach: 1) iżby zapobiec nagłemu rozejściu się rolników, a stąd zdezorganizowaniu każdego w szczególności gospodarstwa, 2) aby wpisy ludności, czyli „spiska rewizka“, zalegając od zwierzchnictwa ustanowionej na to władzy, doskonale obywatela czyniła spokojnym i od wszelkiej odpowiedzialności wolnym, 3) aby względnie czasu zatrzymania się rolników w obrębach powiatów, względnie zasad prawa i policji stosowne do pozycji kraju i potrzeb ekonomicznych przepisane były prawa.

IV.
Zavišos kalba.
(V. B. D.)

„Duch czasu prawdziwym jest na myśl i działanie ludzkie przewodnikiem, on co stanowczym sposobem tworzy opinje buduje lub zwala przesądy, poddaje dusze nasze egoizmowi i ciemności, lub unosi nas do ludzkości i rzetelnego a użytecznego wszystkim światła. Rzućmy uwagę na obszerną dziejów ludzkich historję, patrzmy, czem byli oni w swym pierwiastkowym stanie, dowiedzmy się, co uczynili, gdy wyrzekając się cnót patrjarchalnych, poddali się pod prawa pychy i namiętności pewnej liczby swoich współbraci, co nakoniec postanowili, gdy rozszerzone światło, prawdziwa filozofja i czysty promień religji, staraniem panujących lub mądremi ustawami weszły w ich skamieniałe i długim przesądem uprzedzone umysły. Nie mam potrzeby przytaczaniem dziejów obcych narodów wspierać rzetelność mojej przedmowy. Członkowie szanownego zgromadzenia nie mogą nie mieć w pamięci szlachetnych czynów swych współobywateli, może jeszcze wielu tu będących. Pamiętny rok 1791 ze swoich Ustaw w tej rzeczy, w której tu mówić przedsięwziąłem, izaliż nie jest tem przejściem z niesłuszności, jakiem się odznaczyły narody, przechodząc z ciemności do poznania prawdziwych praw i godności człowieka.

„Uśpione na moment te uczucia nie mogly się uważać za powrót nasz do czasów dzikości, krążyła w naszysh żyłach krew ojców naszych i wspólne im uczucia. Aż też wstąpienie na tron Wielkiego Aleksandra ożywiły te nadzieje i zasady do ludzkości. Lecz niestety! okoliczności kazały mu stanąc w groźnej postaci oręża, nie mogły więc szęści urządzać się, gdy szło o zachowanie całości. Dziś ten wielki ze sławy i ludzkości monarcha, świetnie

ukończywszy walkę, znalazł właśnie w swym narodzie już ten stopień światła, któren kolejno nabywał każden naród, i któren we wrzystkich państwach Europy też same wydał skutki. Śmiało to mówię, bo któż mnie zaprzeczy, że poddaństwo ludu było prawie powszechnem w Europie i że dziś prócz Rosji nigdzie jego niema i że być nigdzie nie powinno. Bo któż nie widzi zamiarów ukochanego monarchy, kto nie słyszał, jak ten władca północnej Europy pierwszy przemówił na kongresie wiedeńskim za zniesieniem ogólnem handlu murzynami kto nie czytał reskryptu, przychylającego się do woli szlachty estońskiej i kurlandzkiej, uwalniającej z poddaństwa swoich ludzi. Szanowne Zgromadzenie! Za cóż to oni byli pierwszymi, za co nie my co z geograficznego położenia i przykładu pogranicznego pierwsze mamy miejsce, za cóż to światło obległo nas ze wszech stron, za co nie od nas, lecz do nas biją jego promiene, — lecz to już się stało. Któż więc teraz nie widzi rychłej potrzeby do zrzeczenia się tego, co utrzymać nie możemy i nie powinniśmy. Samowładny monarcha mógłby skinieniem swojem, pójść za chęcią swoją którą w całej okazał rozciągłości, lecz gdy się to tyczy szlachty, którą on szanuje, nie chce więc jej zmuszać, lecz czekać, jak od szlachty, szlachetnych czynów.

„Czyli pójdziem za przykładem praw dla ludu, uwieńczonych skutkiem pomyślnym w obcych i naszych braci krajach, czyli pójdziem za pierwszem uczuciem duszy naszej, czyli obejrzymy się na tych, co bezinteresownie w tej sprawie sądzić nas będą; musimy dać wyrok nie większaścią głosów, lecz jednomyślnie, że zrzekamy się praw i przywilejow, jakie bez ograniczenia i samowładnie mieliśmy na osobach chłopów naszych. Cóż nas to wyrzeczenie się może kosztować i coż więcej prócz niesprawiedliwości dajemy na ofiarę? Jeżeli chłopi nasi są tylko plemieniem brańców wojennych naszych prapradziadów, izaliż nie wysłużyli się w tysiącznych pracach na sam zysk szlachty obróconych, czyż nie im naszą wygodę, naszą świetność i zbytki winniśmy? Nie oniż to z twardej ziemi dobywają plon niosący wszystkie dostatki; nie stawaloż to ich mocne ramię w obronie ziemi, chociaż na niej nic swego nie mieli? Jest że sprawiedliwie, aby wszystko oni dla nas, a my im nic nie uczynili? Oddawszy to, co człowiek wedle praw boskich i przyrodzonych winien człowiekowi, małoż to jeszcze wyższości przy nas zostaje? My, szlachta, mamy ziemię, a chłopi zawsze oną na wyżywienie siebie i nas uprawiać muszą. My nakładać cenę jej będziemy, o oni płacić, my jego pracę oceniać, a on pracować musi. My w wygodnych i przepysznych budowlach mieszkać zawsze będziemy, a oni w chacie od ostatniej potrzeby spoczywać. Dajmyż mu tam prawdziwą swobodę. Niech umowa zobopólna, którą on spełnił, czyni go pewnym jego chudoby i potrzebnego do pracy spoczynku. Wnoszę zatem, ażeby szlachta, koleją sobie wiadomą, zaniosła do podnóżka Tronu prośbę, że powodowana

uczuciami ludzkości, położeniem pogranicznem kraju, przykładem woli Najjaśniejszego Monarchy na inne gubernje rozciągnionym, chce lud swój uwolnić z poddaństwa, przestając na dobrowolnych z nimi umowach i dać im prawo obierania pana i miejsca. Że prosi, iżby łaskawy Monarcha pozwolił utworzyć komisję dla napisania ustaw, przepisujących i czas i sposób, jakby to dzielo z dobrem kraju, wspólnemi wygodami klas wszystkich i z miejscowem położeniem załatwić się mogło, tak, aby mężowie światli, Monarchę sprawiedliwość kochającego i dobro ogólne znający, mogli te mądre napisać ustawy i do zatwierdzenia Tronowi przedstawić".

V.

Plater - Siebergo laiškas į carą.

(V. B. D. juodraštis).

Sire!

Quelqne penetré que je suis de la témérité qu'il y a de s'adresser directement à Votre Majesté, je crois pourtant, au les circonstances importantes du jour, devoir le faire, malgrés la loi qui le defend et le faire avec cette franchise qui ne souffre pas d'intremèdiaire, et qui seule, si mes demarches ont été fautives donne le moyen d'un prompt reméde au mal. Toutefois Sire, si je pêche par cette conduite, Votre Majesté daignera la pardonner au desir que j'ai de me presenter tel que je suis devant mon Souverain, devant Celui qui a daigné m'appeler à sa confiance avant que j'eusse eu le moindre merite, avant même que j'eusse eu le bonheur de Lui être personellement connu.

La question de l'abolition de la servitude dans le gouvernement de Vilna devenu l'objet d'une disenssion générale, question qui a occasioné quelques désordres dans l'assemblée de la Noblesse, et qui pour reprimer ces désordres m'a obligé à faire intrevenir l'autorité du Gouverneur, motive la demarche présente et voici le recit fidel de la manière dont cette idée naquit, des suites qu'elle eut, et un raport sur l'état de l'opinion des habitants de ce Gouvernement à ce sujet, tels que la verité les reclame et que ma conscience qui ne saurait ici ménager ni moi — même ni les autres m'ordonne de le faire devant Votre Majesté.

L'État des paysans du Gouvernement de Vilna m'a interessé de mon entrée dans la fonction à la quelle j'ai été appellé par la gracieuse confiance de Votre Majesté et l'envie de contribuer à les tirer de l'état précaire dans le quel ils se trouvent, et les desire de rendre mes concitoyens plus dignes des égards de Votre Majesté et de l'éstime du monde, m'a engagé à profiter des toutes les occasions qui se sont presenté à moi, et que même je cherchais à emener pour parler aux citoyens d'ici en

faveur de leurs paysans, et pour prouver aux plus marquants d'entre eux, les avantages que l'application de l'oukase d'Estonie pourrait verser sur cette contrée. J'ai cru, en suivant ici le veau de mon coeur, et évitant toute officialité pouvoir d'autant plus tenir ce language, que j'ai plus d'une fois entendu notre Gouverneur Militaire parler publiquement de la necessité d'une reforme des raports existants en les rendant plus favorables pour les paysans. Je me suis attaché de préferance aux Marechaux des districts et je les ai invité verbalement à reprandre cette opinion dans leurs cercles respectifs pour y accoutumer pen à pen les ésprits lents et eux qui pourraient y être contraires. La présence dans nos contrées du Prince Chartoryski et du Senateur Potocki quoique de courte durée, donna par leur avis à ce sujet plus de poids à mes paroles. Il en arriva que dans trois districts nommement celui de Breslau de Zawileja et Wiłkomir, la noblesse rassemblée pour les éléctions, chargea les Délégués qui devaient les representer aux Elections de Gouvernement à Vilna d'y faire la motion de l'abolition de la servitude.

Les Delegués de tous les districts rassemblés à Vilna le... de Decembre, nommèrent d'abord entre eux un Comité pour examiner et opiner sur les differens objets de deliberation, indiqués par les instructions qu'ils reçurent des districts, et le question de la liberté des paysans passa ainsi avec d'autres points au Comité sans que l'assemblée s'en fut probablement occupée et qui procéda incontinent à l'election des fonctionaires. Les elections finies le 21 Dec. Mr. Zawisza nouveau Marechal du District d'Upita ouvrit cette matière pour un discours plein d'eloquence... Ce discours fut reçu avec aclamation et fut suivi par un autre prononcé par Mr. Paszkowski delegué de district d'Oszmiana aussi éloquent, mais plus calme que l'autre... Ce discours calma les esprits, et l'assemblée pria l'auteur de le mettre par écrit et le deposer aux actes, pour que les deux discours puissent êtres renvoyés à l'opinion du Comité. En attendant on passa à l'autres objects. Mais les discours sur la liberté des paysans, dans les quelles on ne fit que repeter ce qui avait été dit. Chacun voulait aussi avoir parlé sur un sujet si populaire. La vanité s'en mela, on disputa des mots, on s'aigrit. Pour moi, comme je fus bien convaincu, que l'assemblée n'était pas autorisée à traiter cette matière, et quoiqu'il était peut - être de mon devoir de le lui notifier des les comencement des débats, j'ai crûe qu'il fallait encore attendre jusqu'a ce que la pluralité se fut déclaré à ce sujet, pour avoir pour elle le reflet de l'opinion de tout de Gouvernement. J'évitais de prononcer sur la competence et je me bornais de mon côté à influer sur les esprits, pour qu'on convienne de cesser les dèbats, on chargent le Marechal du Gouvernement de s'assurer des intentions de Votre Majesté à cet égard, et de demander la Commission sue - mentionné.

Mais le discours de Zawisza roula de bouche en bouche. Son énergie, sa chaleur, plut à beaucoup de monde. La société des franc - maçons reçu ce défenseur des droits de l'homme, et ceux qui continrent son opinion, avec applaudissem ent discours et complets. Les redacteurs de la Gazette Бруковыя вѣдомости, formant une opinion à eux dans la ville, s'empressèrent de le recevoir aussi pour la même raison au nombre des ces membres. Les enthousiastes enflammérent, ceux qui étaient contraires à cette idée, perdirent courage et patience; beaucoup d'eux partirent, sans attendre la fin des séances. La comité apporta enfin son opinion accompagné de quatre protestations, tous étaient d'accord qu'il fallait envoyer une Délégation à Votre Majesté, mais en disputant sur les expressions de l'arrêtet Paszkowski seul défanseur des formes et de la verité, demanda qu'on y inserra, que ce n'étaient que quelques districts qui le demandaient que ce n'était que le reste de l'Assemblée dont la plus part des membres était partie, qui en tombait d'accord qu'il fallait avant tout, demender l'assentiment de Votre M. Mais les ésprits étaient trop échaufflés on ne voulut plus l'entendre, il fut couvert de sarcasmes, les nombreux spectateurs que l'objet des déliberations attirait dans la Sale y prirent leur part, on en vint jusqu'à attacher une potence à l'habit de Paszkowski, et à crier qu'il fallait le jetter déhors à coup de poings. Le Marechal du Gouvern. ne pouvant appaiser les ésprits due lever la séance.

Dès que j'eus appris ces qui s'était passé je resolu de dissoudre l'assemblée, et ettayé de l'avis du Prince Lubecki qui j'invitais dès lors à me seconder des ses conseils, je notifais le même jour aux Marechaux, que vû les desordres commis les séances ne pouvaient plus avoir lieu, je fis fermer la Salle d'Elections en y mettant des gardes, je demandais aux Maréchal du gouv. tous les papiers relatifs aux séances depuis celle du 21 Decembre, et la liste nominale de tous le Marechaux de district et des délegues qui avaient été présents à la derniére séance qui était celle du 30. Après avoir repassé soigneusement ces actes, je trouvai que l'Assemblée n'avait pas encore remplie un de ses principaux devoirs celui, de faire la repartition des земскія повинности et en autre n'avait pas encore formé le projet d'une organisation pour les diétines futures, ce de quoi le Gouverneur Militaire l'avait chargé avant son départ pour Moscou, et m'ettant convaincu que les attentats avaient été faits par les Spectateurs sans que les délégues y eussent pris part, sans que même beaucoup d'eux en eussent eu la moindre connaissance, je permis aux délégues de se rassembler dans un local plue retrécis chez le Marechal du Gouvern., dans le but de s'occuper uniquement des articles sus-mentionnés, et je fis dorénavant intredire l'entré à tous les spectateurs. Je fis chercher secretement entre les spectateurs du 30 l'individu qui avait attaché la potence, et je reprimendais les

maçons et les бруковцы pour s'être mélés d'un objet qui ne les regardait point en les assurant, que si jamais dorénavant je les voyais prendre part à quelque chose qui fut étranger à leur sphère, il en resultaraient des mauvaises suites pour eux.—

En defendant indirectement de traiter la matière de la liberté des paysants, je dus prononcer sur la Competance de l'Assemblée, c'est pourquoi jettant la cause première des desordres sur le Marechal du Gouvernement, qui avait illicitement permis des discutions sur des Matieres etrangéres au but de l'Assemblée, j'enjoignis au Marechal de Gouvernement et à tous les Marechaux de district, d'arrêter dans la suite toutes les motions incompétantes, des l'origine même, de demender l'avis de l'assemblée s'il lui convenait ou non de chercher une permission où il est de droit, pour s'occuper de cette matière, et ne plus en venir sur ce sujet avant d'avoir obtenu cette permission.

Enfin ayant fait un raport suceint au Gouverneur Militaire le jour même où j'arretais la séance j'en fis d'autres an déttail au Gouverneur Militaire et Ministre de Police et de l'interieur dès que j'eus fait l'examen des papiers. Mais je dois avouer à Votre Majesté que craignant l'éclat que cela occasionnerait et les préventions qui en pourraient naître contre l'idée générale de l'Abolition de la servitude, je ne fis aucune mention dans ce raport ni des Maçons ni de la Potence.

Cette petite leçon venue à tems a tout à fait tranquilise les esprits, les Maçons se sont effrayé et l'Assemblée des delegués a fini ses séances, en laissant un petit Commité pour achever les Matières qui leur avaient été donnés à discuter, et quant à la motion principale de l'émancipation des paysants mes demarches et mesures prises, eurent pour resultat, que les Délégués s'étant entendu et accordé pendant le tems de la suspension des Séances, ils convirent unanimement et sans les moindres debats à mettre au protocol larreté touchant la liberté des paysant que je prends la liberté d'annexer à ce raport avec la traduction des discours tenus à l'assemblée et celle des mes adresses au Maréchal de Gouvernement qui completeront le recit de tout ce qui s'est passé.

Il ne me reste ici qu'a tracer encore un tableau des opinions differentes qu'ont les habitants de ce Gouvernement au sujet de cette grade question. Ici connue partout ailleurs le principale mobile des actions et des opinions des hommes est l'interet; c'est aussi l'interet qui anime la plus part des Moteurs et des détracteurs de l'emancipation des paysants. Les uns en entendent une foule d'avantages et la desirent; les autres n'y voyent que leur ruine et la redoutent; pourtant il y a des hommes respectables dont le coeur chaud et maitrisé par la raison, qui, penetres des droits dûs à la classe des paysants comme les hommes, veulent leur civilisation comme but et veulent en même tems les moyens qui y ménent. Il y a aussi des enthousiastes

qui ne savent rien peser et ne suivent en tout que l'impulsion du tems; ceux-ci ne securaient êtres gueuris que par la propre expériance, trop heureux aujourd'hui d'avoir été loin du foyer des idées trop libérales, de ce foyer consumé lui même par l'effervescence d'une imagination dereglée; l'exemple des voisins et perdu pour eux. Je nes parlerais pas de ces deux dernières classes elles sont trop peu nombreuses pour contrebalancer des autres, cependant celle des enthousiastes, composé de presque tous les Avocates, des jeunes gens d'une demiculture et du reste des batteurs de pavé demande à être soigneusement surveillé.

Quant au gros des habitants de ce Gouvernement, ceux d'entre eux qui trouvent leur interêt dans l'emancipation des paysants le voient dans la perspective de pouvoir se décharger par là de tout responsabilité pour leurs paysants; ils éspérent être delivré de l'obligation de la nourir en cas de disette, des payer pour eux les impôts, être degagé de l'obligation et de l'embarras de donner et de payer de recrus, ils s'attendent à voir augmenter chez eux le nombre de bras utiles pour l'exploitation de leurs terres; cette dernière ésperance console surtout les habitants de la Samogitie et du district d'Upita, dont la bonté du sol, et la commodité pour la vente des denrées dans les ports avoisinaus de Liebau et de Riga donne une grande aisance aux paysants, quoique leurs devoir y soient, et surtout à Upita, plus grands, que dans les autres districts. Les districts de Breslaus et de Zawileja, les plus pauvres à cause de leur mauvais sol comptent principalement sur les autres avantage sus - dits, enfin les districts de Kowno et de Troki ajoutant à ces vues celle, peut être illusoire que les paysants une fois affranchis ne fuiraient plus en Pologne. Ceux au contraire des habitants que ne s'attendent ensuite de l'emancipation qu'à des malheurs, fondent leur craintes sur l'état de detresse d'une grande quantité de familles qui déjà aujourd'hui à deux pas de la banqueroute ne peuvent manquer d'y tomber au passage de l'ordre actuel à un autre passage, qu'il est impossible de faire sans de sacrifices préalbables. Ils craignent l'effet des juifs sur les paysants et voyent ces dernieres, que jusqu'ici ils defendent avec peine en devenir indubitablement la proie des leur affranchissement et noyés dans l'ivrognerie perdre les moyens de remplir leur devoirs envers les proprietaires et ceux de leur propre éxistance. Ils craignent l'insuffisance de la liberté pour arreter l'emigration en Pologne, ou les plus grands avantages que la loi de ces pays accorde aux transfuges sans que nos loix permissent la reciprocité. Ils redoutent, en égard aux paysants aisés, l'influence de la Police, des Empsurie, malheuresement trop vénales, celle de la petite noblesse, faute d'occupation trop prompte à faumenter des paysants pour en tirer de l'argent, et ils enoyent découler une mer de procé et des chicanes et de même, en égard aux paysants appanosi qui dès longtems ne pourront se remettre des

6*

desastre de la guerre, ils redoutent la faiblesse de faiblesse de cette même police, qui ne saura réprimer les élans de leur désespoir, lorsqu'à la place, du secours toujours prompt de leur maître, l'emancipation une fois effectuée, viendre succeder l'esclavage plus dure, celui de la misère.

Cette derniere opinion contraire à l'emancipation quoique le plus génèralement repandue dans ce Gouvernement mais n'étant accompagnée d'aucune jalousie de pouvoir cedera facilement aux idées de liberté quand on la verra etablie sur l'equité et ammence avec prudence.

Il est même très possible que bien des individues aujaurd' hui contraire à la liberté des paysants, mais qui leur sont réellement attachés se plairont aux mesures que prendrait le Gouvernement pour consolider l'aisanse entre eux, tandis que les Moteurs du projet d'emancipation, ne visants qu'à des avantages qu'ils éspèrent gagner sur la Classe même, qu'ils disent vouloir rendre heureuse, se prêteront difficilement à renoncer à ces avantages éspérés, et à désabuser que ce n'est pas le mot seul de liberté qu'on exige d'eux mais une amelioration réelle de l'état de leurs paysants. —

Daprés tout ce qui precéde, si Votre Majesté me permet d'emettre ici mon sentiment sur l'arrêté de l'Assemblée de la Noblesse que j'ai pris la liberté de joindre ici dans les Annexes et nommement sur la lauposition de la Commission qui daprés les desirs de la Noblesse devait s'occupper de la rédaction d'un projet d'emmancipation, je dirais que je n'en prevois aucun bon resultât, car une Commission de 23 membres est trop nombreuse pour une discussion paisible. Le choix de ces membres abandonné à la noblesse ne peut qu'être mauvais, car les passions s'en méleront ici plus encore que dans les choix des fonctionnaires ordinaires. Les membres ne sauront convenir d'aucun plan de travail et beaucoup d'eux s'en tienderont opiniatrement à l'instruction qu'ils auront reçu des districts. Enfin il serait peut être dangereux se permettre de nouveaux rassemblements dans les districts, pour l'election des membres de cette Commission, en ouvrant un nouveau champs aux enthousiastes pour deployer leur influence avec rigueur.

Par consequence je croirais plus officace que la première Commission fut nommé par Votre Majesté, que le travail de cette Commission une fois achevé, il fut imprimé et mis en circulation dans les districts, pour que chacun pût donner son avis dans un tems donné, qu'enfin cette Commission après avoir reçu les avis des habitans fut chargée de retoucher son travail et de le présenter à Votre Majesté avec une analyse des differents avis à Lui envoyer, et avec un exposé des motifs qui ont dirigés leur travail.

Sire! je devais à mon Souverain un recit fidel de ce qui s'est passé, j'ai crûe devoir y ajouter mes idées pour la suite.

Daigner Votre Majesté y voir uniquement l'effet de mon zéle pour Votre service. Je viens de deployer devant Votre Majesté les borues de mes moyens. Quelques étroites que soient celles - là certe, ma fidelité ne pourra être mis en doute, et cette Consolation est faite pour rassurer tout Polonais qui ne saurait assès témoigner à Votre Majesté la reconnaissance et le dévouement qu'il éprouve envers Elle pour innombrables bienfaits que vous avez daigné verser sur ma Nation.

Je suis avec le plus profond respect de Votre Majesté.

(Kaikurios vietos praleistos).

V-a.

Ištrauka iš M. Römerio laiško rašyto 1818. I. 11. jo brolėnui, Antanui Römeriui.

Obrady całe odbyły się spokoynie i przystoynie. — Ale po Elekcyach kiedy zgromadzenie zaięło się traktowaniem rozmaitych materyow; szczególnieysze zrobiło się zdarzenie. —

Wiadomo ci jest, Bracie, że powiaty polecaią zwyczaynie wybranym od siebie Delegatom rozmaite Desideria, ażeby po rozebraniu onych w zgromadzeniu iedne przesłać z prożbą do Tronu, inne do Rządu a inne polecić marszałkowi guberskiemu do spełnienia. — Stało się tak, że na terazniejszych Elekcyach powiaty Wiłkomirski, Brasławski i Zawileyski, polecały swoim delegowanym, wnieść materyą o uwolnienie chłopów w naszey gubernij, na wzor Estonskiey i Kurlandskiey — materya ta naprzod wprowadzona została przez piękną mowę Zawiszy marszałka Upitskiego — przez wiele osób popieraną była— Niektórzy zaś życzyli żeby to robić z wielką uwagą. I w takich rozprawach Izba kilka dni trwała. — W końcu stanęło na tem, żeby polecić wybrać się maięcym do Tronu Delegatom iżby, ieśli to z Jego monarszą wolą i zamiarami zgadzać się będzie, prosili o pozwolenie naznaczyć wprzody Komitet z obywateli dostoynych wybrany, któryby zaiął się porządnym ułożeniem projektu do prawa względem uwolnienia włościan. — Tak ażeby to mogło nastąpić bez straty i dla skarbu i dla dziedziców i dla samychże włościan, sessya ta pamiętna, na którey powyższe postanowienie nastąpiło odbyła się dnia 30. Decembra. — Lecz po niey, nie wiem, dla iakiey obawy czy ostróżności, ze dnia 30. na 31. zdawało się J. W. Platerowi - Zybergowi W. Gubernatorowi zarządzaiącemu tuteyszą Gubernią, kazać tak w Domu Gubernatora Cywilnego, gdzie odbywały się obrady szlacheckie, zapieczętować, wespoł z papierami Seymikowemi, i wartę przy drzwiach postawić. Przedłożeniem zaś swoim do J. W. Marszałka Guberskiego Roppa dał wiedzieć, że materye o wolności włościan nie należało na Seymikach pozwolić

wprowadzać. — Z tego zdarzenia wynikły rozmaite plotki, gadania — i rzecz ta ieszcze dotąd pewnego końca niema.

(Laiškas yra Mykolo Römerio Bagdoniškio dvaro archyve — Rokiškio apskr., Kriaunų valsč., jo nuorašą maloniai man suteikė p. Mykolas Römeris).

VI.

Gubernijos seimelio posėdžio protokolas.

23. XII. „Poczem J. W. Delegat Oszmianski Paszkowski stosownie przemówiwszy do zgromadzenia, złożył u Laski pismo do konnotaty w odpowiedzi, na głos J. W. Marszałka Upitskiego na przedniej sessyi miany, względem zaniesienia prosby do Najjasniejszego Monarchy o dozwolenie wytworzenia Komissyi, ktoraby zastanowiwszy się nad położeniem i potrzebami kraju naszego, ułożyć mogła Projekt swobody dla włościan i uwolnienie onych od poddanstwa, a J. W. Kowieński Zawisza przełożywszy Izbie, iż w tym samym przedmiocie podawał projekt jeszcze w roku 1815. Po odczytaniu onego, żądał zgromadzenia Decyziji". —

24. XII. „Po odczytaniu żurnału J. W. Delegat Upitski Kordzikowski domagał się o umieszczenie do Żurnału przeczytanego pisma W$^{\underline{o}}$ Kazimierza grafa Platera, we względzie swobody włościan, J. W. Kowieński Zawisza przekładał że takowe pismo w Żurnalu miejsca znaleść nie może, lecz równie jak y własny jego głos, zakonnotowane tylko bydź powinno. — Następnie J. W. Oszmiański Klukowski, czytał głos swój na pismie, złożony później do konnotaty, zastanawiając uwagę zgromadzenia, iż wspaniały y wielkomyslny Monarcha nim głosną uczynił wolę swoją względem włościan sąsiedzkich nam prowincyj, uprzedził od tego co Ich następną pomyslność ustalić może, y w tym to celu wydał pamiętny ukaz 1804 przez który zabroniono żydom arędy, szynki w karczmach, oraz utrzymanie browarów, radził więc zgromadzeniu aby przesyłając prosbę o poprawę bytu włoscian prosić zarazem o doprowadzenie pierwiej do exekucyi Najwyższego Ukazu 1804 r..."

Zawilejski hr. Plater, Kowieński Zawisza y Brasławski Mirski proponowali odkład czynności Zgromadzenia do czasu późniejszego, nim Deputacye ukonczą poruczone sobie dzieła."

30. XII. „Zgromadzenie Szlacheckie Gub. Lit.-Wil. po odczytaniu opiniow Deputaćyi do roztrząsnienia rozlicznych objektów ze zgromadzenia ogólnego Im przesłanych niemniej mając na względzie liczne w przedmiocie uwolnienia poddaństwa przymowienia, postanawia zaprosić się mającym Delegatom do przedstawienia próśb do Tronu, złożyć zarazem szczere życzenia Zgromadzenia szlacheckiego zatrudniania się polepszeniem bytu

włościan przez wzajemne umowy i uwolnienia ich od poddaństwa, iesli to z wolą i zamiarami Naj. Pana zgadza A że tak ważna odmiana pociąga za sobą ułożenie stałych prawideł, więc gdyby wolą Najw. nastąpiła przychylająca się do prosb Delegowanych Obywateli, Delegowani niezaniedbają błagać Najdobrotliwszego Monarchy o dozwolenie ustanowienia w Miescie Wilnie Komitetu złożonego z dwóch chłonków w każdym powiecie wybranych, którzy zatrudniając się pod przewodnictwem Marszłka gubernskiego, ułożą projekt uleprzenia bytu wlościan na wzajemnych y dogodnych stosunkach oparty, oraz uwolnienia od poddanstwa, i takowy zakomunikują wszystkim powiatom, w celu zasiągnienia uwag, po nadesłaniu których, najdalej w przeciągu trzech miesięcy do Komitetu w Wilnie ustanowionego, Komitet ten mając one na względzie, prawidła ułoży, i takowe do potwierdzenia Najł. Monarchy przeniesie. Dla tem zaś pewniejszego doprowadzenia do skutku niniejszego postanowienia, Zgromadzenie Obywateli zaprasza Delegowanych Mich. Römera, Antoniego Lappy, Kazim. hr Platera, jen. hr. Paca, Józefa Mirskiego, Adama hr. Chreptowicza, Ignacego hr. Tyzenhauza poruczając Im, aby pod przewodnictwem Marsz. Gubern. korzystali z zapowiedzianego Monarchy w te strony przybycia, i po uzyskaniu podług prawa zezwolenia, przełożyli wszystkie materye na Zgromadzeniu Im polecone, ile te z wolą Monarchy zgadzać się będą. Jeśli by zaś oczekiwane przybycie w te strony Najj. Pana nie nastąpiło, w owczas Delegowani, stosownie do prawa, będą w obowiązku udać się do miejsca pobytu Najł. Monarchy, w celu niechybnego przyniesienia prosb tak mocno interesujących Szlachtę Guberniji Lit. - Wil. Marsz. gub. Teodor Ropp. Wilenski Mikołaj Adramowicz, Zawilejski hr. Masłowski Wilkomierski Adam kniaź Żagiell. (stosownie do Instrukcyi podpisał) Brasławski: Michał Wawrzecki, Trocki: Michał Römer oprucz aktu wezwania mię do Delegacyi. Kowienski: Józef hr. Zabiełło.

6. I. 18. „Marszałek Gubernski ogłosił w Zgromadzeniu Expedycyą pod datą roku idącego stycznia 5 za Nr. 67 od J. W Zastępującego miejsce Cywilnego Gubernatora hr. Platera Zyberga do siebie adresowany w słowach jak następnie „Akta Zgromadzenia szlacheckiego, równie jak i zebrane wiadomości przekonały mnie, że traktacya w materyi o wolności włościan przez J. M. Pana na publicznem zgromadzeniu, przy lennych ustronnych zóżnego stanu arbitrach nietrafnie dopuszczona, istotną była przyczyną wydarzonego na sessyi 30 grud. r. z. nieporządku.

„Gdybyś J. Pan w zaczętym na dniu 22 gr. przer Marszałka Upitskiego głosie, dostrzegłszy że wniesiona materya wychodzi z rzędu przedmiotów dla dopełnienia których zgromadzenie podług prawa wezwanem zostało, wstrzymał dalsze głosu czytanie, y zażądał onego do laski złożenia, a po usunięciu arbitrów *oswiadczył zgromadzeniu* że o takich materyach bez pozwolenia

Rządu traktować niewolno, y *zapytał go*, czyli jest jego życzeniem lub nie, ażebyś o takowe prosił pozwolenie, byłbyś zapewnie oddalił przyczynę zaszłych nieporządków i mnie uwolnił od kroków do ktorych zmuszony byłem.

Chcąc zatym na przyszłość zapobiedz podobnym od prawa zboczeniom proszę J. Pana niniejsze pismo moje po odczytaniu go na Zgromadzeniu do Akt swoich wciągnąc i wszystkim Marszałkom w celu podobnym w Aktach ich zapisania osobno przy odezwie przesłać, a to sciślego podług powyższych wyrazów w podobnych zdarzeniach postępowania y przez to uniknienia wszelkiej z prawa wypływającego odpowiedzielności".

(Pakartotas pilniau VII).

VII.

Plater - Siebergo laiškas į Roppą.

Jasnie Wielmożny Marszałku Guberski!

Akta Zgromadzenia Szlacheckiego, równie jak i zebrane wiadomości przekonały mnie, że traktacya w materyi o wolności włościan przez J. W. M. Pana na publicznem zgromadzeniu, przy licznych ustronnych różnego stanu arbitrach nietrafnie dopuszczona, istotną była przyczyną, wydarzonego na Sessyi 30 Grudnia r. z. nieporządku.

Gdybyś J. W. W. M. Pan w zaczętyn na dniu 22 grudnia przez Marszałka Upitskiego głosie, dostrzegłszy że wniesiona materya wychodzi z rzędu przedmiotów dla dopetnienia których zgromadzenie podług prawa wezwanem zostało, wstrzymał dalsze głosu czytanie i zażądał onego do laski złożenia, a po usunięciu arbitrów *oświadczył zgromadzeniu* że o takich materyach bez pozwolenia Rządu traktować nie wolno; i *zapytał go* czyli jest jego życzeniem lub nie, ażebyś o takowe prosił pozwołenie, był byś zapewne oddalił przyczynę zaszłych nieporządków i mnie uwolnił od kroków do których zmuszony byłem.

Chcąc zatem na przyszłość zapobiedz podobnym od prawa zboczeniom proszę J. W. P. Pana niniejsze pismo moje, po odczytaniu go na zgromadzeniu do Akt swoich wciągnąć i wszystkim Marszałkom w celu podobnegoż w aktach ich zapisaniu osobno przy odezwie przesłać, a to dla scisłego podług powyższych wyrazów w podobnych zdarzeniach postępowania i przez to uniknienia wszelkiej z prawa wyplywającej odpowiedzialności.

Hr. Plater Zyberg.

Nr. 67
Dan w Wilnie d. 5 stycznia 1818.

(V. B. D. Nr. 119)

VIII.

Slaptas aplinkraštis maršalams.

List cyrkularny do Marszałków.

W tak ważnej i równie o losie stanu szlacheckiego jak włościanskiego stanowczej materyi i przesyłając na ręce J. W. Pana Dobradzieja odezwy, czuję się być obowiązany prosić go abyś całej swojej rozwagi i roztropności raczył użyć do roztropnego postępowania w ogłoszeniu onej Szlachcie dziedzicznych włościan posiadającej — przetoż cyrkularza tego nie należy posyłać jak to się dziać zwykło, otwarcie przez dozorców, ale w każdej parafii upatrzywszy znajomego z rosądku i w tejże parafii mieszkającego obywatela, Exemplarz jeden opieczętowany pod Jego adresem przesłać — dołączając przytem list od siebie z prosbą ażeby czyto dojechawszy do każdego z panow sąsiadow, czy też do siebie onych zaprosiwszy z pilną uwagą raczyli wczytać się w pomieniony cyrkularz i zdanie swoje które się nikomu krępować nie może stosownie do formy położyli przesłanej. Znajomy J. W. Pan Dobr. rozsądek i swiatło, niepotrzebuje zapewnia tłomaczenia pobudek które muszą tę ostrożność zachować. Postzega bowiem J. W. Pan nie mylnie że przez nieuważne i otwarte ogłoszenie lud prosty i nieoswiecony niepojąwszy rzeczy mogłby sobie wyobrazić mniemaną wolność, o ktorej ani w ukazie Monarszym ani w przełożeniu J. W. Gubernatora Wojennego najmniejszej wzmianki niema, i stać się przyczyną jakich nieporządków lub zamieszania, niewątpliwie zatem iż J. W. Pan Dobr. uwagi moje przyjmiesz za słuszne i nic nie uczynisz co by mogło spokojność obywatelską poruszyć, a przez to narazić Jego na jaką kolwiek odpowiedzialność. Mam honor zostać...

29. V. 1818 Nr. 523.

IX.

Mejerio atsakymų pavyzdžiai.

Czynność ta tak ważna ma w przedmiocie osłodzenie i szczęsliwość znacznej massy ludów i ma oznaczać cechę wiekopomną powrotu prawa człowieka.

Zgadzam się na ustanowienie uchwalonego już przez szlachtę Gubernii tutejszej komitetu, dla ułożenia projektu polepszenia bytu włościan — i na dowod własną podpisuję ręką.

Marek Aureliusz Dziedzic majętności Złotego Runa Dusz Męskich wedle Skazki 1816 80, żeńskich 50.

Nie zgadzam się na ustanowienie już przez szlachtę Gubernii tutejszej komitetu dla ułożenia projektu polepszenia bytu włościan i na dowód własną ręką podpisuję.

Dyoniziusz Nero. Dziedzic majętności Łoziszek Dusz Męskich wedle Skazki 1816 1000, żeńskich 800.

X.

Karo Gubernatoriaus įsakymas Mejeriui.

Предмет сей в здѣшнем городѣ сдѣлался общим я существенным разговором во всэх домах и во всѣх публичных мѣстах.

Помѣщены слова излишніе и неприличные, а по сему предписываю Ваш. Высокородію велеть означенному Мееру пріехать немедленно въ Вильно и явиться ко мнѣ; также увѣдомите меня, куда выбылъ Ковенскій Маршалъ отъ должности и для какой надобности.

Литовскій Военный Губернаторъ Римскій Корсаковъ.

XI.

Dvarininkų balsavimas.

1. Vilkmergės pavietas.

Sutinka atleisti:	sielų vyr.
Pietkiewicz	522
Plater	260
Grużewski	352
Plater	1142
Weyssenhof	265
Giedrojć	149
Siesicki	237
Machwitz	268
Peliski	249
Oginscy	147
Kościałkowski	459
Komar	1175
Kościałkowski	289
Morykoni	1427
Łappa	447
Sapieha	1904
yra turinčių po 1, 2, 3 sielas vyr.	
236 dvarininkai	21.276 sielų vyr.

Nesutinka atleisti:	sielų vyr.
Bujko	26
Reutt	30
Satkiewicz	6
Syrwidowa	13
Francuzowicz	17
5 dvarininkai —	92 sielų vyr.

2. Ašmenos pavietas.

Sutinka atleisti	s. vyr.
Ważynski	665
Jankowski	303
Czapski	434
Ogiński M.	377
Abramowiczowa	1014
Przezdziecki	947
Tyszkiewicz M.	3051
A. hr. Chreptowicz	1512
Pusłowski	1956
bar. Saken	244
Le Fortt	231
Sulistrowski	248
Feltmann	262
yra turinčių po 1, 2, 3 sielas	
yra keletas kunigų	
157 dvarininkai	16.175 sielų vyr.

Nesutinka atleisti:	sielų vyr.
F. Bieńkowski	181
Jankowski	11
Krepptul	8
Boban	32
Pieslewicz	3
Mosiewicz	99
Ilcewicz	3
Kamiński	2
Płukniewicz	4
Swieboda Bog.	60
Rosacki	28
Snilkiewicz	27
Łokuciewski St.	23
Rodkiewicz ks.	46
Dmochowski	26
Radzwiłowicz	2

	Sielų vyr.
Michałowski	12
Wilbikowa	17
Walicki	21
Wołk	580
Szwanski	25

	Sielų vyr.
Parfiąnowicz . . .	28
Wilbik	36
Gabryałowicz . . .	9

25 dvarininkai 1302 sieli vyr.
Paškauskio nėra sąraše.

3. Kauno pavietas.

Sutinka atleisti:	sielų vyr.
hr. Zabiełło . . .	206
Pęczkowski	330
yra ir po 4 sielas ir daugiau.	
32 dvarininku — 1770 sielų vyr.	

Nesutinka:	sielų vyr.
Józef ks. Giedroyć .	25
Bernard Giejsztor . .	17
Aleksander Kochowski .	18
3 dvarininkai — 60 sielų.	

4. Trakų pavietas.

Sutinka atleisti:	sielų vyr.
Książę Puzyna . . .	111
Józ. Wrotnowski . .	66
Mich. Römer . . .	393
L. Dąbrowski . . .	205
J. Zaleski	365
po vieną sielą ir daugiau.	
127 dvarininkai — 5.408 sielos.	

Nesutinka:	sielų vyr.
J. de Sztrunk . . .	65
J. Karłowicz . . .	13
J. Rossochacki . . .	41
A. Kochowski . . .	11
Alex. Mandorff . . .	17
5 dvarininkai — 147 sielos.	

5. Braslavos pavietas.

Sutinka atleisti:	sielų vyr.
Pizani	474
Manuzzy	148
Rudominowa . . .	200
Pusłowski	854
yra po 1 sielą ir daugiau	
74 dvar. — 4990 sielų vyr.	

Nesutinka:	sielų vyr.
Adam Piotrowicz . .	33
Felicjan Żaba . .	51
Piótr Żaba . . .	37
Michał Dąbrowa . .	34
4 dvarininkai — 155 sielos vyr.	

6. Telšių pavietas.

Sutinka atleisti:	sielų vyr.
Szuksztowie . . .	250
Gutakowska . . .	572
Gadonowie . . .	207
Reno	251
ks. Sapieha . . .	4348
Niesiełowski . . .	1024
Gorski	527
Gorski	811
yra po 1 sielą ir daugiau	
80 dvarin. — 9.774 sielų v.	

Nesutinka:	sielų vyr.
Kalikst Daniłowicz . .	71
Józef Daniłowicz . .	52
Win. Szukszta . . .	25
Lewgowd	10
Woyszwiłło	20
Księżę Połubiński . .	16
Anna Igorowa . . .	3
Bar. Mirbach . . .	229
Budryk	8
hr. Plater Józ. . .	1009
10 dvarin. — 1443 sielos vyr.	

7. Vilniaus pavietas.

Sutinka atleisti:	sielų vyr.	Nesutinka:	sielų vyr
Kotrowicki	230	Chodkiewicz	201
Ks. Giedrojć	271	Sawicki	68
Kossakowski	372	Narbutt	57
Jeleński	311	Jazdowski	49
Ważyński	492	Jazdowski	59
Brzostowski	360	Wierzbowscy	71
Podberezki	255	Piłsudzki	40
Platerowa	279	Andruszkiewicz	12
Grabowski	239	Ułanowski	6
Abramowscy	566	Drozdowski	34
Piłsudzki	494	Michałowski	68
Domejko	327	Skoczkowski	20
Pertykowski	209	De Strunkk	78
Horodeński	323	Urbanowicz	67
Szoazell	230	Toczyłowska	70
Watowicz	353	ks. Giedrojć	86
Huwald	208	Byczkowski	64
Ks. Giedrojć	320	Andruszkiewicz	13
yra po 1 sielą ir daugiau		17 dvarininkų — 862 sielų vyr.	
122 dvarininku 10.960 sielų vyr.			

8. Upytės pavietas.

Sutinka atleisti:	sielų vyr.
Karp	3432
Piotrowski	468
Brant	289
Ropp.	450
Hr. Plater	474
Ropp	2105
Bystram	204
ks. Puzyna	156
Brunnoff	229
po 1 sielą ir daugiau	
187 dvarin. 18.445 sielų vyr.	

Nesutinka:	sielų vyr.
Karol Żłobicki	44
Mat. Tracewski (Szadów)	102
2 dvarininku — 146 sielos vyr.	

Šiaulių, Užnėrės, Raseinių pav. lapų aktuose nėra.

XII.

(Vota separata).

Kaikurie dvarininkai rado reikalingu pridėti pasiaiškinimą.

Mikołaj *Abramowicz*, marsz., pow. Wileński Worniany:

„aby tenże komitet miał za pryncypalny objekt zapewnienie własności obywatelskiej".

Kajetan *Kostrowicki* w imieniu ojca:

„z warunkiem ażeby członkowie do onego wybrani zostali porządkiem prawa przez oguł obywateli w każdym powiecie".
Orniany.
Ignacy *Wolf*: „nienaruszając w tym Praw własności i wolności mojej osobistej".
Marcian *Zawadzki*: „Nienaruszając w tym praw własności i prerogatyw Szlacheckich iakie w Imperium Rossyjskim exystuje".

Ignacy *Arciszewski* w imieniu *Goreckiej*:

„byleby ten miał zarowno na celu dobro tak włościan, jako też właścicieli ziemi i wszelkie na włościanach zliczywszy zapomogi y Remanenta oraz do zwrotu tymże właścicielom ziemi zabiespieczył." —

Dyonizy *Hryniewicz* i to samo Benedykt *Kiełczewski*:

„z warunkiem wszakże ocalenia własności dziedziców ziemi".

Houwalt:

„29 Juni 1818 r. z Mejszagoły.
Troskliwość w polepszeniu włościan swoich każdego dziedzica nie tylko chęcią ale i powinnością być powinną y dla tego zgadzam się na ustanowienie komitetu w mieście Wilnie z tymi tylko warunkami: 1-mo aby członkowie tego komitetu nie inaczej wybierani byli jak przez zgromadzenie ogulne powietników i do takowego wyboru każdy dziedzic mający wielką lub małą ilość dusz był przypuszczony do wybierania członka do Komitetu tego w którym ma pełne zaufanie. 2-do Aby ów Komitet projektowane przez się srzodki do polepszenia stanu włościan nie wprzódy ich stanowili, jak skomunikowawszy nam one ani dziedzice widząc dobro włościan naszych w polepszeniu ich bez uszkody własności naszej pewnie się zgadzam. 3^{0} Aby ten komitet raczył pamiętać o żydach, którzy mieszkając po wsiach są istotnemi characzami dla włościan naszych: na tych tedy warunkach iako dziedzic troskliwy o polepszenie stanu włościan swoich zgadzam się. Lecz przeciwnie gdy te warunki przyjęte niebędą nie zgadzam się. Gdyż o polepszenie stanu swoich włościan musi każdy się starać o to dziedzic, bo na tym zależy własny jego fundusz.

Major Kawaler Krzystoff Houwald.

Romanowicz:

„Doswiadczając sam pod słodkim panowaniem Prerogatyw Najmiłościwiej Nam darowanych, przy prawach sądowej opieki,

jestem zawsze za ludzkością, że y stan Rolniczy tąż opieką sądową zaszczycać się powinien.

Jak polepszenie Stanu Rolników na wzajemnych i godnych stosunkach oparty bez organizacyi być nie może, tak nominowany Komitet równowagę między dziedzicem a rolnikiem stosownie do Rządu Najwyższego zachować i opiniować ma prawo we wszystkich co do Remanentów Podatków Monarszych y dziedziców, którzy albo podatki zastępowali swoim groszem albo po rewolucyi we wszystkie uprzężaje i wyżywienie onych opatrywali, a ratując dziś są obciążeni długami, a naywięcej zajęte ich majątki opieką Dworzańską za niepłacenie podatków monarszych do dusz rolniczych przywiązanych. Co do ich się uwagi oddaję.

Z widoku że więcej oczy widzą jak jedne oko, przeto członkowie do komitetu wybrani być mają przez Zgromadzenie ogulne całego powiatu mający prawo wotować.

Gdyby rola dziedziców ludnością użyteczną była zapełniona Żydów próżniakow do tejże roli czy nie można obrocić za pewną umowę z dziedzicami.

Na fundamencie w górze przepowiedzianych uwag mnie konwinkujących, zgadzam się na ustanowienie uchwalonego już przez szlachtę w gubernji tutejszej komitetu dla ułożenia projektu o polepszenie bytu rolników. Karol Romanowicz Sędzia Grod. par. Wileńskiej.

Antoni *Chomski*: „do którego iżby przez ogół zgromadzonej szlachty członek obierany był, dla ostrzeżenia i naszego dobra w uzyskaniu zaległych wszelkich Remanentów na włościanach i aby w niedogodnych pozycyach próżne osady nie były. Antoni Chomski Sędzia grod. p. Wileńskiego. — 10. IX. 1818.

Iš Ašmenos pav.:

„Polepszenia bytu włościan odnoszące się. Układał najprzód projektiwe, następnie obywatelom we wszystkich szczegółach zakomunikował, tak, iżby obywatele w dołączaniu y podaniu uwag swoich, na obustronney dogodności zasadzających się, nie mieli przeciętej drogi; a poczem już dzieło mogło by się stać wzajemnie dogodnem y stałem — i na ostatek ważna uprzednio do polepszenia bytu włościan y koniecznie następująca jest okoliczność, aby żydow wszystkich z szynków po wsiach, y z karczem po gościncach wydalić: jeżeli bowiem oni dzisiaj zupełnie prawie stan rolniczy przez rozpojenie włościan, zniszczyli, wtenczas zaś nie rownie więcej do tego mając zręczności y powodów, w ostatecznej go postawili by zgubie. — Marcin *Waryński*, marszałek Oszmiański.

Augusta 9 dnia 1818 roku Oszmiana.

„Na komitet w polepszeniu bytu włościan zgadzam się, lecz nie na ich uwolnienie: gdyż takowa materya przez delegatów wniesiona na zebraniu Dworzańskim bez najmniejszego zkomu-

nikowania się z obywatelami Oszmiańskiego powiatu. *Raymond Chodźko* Sędzia Ziemski Oszmiański. —

— Tą pačią Józef *Ostrowicki*, Sę. Gran. Osz.

— Jeżeli jest wolą Najwyższą zgadzam się na ustanowienie komitetu... i t. d.

M. hrabia Tyszkiewicz

— tą pat: *Józefat Lenkewicz* pleban.

— ... z tem aby zastrzeżono wszelki wpływ żydów do włościan abo przez zatamowanie szynków i oproporcyonowano robociznę włościańską z gruntu.

Józef Niekraszewicz.

— „Niżej podpisany dziedzic folwarków Pitkun y Jurszan mając moje poddańskie dusze w tych folwarkach chcąc zadosyć uczynić woli Monarszej ku ulepszeniu ich losu (o których i dotąd czułem) y na ony zgadzam się. Względem zaś ustanowienia Komitetu łatwo bym się zgodził, gdyby mi onego organizacya i osoby ony składające wiadomemi były z tych przyczyn niewiadomości zgodzić się nie podobno.

Antoni Gabryiałłowicz.

Datt. Roku 1818 Juli 18 dnia.

— (kaip ir visų)... z warunkiem iżby wygotowany przez Komitet projekt był wszystkim Szlachcie Dziedzicom do rozwagi zakomunikowany. Datt. 23. Juli 1818 roku.

Roch *Brochocki* Dziedzic Gawi.

Samuel Wołłk: nie zgadza się, bo nie wie organizacyi.
to samo Franciszek *Szwański*.
„ Piotr *Parfianowicz*.

— „Po zebraniu opinii od obywateli Parafii Dudzkiej dołączam moją. Ja chociaż mając ludzi w dobrym stanie, jednak ulegaiąc woli Rządowej, na ustanowienie komitetu zgadzam się. *Andrzej Łunkiewicz* Szambellan Dziedzic...

— Ignacy *Dmochowski*, dziedzic wsi Samiszczew, nie zgadza się, bo nie wie, co ma być zrobione. —

(Tankiai eina keli po kits kito nesutinkančių parašai).

— „Gdy w Cyrkularzu do Marszałków powiatowych przez J. W. Wańkowicza Assessora Sądu Gr. Lidz. zakomunikowany, nie wyrażony jest projekt układany na zgromadzeniu Szlacheckim, przeto uważam za rzecz potrzebną oświadczyć: jeżeli włościanie i ich potomkowie pozostaną na swych miejscach terazniejszego mieszkania przy powinnościach tylko inwentarzowych; jeżeli żydzi będą mieli odjętą władzę w miastach i wsiach szynkowania wódek i utrzymywania chrześcian pod jakim kolwiek pretekstem na usługach — wtenczas zgodzę się na komitet względem polepszenia losu włościan z folwarku mojego... mającego dusz męskich. *Tomasz Gan.* —

XIII.

Naujinio pav. bajorų nutarimas.

My urzędnicy i obywatele Białoruskiej Witebskiej Gubernii, Dyneburgskiego powiatu na dniu dzisiejszym do miasta powiatowego Krasławia dla spełnienia zwierzchniczych przedpisań zebrani, w liczbie różnych naszych obrad i załatwień, zwracając uwagę na położenie naszego powiatu z kilku guberniami przygraniczącego, i we względzie ażeby klasa ludu rolnicza nieunosząc się okiem zazdrości urządzeniom ościennym mogła być poświadczona o uczuciach wdzięczności serc swoich właścicieli, o troskliwości w polepszeniu ich bytu, prędszą i zgodną z chęcią obywateli w opiece spraw krajowych znajdowała stanowi swojemu właściwe zabezpieczenie i swobodę, w najmocniejszym będąc przekonaniu, że tak ważny obiekt ludzkości oparty na zasadach moralności dla ogulnego dobra żądzę naszego powiatu łaskawą rękę Najjaśniejszego Naszego Monarchy wsparte zostaną, postanawiamy: prosić o naznaczenie w naszej gubernii Witebskiej Komitetu z osób z każdego powiatu wybrać się mających do ułożenia pewnych w tej materyi prawideł. Co ażeby uskutecznionym być mogło, prosimy naszego powiatu JW-o Marszałka, nietylko z porządku odnieść się do JW-o Gubernskiego Marszałka, ale zarazem przenieść do Wiadomości JW-o Xięcia Gen. - Gub. wojennego, y JW-o Gubernatora z prosbą, by zwierzchniczą swoją władzą zamiar naszego Powiatu zaszczycić raczyli. Roku 1818 oktobra 4 dnia. Autentyczny podpisali Stanisław gr. Moll, Marsz. pow. Dyn., Dyneb. pow. podkomorzy hr. Moll, Kazimierz Bujnicki b. Marsz. pow. Rzeżyckiego w imieniu własnym i brata swego Jana z mocy Plenipotencji, Adam hr. Plater, Ignacy Kłoczkowski, prez. ziemski pow. Dyneb. i za synowca swojego Jana Kłoczkowskiego, regenta ziem. pow. Dynebur., Jan Tyzenhold konsyliarz, Rajmund Łabuński chorąży pow. Dyneb. Тытул. Совѣт. Василій Поповъ, кавал. орд. Св. Влад., Stanisław Gizbert ziem. kapitan, pułk. i kaw. Popow, gub. sekr. Onufry Szczytomir Suchozanett i w imieniu synów swoich, Piótr Tyzenholt podsędek ziem. pow. Dyneburskiego, Jerzy Tyzenholt b. Deputat pow. Dynebursk., Donat Gizbert pods. ziem. p. Dyn. Jan Schroeders obyw. p., Dyn. Hieronim Oskierko, podkom. Pomorski kawal. ord. S. Stanisława i za synów swoich Hieronima i Leopolda Oskierków, Jan Gizbert sędzia Infl., Jan Kandyd Boufał pisarz ziem. pow. Dyneb., Józef Borch y kawaler, Jan Kłoczkowski ziem. pow. Dyn. regent, Kazimierz Plater, Franciszek Wierzbicki, obyw. Dyneb., i Michał Iwaszkiewicz asses. pow. Dyneb.

XIV.

Vitebsko gub. raštas.

Бѣлор. В. Губ. 10. II. 1819. Витебскъ № 458 Динаб. Мар.-ку.

По донесенію Вашего Сіятельства отъ 18-го прошедшаго декабря о намѣреніи дворянъ Динаб. повѣта даровать права личной свободы своимъ крѣпостнымъ крестьянамъ по примѣру сосѣдствующаго дворянства Курляндскаго и Лифляндскаго, которое представлялъ я на Высочайшее Государя Императора благоусмотрѣніе, удостоилъ получить отъ Его Императорскаго Величества отъ 3-го сего февраля Высочайшее повелѣніе въ коемъ изъяснено, что Его Величество съ искреннимъ удовольствіемъ узналъ о семъ побужденіи благороднаго соревнованія въ попеченіи и улучшеніи жребія имъ подвластныхъ и Высочайше предписывать мнѣ изволитъ объявить за оное Его Величества признательность Вашему Сіятельству и Динабургскому дворянству и учинить слѣдующее.

1. Составить нарочитое повѣтовое дворянское собраніе въ Динабургѣ, дабы оное въ сходство донесетъ Вашему о намѣреніи своемъ даровать крѣпостнымъ помѣщичьимъ крестьянамъ своего повѣта право личной свободы, постановило надлежащій актъ на основаніи того, что было исполнено въ Губерніяхъ Эстляндской и Курляндской и пока производится въ Лифляндской, и въ то же время учредило изъ среды себя любую комиссію подъ предсѣдательствомъ того изъ избранныхъ въ нее, кто мною назначенъ будетъ, для начертанія положенія подобно тому, что уже учинено въ вышенаимянованныхъ губерніяхъ.

2. Предложить сей комиссіи, дабы она незамедля составила свое положеніе и внесла оное на разсмотрѣніе Динабургскаго повѣта дворянскаго общаго собранія, которое мною къ тому времяни созвано будетъ, дабы и оно предварительно могло на принятіе сего положенія изъявить свое согласіе.

3. Затѣмъ уже мною положеніе сіе представлено будетъ на Высочайшее Е. И. В. разсмотрѣніе и утвержденіе.

Исполняя сіе Высочайшее Е. И. В. повелѣніе весьма мнѣ пріятно объявить В. Сіят. Выс-ую Е. И. В. признательность поручая Вамъ равномѣрно засвидѣтельствоватъ оную и Дин-му дворянству. Вмѣстѣ съ тѣмъ сообшаю Вамъ и надлежащему исполненію о семъ Высочайшемъ повеленіи прощу Васъ милостивый Государь мой къ составленію Высоч. повелѣннаго въ 1-омъ пунктѣ нарочитаго повѣтоваго двор-аго собранія въ Динабургѣ или Креславкѣ назначивъ срокъ 1-го марта учинить нужное къ тому распоряженіе и когда онымъ постановленъ будетъ надлежащій актъ на основаніи того, что было исполнено въ Губерніяхъ Эстл. и Курляндской и избраны будутъ изъ среды дворянства въ комиссію учредиться долженствующую члены, донести мнѣ для назначенія изъ оныхъ одного Предсѣдателемъ и дальнѣйшихъ затѣмъ распоряженій. Гер. А. Виртембергскій.

XV.

Naujinio pav. bajorų nutarimas.

Roku 1819-o Miesiąca Marca 1-o dnia. My urzędnicy i obywatele powiatu Dyneburgskiego wskutek okolnej odezwy JW-o powiatowego Marszałka zgromadzeni do miasta Krasławia dla wysłuchania przedpisania Jego Królewskiej Mości Woiennego Gubernatora xiążęcia Alexandra Wirtembergskiego, w przedmiocie zapadłego na Sessyi powiatowej w dniu 4-tym października roku zeszłego 1818-o postanowienia, którym oświadczyliśmy przez rzeczonego powiatowego Marszałka JW-o Stanisława Grafa Molla życzenie nadania osobistej wolności poddanym naszym, gdy na posiedzeniu dzisiejszem przytomnością Jego Królewskiej Mości uswietnionem, z głębokiem uszanowaniem powzięliśmy zapewnienie z ust Jo. Xięcia JMci, iż Najjasniejszy Monarcha przyjął łaskawie wyraz życzenia i raczył nam samym polecić utworzenie aktu nadającego poddanym naszym swobodę, do której prawo natury i głos ludzkości już od dawna klasę rolników powoływały i przeto, upoważnieni tem Najwyższem zezwoleniem, do publicznego ogłoszenia zamiaru naszego, jednomyslnie oświadczamy, iż zrzekamy się na wieczne czasy prawa mocą ustaw krajowych nad osobami poddanych włościan naszych dotąd nam służącego, a wzamiarze przeprowadzenia ich z dzisiejszego położenia do stanu osobistej wolności drogą porzydku, z należytym stopniowem przez organizacją stałą, z okolicznościami miejscowemi zgodną, zamykającą w sobie wszystkie stosunki do następnego ich bytu regulować się maiące uchwaliliśmy ułożenie takowego urządzenia poruczyć wyznaczonej z pomiędzy nas z siedmiu członków składać się mającej Komissyi, która po zredagowaniu rzeczonej organizacyi przynieść ią na zdecydowanie zgromadzenia naszego dla następnego przedstawienia pod Najwyższe Jego Im. Mości zatwierdzenie. Takowy akt postanowienia naszego własnemi rękami podpisujemy.

Stanisław graf Moll, Hieronim Oskierko, Kaz. Hr. Plater, Alex hr. Moll, K. Bujnicki, R. Łabuński, Ignacy Kłoczkowski, Adam graf Plater, Jan Tyzenholt, Bazyli Popow, Jerzy Thysenholt, Jan Schroeders, Karol Raser, Kaz. hr. Plater, Stanisł. Gizbert, Donat Gizbert, Jan Kłoczkowski, Franciszek Wierzbicki, Tomasz Szczuka, Michał Schroeders, Michał Iwaszkiewicz, Stanisł. Mierzejewski, Jan Kandyd Bouffal, Seweryn hr. Plater, Józef hr. Plater. (Prie parašų pilni titulai.)

XVI.

Buinickio balsas.

Głos obywatela powiatu Dyneburgskiego b. Marszałka Rzeżyckiego Kazimierza Bujnickiego po ogłoszeniu aktu nadającego

włościanom osobistą wolność miany na posiedzeniu publicznem powiatowym dnia 3 Marca 1819 r. w Krasławiu.

Już tedy szlachetny zamiar do uskutecznienia którego pod swiętszem jak nigdy hasłem wezwani byliśmy, szczęśliwie dopełnionym został i już tedy powinszować sobie nawzajem możemy żeśmy założyli podstawę budowy wieczno-trwałej, że przez akt uroczysty na dniu zawczorajszym jednomyślnie podpisany przypuszczając włościan naszych do spólnictwa osobistej swobody, zapewniliśmy na przyszłość szczęście miljonów podobnych nam ludzi. — Zostaje teraz tylko obrać środki zabespieczające porządne i spokojne przejście wiejskiego ludu ze stanu niewolniczego poddaństwa, do używania w przyzwoitym obrębie wolności indiwidualnej od Stwórcy każdemu człowiekowi nadanej. — W tym celu utworzona została za najwyższym rozkazem Komissya, do grona których będąc powołany, dowod ten zaufania waszego szanowni współobywatele co największy dla siebie poczytuję zaszczyt. —

Znaczny przedział między stanem poddanstwa, a stanem wolności, jednym — iż tak rzekę — przeskokiem przebyty, sprawić by musiał tem większe wstrząsnienie budowy towarzyskiej, im mniejszy jest stopień cywilizacyi i oswiecenia w klasie włościan tutejszego kraju. Jest natomiast stopniowy i szykowny tej przestrzeni przechod nietylko żadnem niezagraża niebezpieczeństwem, lecz owszem pasmo zobopólnych korzyści w przyszłości rozwija. —

Ta prawda każdemu z nas jest wiadomą; a jednak znajdują się osoby, w ktorych zrzeczenie się dziedzicznej człeka nad człowiekiem władzy niejaką sprawuje obawę! czemuż to?... oto, zdaje mi się naprzód, że każda rzecz nowa stan obecny zmieniająca, aczkolwiek w perspektywie korzyść ukazuje, troskliwy wszakże umysł niełatwo zaspakaja; powtóre: że klęski jakie nadużycia wolności na świat sciągnęły, tkwią żywe jeszcze w pamięci, i do nieufności trwożliwych pobudzają. Potrzecie: zadawnione zwyczaje, wyobrażenia od młodości glęboko wkorzenione z trudnością zwykły nowym ustępować miejsca; nakoniec: przewrotne maxymy w rozgorzałych i wyuzdanych umysłach wylęgłe, a subtelnemi sofizmami upstrzone, tak dalece opinie i ustawy liberalne z bezreligją i bezrządem zmąciły, że już samo hasło wolności, w sercach prawych a prostych wznieca bojaźń zarażenia się jadem bezbożnego omamienia.

Ważną zatem i potrzebną z powyższych powodow jest rzeczą, zastanowić się bacznie nad pożytkami i prawdziwem znaczeniem wolności, jakie zgodnie z dobroczynnemi zamiarami naszego Wielkiego Monarchy, nadać włościanam część obywateli uprzednio postanowiła, a dzisiaj już bezwylącznie cały powiat uroczystym aktem uwiecznił.

Nikt już temu niezaprzecza, że człowiek wolności osobistej pozbawiony jest wyzuty z przyrodzonego sobie prawa. Owóż

odjęcie mu tej moralnej siły paraliżuje jego działalność, tępi rozsądek, sprzewrótnia uczucia i do ostatniego nakoniec stopnia nikczemności prowadzi. Nieufny ku swemu Panu, którego nieograniczona władza, stawa mu zawsze w groźnej przed oczyma postaci, nie jest pewny żadnego swojego kroku, żadnego przedsięwzięcia. Zamyka skrzętnie, lub zakopuje w głębi ziemi zebrany dorobek raczej coby go miał na użyteczne obrócić nakłady. Niekształci umysłu, niedba o nabycie talentów, który mu żadnej jak mniema osobistej korzyści zapewnić niezdołają; a przez wrodzoną dla samowładztwa nienawiść wyszukiwa jedynie sposobów oszukania czujności policyi, Dworu, jakoż w tej sztuce — przyznać należy — zadziwiającą w chłopie naszym spostrzegamy zręczność. Zemsta zgwałconej niewolą natury, niesie w duszę jego zaród występków i nikczemnych namiętności niszczących z czasem jego własną i w części Dziedzica dolę. Zdemoralizowany i ubogi, chwila obecna staje się bóstwem jego; bo ani w przyszłości nieznachodzi miłych wspomnień, ani w przyszłości niewidzi pocieszających nadzieji, z bojaźnią wchodzi w związki małżenskie, z bojaźnią spogląda na wzrastające potomki, bojaźń jest mu nieodstępną towarzyszką od kolebki aż do grobu. A jeżeli w dzisiejszym swoim dziedzicu ma szczęście posiadać dobrego pana, cóż go zapewnia że następca pójdzie chwalebnym śladem? Więcej powiem: nieufność tak głęboko wkorzeniona, tak jest zadawniona w sercach wiejskiego ludu, że najtroskliwszy o dobro swoich poddanych obywatel, niemoże się pochlubić posiadaniem zupełnego ich zaufania, i miłości, że w majątkach gdzie lekkie powinności gruntowe, lub szczęśliwe położenie miejsca, postawiły chłopów w pomyślnym ile być może stanie, widzimy przecie za najmniejszą okazyą wybuchy nieposłuszeństwa i emigracye.

Napróżno by zatem względem polepszenia losu stanu rolniczego tworzono projekta, dopóki przyrodzenie wydartych praw swoich domagać się nie przestawa. Zgładzenie piętna poddaństwa jest jedynym srzodkiem wyprowadzenia tego ludu z letargu gnusności, ciemnoty i nikczemności. Mając sobie chłopek nasz zapewnioną nazawsze osobistą swobodę; mając prawo posiadania własności ziemnych, nabierze ochoty do pracy, bo mu ta odtąd cel pewny niezawodnie wróży, a przywiązanie wrodzone do łanu na którym się urodził, do ziemi, w której spoczywają przodków jego popioły, niepozwoli mu opuścić strzechy ojczystej. — Skrzepły wśród wiecznych lodów Lapończyk, równie jak skwarem słońca spiekły afrykanin, tęschną przecie do rodzinnej zagrody. Nielękajmy się także utraty uległości włościan naszych; zostanie ona na sawsze; odbierać ją będziemy, tylko już niejak haracz wymuszony groźbą a podniecany bojaźnią, lecz jako hołd szczery, dobrowolny, z samego uczucia wyższości stanu naszego i z potrzeby protekcyi wynikający. — Rzut oka na kraje Europy w których lud wiejski jest wolny, przekona że powyższe zaręczenie niejest płonnem urojeniem, lecz opartą na doświadczeniu kon-

sekwencyą. A przeto znajduje się kto jeszcze coby zaprzeczał że system poddaństwa jest na obie strony szkodliwy, i że powrócenie chłopa do praw człowieka jest równie obowiązkiem religijnym, długiem ludzkości, jako i korzystną dla mienia naszego zmianą.

Jak zaś ważne dla nas samych pod względem politicznym krok takowy przynieść owoce, nie jest już żadną tajemnicą. Wielki nasz Monarcha Alexander I którego opatrzności dla szczęścia narodów tak swietną potęgą, tak nieograniczoną obdarzyła władzą, powróciwszy zaburzoną spokojność światu, dzwignąwszy zwycięzką ręką Polskę, nadał ziomkom naszym najliberalniejszą ustawę i z tronu starożytnego Piastów te między innemi — w wiekopomnej swej mowie do zgromadzonych stanów wyrzekł, słowa: „Organizacya trwająca w waszym kraju, dozwoliła niezwłocznego ustanowienia tej, jaką wam nadałem wprowadzając w wykonanie prawidła ustaw liberalnych, które nie przestawały nigdy zajmować całej mojej troskliwości, a których spodziewam się przy pomocy Boskiej rozciągnąć wpływ zbawienny na wrzystkie krainy iakie od opatrzności mej pieczy są poruczone... podaliście mi przeto sposobność okazania mej ojczyznie tego co dla niej od dawna gotuję, i co otrzyma skoro zarody tak możnego dzieła będą mogły dosiągnąć potrzebnego rozwinięcia“. Owóż, zdejmując z włościan naszych jarzmo osobistego poddaństwa przyspieszamy rozwinięcie zarodów wielkiego dzieła, które dobroczynny Monarcha dla szczęścia naszego nieodzownie dopełnić przedsięwziął! Okazujemy, żeśmy godni dobrodziejstw, jakie dla nas gotuje, gdy z własnego natchnienia krok ten stanowczy, ofiarą najprzyjemniejszą Bogu, ludzkości, i Cesarzowi czyniemy! — Ukontentowanie z jakim Pan Najjasniejszy przełożoną sobie za posrednictwem Jego Królewskiej Mości Xięcia Alexandra Würtembergskiego prośbę naszą przyjąć raczył; pośpiech, z jakim ją najwyższą aprobatą upoważnił, podziękowanie jakim nas zaszczycił; azaliż niedowodzą żeśmy Ojcowskie serce Jego napełnili pociechą, żeśmy na szczególniejszy wzgląd Jego zasłużyli! — Książe pokrewnik najpotężniejszego Monarchy przebywa umyslnie, wśród ostrej pory roku, kilkadziesiąt mil drogi, aby obrady nasze przytomnością swoją uświetnił! zagaja pierwsze posiedzenie mową, w której uczucia ludzkości, przywiązanie do Tronu obok najchwalebniejszego dla nas świadectwa wynurzył; a obsypawszy nas wszystkich dowodami wrodzonej sobie łaskawości własną ręką kamien węgielny tej pięknej filantropijnej budowy zakłada! Zaiste dzień ten miłem dla nas na zawsze pozostanie wspomnieniem, a lud wiejski w najpóźniejsze wieki pamiątkę jego z uniesieniem obchodzić będzie.

Widzieliśmy tedy jak ważne korzyści przyszłość dla nas gotuje. Lecz rękojmia ich w dokładnem jedynie urządzeniu wolności włościan spoczywa. My zatem do utworzenia takowej organizacji upoważnieni powinniśmy szczególniej wziąć za

przewodniczkę działań naszych baczną przezorność z oka położenia statycznego prowincyi, i stopnia cywilizacyi włościan naszych, a ważąc te wszystkie względy na szali sprawiedliwości i rozsądku, nakreslić ustawę dokładną, którąby dla całej guberniji zwracającej dziś na nas oczy, mogła w czasie być wzorem. Jak bowiem mówiłem na wstępie przejscie wiejskiego ludu ze stanu poddaństwa do stanu wolności jest arcyważną katastrofą i zbyteczny pośpiech mógłby zadać klęski niczem niepoprawione. Szlachetny bezwątpienia jest zapał w sprawie ludzkości, gdy jeszcze przekonywać umysły o prawdach wypada; lecz skoro już piękny zamiar raz zgodnie przedsięwzięty został, naówczas wykonanie jego porządnie a zatem bez namiętności rozwijać się powinno.

Czynność, którą się niezwłocznie zająć mamy, ważną tedy jest i z ogromu swego i ze skutków, które z niej wynikną. Czy byśmy bowiem sciesniając zbytecznie granicy swobody, zadali krzywdę ludzkości, i miasto istoty cień tylko wolności, gorszy może od poddaństwa nadali, czy znowu naodwrot, rozpuszczając nierozważnie ciemnemu ludowi cugle karności, obalili od przodkow na nas spadłe a dzieciom przekazać się powinne dziedzictwa; w każdym razie przeklęstwa współczesnych i potomnych pokoleń ominąć nas niemogą. Lecz pocóż zasępiać wyobraznię tak okropnem widokiem?... Znajoma gorliwość i swiatło kolegów moich, zaręczają niewątpliwie że dzieło komissyi dosięgnie potrzebnego stopnia dojrzałości, a godząc interes klasy rolniczej z dobrem właścicieli majątków, zjedna dla siebie sankcyą Monarszą, wdzięczność powietnikow i błogosławieństwo setnych pokoleń wiejskiego ludu.

W tem pokrzepiającem przekonaniu, obracam głos mój do was szanowni koledzy! pozwólcie mi zagłębić wzrok na chwilę w szlachetne serca wasze, dla zapewnienia otaczających nas współobywateli o jedności zamiarów i uczuć naszych. Niewiemy jeszcze którego z nas Książe Jegomość Prezesem komissyi mianować raczy. Lecz ktokolwiek ten zaszczyt osięgnie, niech będzie pewien, że go towarzysze z ukontentowaniem powitają. Kto jest prowadzony miłością bliźnich i chęcią powszechnego dobra, temu są nieznajome dręczące współzalotnictwa uczucia. Bierzemy tedy za godło rozpocząć się mających obrad naszych jedność: ona będzie duszą wszystkich działań komissyi, a tak prezes nie ujrzy się w potrzebie użycia podwójnego głosu, ma prawo do rozstrzygnięcia zajść mogących w kole sporów nadawa. Stwierdzenie tej wróżby, czytacie przeswietni obywatele na twarzach tu obecnych komissyi członkow znajdziecie je wreszcie przez szlachetne współczucie i we własnych sercach.

XVII.

Naujinio pav. dvarininkų atskiros nuomonės ir protestai.

1) Plater-Zyberg ze Szlossberga 14. XII. 1822. oswiadcza: Projektu niezna, słyszał, naprędce ułożony. „Nie mogę nakoniec o szczegółach mówić gdy sama zasada projektu nawet przy najdoskonalszym rozwinięciem onego zdaniem moim szkodliwą i do exekucyi niepodobną się okazuje. — Oddzielenie bowiem małego powiatu Dyneburgskiego od ogółu gubernii w stosunkach włościan do swych Panów, powiatu tak bardzo oddalonego od siedliska rządu gubernialnego niechybnie za sobą pociągnie obojętność dla nas osób rządzących zmniejszoną ich czujność i niepodobieństwo użycia skutecznej siły w samym momencie potrzeby, a zarazem cudzemi nas czyniąc dla obywatelow resztujących jedynastu powiatów, wymieniam wszelką gwarancją możności otrzymania w zakreslonym obrębie nowo wprowadzić się mającego porządku.

„Daremnie granice ustąpionym należytościom położymy, będą przestąpione, daremnie zawarujemy sobie zmniejszonych powinności scisłe wypełnienie, nie będą one nam dochowane a uniesieni dzisiai obrazem wyobraznią naszą pochlebiającym za pózno doznamy iż opuscilismy z uwagi najsilniejszy głos ludzkości dla współczesnych i dla przyszłych pokoleń spokojności żądający.

„W tem przekonaniu będąc niniejszą protestacją przeciwko projektowi Powiat Dyneburgski od gubernii w stosunkach włoscianskich oddzielający zanaszam i przeswietną komissyę upraszam ażeby mnie w liczbie niezgadzających się zapisać chciała.

2) Marja Zyberg 15. XII. 1822. objawia; że się nie zgadza na uwolnienie, „nawet jeżeli projekt urządzenia włościan w tej nowej organizacji nieucięża formą, a ulepsza stan i los poddanych, porządek wnętrzny i spokojność zabezpiecza bez szczegółowego rozkazu za majątek w tem powiecie Dyneburgskim Lixnę składający się z 3404 dusz nie mogąc dziś przystąpić... proszę nieprzybycie moje[1] nie uważać... za zgodzenie się". Podał plenipotent Dom. Łabuński.

3) Antoni Szadurski. Ojciec, Xawer Szadurski władał: Jasmujżą, Peleczem i Ruszoną, znajdując, że nadanie osobistej swobody „nieodpowiada ani onych pomyslnosci, ani dziedziców ziemi, i znajdując, że reforma taka w jednym powiecie Dyneburgskim odłącznie od całej gubernii doskonale ustalić nie może". Umarł 1822. Antoniemu Sz. — Jasmujżą i Pelecz, a małoletnim braciom — Ruszona.

„Przez uległość takowemu rozporządzeniu uszłego ojca mojego z władarstwa... zrzecz się" nie jestem wolen, a bracia nie mogą się rozporządzać...

[1] Tą dieną ketino Kreslavoj perskaityti sumanymą ir galutinai nutarti.

4) Józef. hr. Szadurski mający posiadłości w kilku powiatach, nie może być na zebraniu, na pismie podaje swoje zdanie.

„Byłem zawsze za tem iż powinność poddanych nie powinna zależeć od arbitralności rządzącego, że raczej ojciem niżeli panem kmiotków być należy, i przeto też mogę smiało powiedzieć, iż poddani moi, jak w innych powiatach tak też szczególniej w powiecie Dyneburgskiem mniejszą od wielu sąsiedzkich chłopków mieli powinność. — Wieś każda u mnie ma sobie pewne przez komornika oznaczone granice, na podobienstwo odgraniczenia mego majątku od z nim graniczących; a tak z ziemi przez nią utrzymywanej od wielu lat, jednostajna jest ustanowiona płata, lub robocizna. — Dążyłem do tego, abym miał wszystkich na płacie czyli czynszu, a potem z czynszowych uczynić właścicielami ziemi przez nich posiadanej, alem w mojej zawiedziony nadziei, gdym zapomogi i nakłady na ich utrzymanie wyłożone co raz się pomnażające widział; a z gruntu opłaty wnaszanej nie miał; przymuszony zostałem czynszowych obrócić na roboczych: co dowodzi iż w niniejszym stanie pobytu chłopskiego, poddany sam sobie zostawionym być nie może, aby więc nadać swobodę, trzeba pierwiej umieć ich do tej przemiany przygotować, aby słowo swoboda czyli wolność, gdy ich zawraca umysły zamiast nadziei dobra, zło się pewno nie wywiązało.

„Z obowiązku dbający o dobro moich poddanych przypominam sobie, iż mają być formowane gminy, do jednej z nich należeć by musieli poddani moi; gdy zaś nakolni podobno w mniej dobrym są stanie od moich, więc jużbyto porównanie padło na ich uszczerbek. Jeżeli powiedzieć że pierwej wyrównanie inwentarza nastąpić musi, odpowiem, iż doswiadczenie dowodzi, że dane zapomogi czyli co jedno jest Inwentarz nie utrzymuje się w całości przez chłopka, gdy ten jest teraz pod władzą; cóż będzie gdy od niej zostanie uwolniony? a myśląc o swobodzie wszystko utraci swobodnie, w ówczas gmina odpowiadać musi, a w gminie ci, ktorzy będą w stanie lepszym. Więc znowu zwraca się rzecz: iż lepiej jest uprzednio to wszystko ułatwić; co gdy teraz nie będzie, pózniej stanie zródłem wielu niedogodności dla chłopka i dla władców ziemi. — A jesliż, co hacno być może, podupadną chłopkowie nie najdując pomocy u gminy; bo być może, że jak w innych stanach, każdy o sobie myśleć musi od powszechności niedoznając pomocy, tak się stać może z chłopkami, a wowczas zalegające na chłopkach i gminach podatki skarbowe, na kim że się oprzeć mogą? Pewnie na obywatelach, do których się może powiedzieć iż ich postanowienia nie dobrze wyważone, szkody skarbowi przyczyną być niepowinne, o! jak natenczas smutno będzie odpowiadać za tych, którzy nieczując nad sobę władzy mniej jeszcze dbać będą o to, kto za nich odpowiada, kiedy i teraz tak mało dbają.

Wspomniałem w pismie moiem dnia 1 sierpnia 1820 iż nie sądzę aby kto kolwiek miał chęć widzieć bliźnich swych w poddaństwie dla samego tylko nad niemi panowania. Tak nagannej myśli przeciwi się sumnienie moie, tak we mnie mówiące „za każdego bliźniego swego, pod rządem twym będącego Bogu odpowiesz“ — Dziś bym więc żądał od tey odpowiedzialności bydź wolnym, to jest wolnym od nadzoru nad niemi, co do ich moralności, i od pomocy wszelkiej co do ich fizycznych potrzeb, — a zarazem bydz wolnym od obowiązku odpowiadania za poddanych skarbowi w podatkach, rekrutczyźnie i we wszelkich ziemskich powinnościach etc. etc. etc. Ale gdy przez nadanie im osobistej swobody nie iako rzucam ich przez siebie, nie mogę inaczej na to zezwolić, iak czuiąc wewnętrznie, że nie szukam w tem uwolnienia siebie od obowiązków, które los móy zmieni i co do doczesności i do wieczności łączą, czynię z powodu przekonania że dopełniam prawo miłości blizniego stanowiąc rzeczywiście bytu ich poleprzenie.

Kiedy więc czas nie może mnie bydź dany do rozważenia ustaw przez kommisyą ułożonych, tak się spodziewam że nie magę bydz naganiony za nieprzyzwolenie tego, czego nie znam. — Dobre starać się utrzymać, a ku leprzemu dążyć, każdego bydz usiłowaniem powinno, nie naganiam więc zamiaru przezacnych obywateli, iako przekonanych w sobie, że ku leprzemu dążą, ale gdy te przedemną iest ukryte, zostanie mnie pozostać przy dobrej chęci, bydź raczey ojcem, niżeli panem poddanych rządowi memu przez Naywyższą władzę powierzonych. — Nawykły bydz posłuszny prawu Boskiemu i Monarszemu, i Bogu i Monarsze za moich poddanych odpowiedzieć winienem — Rozkaz Monarchy uwolnić nie może od odpowiedzialności Bogu, sobą zaś samym od obowiązku dbania o poddanych uwalniać nie odważam się nie będąc przekonanym, że nadaiąc im swobodę od odpowiedzialności wolnym będę. (parašas) Józef hr. Szadurski.

Do prezesa komitetu.

5) Dzieło komitetu przeznaczonego, czytane obywatelstwu i uformowane tym celem, ażeby Dziedzice wolnemi byli od powinności, tak w przekarmieniu osiadlych ludzi na swych gruntach, jako odpowiedźiow za wszelkie posługi, rekrutowania y Podatki Skarbowi, Monarszemu od Ich należne; dla czego też y Sądowniczą władzę wespół z policyiną w ręku tych że wolnych ludzi zostawiono, (powinno by usunąć powody, które nayłatwiej zasmucić miały by obywateli, z narzekaniem w przyszłość za dobre nasze dla tegoż pospulstwa usiłowania, a które y dopiero w wyrażonych częściach, karmienia y podatkowania za Ich Dusze nas dotykają. Uważmy tylko, że gdy ci ludzie zostaiąci teraz pod dozorem, pod rozkazem, y pod wszelką grozą wieczystego Pana, nie są wypłatnemi, y nie starannie przez zwyczayne nałogi hultaystwa, y

pijanstwa, czegoż spodziewać się mielibyśmy po uwolnieniu z pod władzy Dziedzica, y do jakiej niespokojności doszłybysmy, kiedy to głod ich przeciśnie y opłaty Podatków Monarszych zastanowią się. Mamy przykład w Kurlandyi gdzie w kilku leciach doznali już (jak słyszałem), tej nieprzyjemności, albowiem tameczny Jenerał Gubernator wymógł na obywatelach ażeby po staremu w podatkach oni za chłopów odpowiadali bo też i nie widział innego sposobu w uiszczeniu się co skarbowi Monarszemu należy. Chłop Kurlandski jako wolny człowiek dopiero jest z tego kątent, y bardziej ieszcze choćby miał czym zapłacić, sądzi siebie być od opłaty oswobodzonym, albo umyslnie z chytrości nie oddaie, wiedząc że ukaranie zato nie jest panom dozwolone. — Dla usunięcia przeto takowych zdarzeń, odkrywam następujące swoje zdanie. Mielibyśmy upraszać naywyższą zwierzchność, ażeby, prze nazwaniu naszych wieczystych, za ludzi wolnych na wzór Staroscieńskich, od których same Jurysdykcie zwierzchnicze wybierają, podatki, a w czasie nie urodzajów odpuszczają się Im summy pieniężne z kazienney Pałaty dla zakupienia wszelkiego zborza, ażeby przeto zalecano było y naszym Mieszkańcom czynić podobne we wrzystkiem dostarczenia sam rząd Gubernski iżby zyskiewał z onych podatki, nie nawiązając opłaty na obywateli, jako nie maiących ludzi wieczystych lecz tylko ziemię do arędowania ochotnikom. Lecz przytym bądzmi sprawiedliwemi y my obywatele, a nie odbieraymy mieszkańcom, tytułem zostawienia w Inwentarzu, Bydła y Gospodarskich narzędziow przeciwko czemu miałem honor przedstawiać do tegoż komitetu moie zdanie z remonstracjami żeto zrodzi nam tysiącznych sporów o wartość tego wszystkiego. Żaden albowiem odmieniaiący mieysce do mieszkania nie będzie ganił tego co zostawił, owszem wychwalać zostawioną ruchomość tym celem iżby mu dano cokolwiek w Benefikacyi a ztąd zrodzą się sprawy liczne i zakączyć się nigdy nie mogące. Ziemia z powodu przenosin spustowaną być nie może, albowiem ile bydła wychodzący gospodarz wyprowadzi, tyleż nowy żylec może wprowadzić, a choćby onego i mniej to przez nastanie zrobi się z czasem więcey gnojow niżeli przez wielość zle karmionego Bydła, byleby w kątraktach umowionym to było, że każdy poszor słomianny y sama słoma przy tym gruncie zostawać się powinna, z którego była zdiętą. — Referując się zatym do pierwszych przedstawień moich komitetowi dostarczonych, naypokorney upraszam wziąd przed się takowe, dla połączenia Uwag Moich y zastanowić się nad sprawiedliwym wyswieceniem rzeczy, obywatela Swoiego Powiatu mogącego wynurzać swe zdanie przy formowaniu dla poddaństwa ninieyszego prawa wolności. —

Hieronim Oskierka.

6) 1.V.1823. Kazimierz *Bujnicki*, marsz. powiat. i Jan *Bujnicki*: „nie cofamy się od zamiaru i chęci polepszenia stanu włościan

etiam przez nadanie im wolności osobistej, wszelako nieinaczej tego uczynić pragniemy i możemy iak na pierwiastkowej zasadzie, to jest: ażeby cały powiat przyjął nową organizacją dla włościan. — Inaczej bowiem zniszczyłaby się równowaga, przechód ludskości, z jednych maiątków do drugich byłby w rozmaitych punktach powiatu zatamowany, a co najgorsza że sprzeczność między sposobem rządzenia poddanych i wolnych rolników wyrodziłoby się zamięszanie, nieporządek i rozruchy w pospólstwie. Upraszamy przeto komissyą o przeniesienie przez Naczelnika gubernii najpoddanniejszej prośby naszej do Tronu, ażeby wolność osobista włościan albo do całego powiatu zatwierdzoną, albo jeżeli taka będzie wola Jego Imp. Mosci wszystko w dawnym pozostało stanie i porządku, byleby tylko jednostajność dla wszystkich zachowała się w powiecie".

7) Oskierka privatiniam laiške sako:

„Nie przekonywa mnie nic, abym nie trzymał się tegoż zdania, iż należy zostawić własność każdemu, i nierobić inwentarza wiecznego — niechaj każdy ustępując z gruntu, swoj dobytek bierze z sobą, wedle Inflandskiego układu...

— Ja zgłaszam się na zdanie W$^{\underline{o}}$ Regenta Żołędzia, z którym czyniliśmy uwagi...

Hieronimów, 10. I. 1822.

8) Tenże: Żołądz pojechał do Oswieja — do Szadurskiego o powzięcie finalnych myśli „wolności chłopow. Tenże ma plenipotencję od Borcha. Trzeba aby podpisali sami obywatele, a nie plenipotenci. Jeżeli ci od wielkich (a nimi są Łabuński i Żołędź), to przeciwnicy mogą powiedzieć: „сумнительно, желаютъ ли того помѣщики, что ихъ повѣренные подписали". (be datos).

9) „Do Krasławia przyjechać nie mogę. Przysyłam pismo, które proszę zakomunikować. Nie wątpię że każdy z nas obywateli ma jedyny zamiar (z tego projektu) uzyskać sobie następną spokojność, której jak widać że brakuie w Kurlandyi z racyi podatkowego narzutu; a jakiż to poczuć się da zewsząd hałas i tertes za razpoczęciem przesiedlenia się! Powodem rozrachunków: inwentarz zostawiony, bydła y etc".

XVIII.

Naujinio pav. nutarimas 1845 m.

1845 года Сентября 20 дня Дворянство Динабургскаго Уѣзда, собранное по предписанію Начальства въ Уѣздный городъ для представленія свѣдѣній объ урожаяхъ текущаго года, бывъ предварено Г. Предводителемъ Дворянства о необходимости представленія въ опредѣленные сроки инвентарей ихъ имѣніямъ, имѣю разсужденіе о важномъ семъ предметѣ, и полагая,

что цѣль введенія инвентарей заключается преимущественно въ опредѣленіи повинностей крестьянъ и основательныхъ отношеній къ ихъ владѣльцамъ, не стесняя впрочемъ, средствъ извлеченія приличныхъ изъ имѣній доходовъ, признано споспѣшествующею мѣрою къ достиженію вполнѣ сей цѣли, принятіе тѣхъ постоянныхъ правилъ въ руководствѣ, таковыя по Высочайшему соизволенію въ Богѣ почивающаго Государя Императора Александра Павловича были составлены особо учрежденномъ въ 1819 году комитетомъ и представлены впослѣдствіи времени на Высочайшее утвержденіе, съ намѣреніемъ освобожденія крестьянъ Динабургскаго Уѣзда, по примѣру сосѣдствующихъ Остзейскихъ губерній. — Сводъ тѣхъ правилъ начертанный опытными членами существовавшаго комитета, удовлетворялъ вполнѣ человѣколюбивымъ видамъ помѣщиковъ, желавшихъ видѣть крестьянъ своихъ благополучными; неприкосновенная же собственность земель помѣщиковъ, воздѣлываемыхъ вольными хлѣбопашцами, обезпечивала и упрочивала ихъ виды на постоянные доходы. Стремленіе за тѣмъ Дворянства Динабургскаго уѣзда къ таковой обоюдной пользѣ двухъ сословій, удостоились одобренія нынѣ благополучно Царствующаго намъ Августѣйшаго Монарха, слѣдствіемъ чего Дворянство бывъ приглашено въ 1829 и 1830 годахъ въ Уѣздное Собраніе, для рѣшительнаго совѣщанія и соглашенія надѣлить личною свободою крестьянъ своихъ, нашло среди своихъ членовъ нѣкоторыхъ помѣщиковъ, кои неотвергая даровать крестьянамъ предполагаемую личную свободу, представить себѣ пожелали временный опытъ наблюденія результатовъ свободы, коею пользовалась Курляндская губ. — Какъ же съ времени сего событія истекло 15 лѣтъ время и опытъ открылъ всѣмъ преимущества введенныхъ въ томъ краѣ правъ свободы, а потому Дворянство Динабургскаго уѣзда поощряемо съ одной стороны Высочайшимъ двухъ Царствующихъ Лицъ одобреніемъ, съ другой убѣжденіемъ въ пользѣ ожидаемой отъ введенія тѣхъ постоянныхъ правилъ личной свободы для крестьянъ нашихъ, пріемлетъ смѣлость обратится чрезъ посредство Господина Предводителя Дворянства со всеподданнѣйшею просьбою, привести въ дѣйствіе начертанныя правила выше упомянутымъ комитетомъ, съ предоставленіемъ права существованія онаго комитета, доколѣ внимательное разсмотрѣніе всѣхъ тѣхъ правилъ и примѣненіе оныхъ къ настоящимъ обстоятельствамъ окажется необходимымъ. На основаніи затѣмъ всего вышеизложеннаго, постановили: просить Господина Предводителя Дворянства нашего Уѣзда, принять на себя ходатайство въ семъ дѣлѣ, къ коему приступивъ нынѣ безъ изъятія мы всѣ дворяне съ совершеннымъ единодушіемъ ожидаемъ успѣха, предсказывающаго какъ для насъ, такъ равно крестянъ нашихъ, тѣхъ несомнѣнныхъ пользъ, кои могутъ ближайшимъ путемъ упрочить обоюдное двухъ сословій благосостояніе.

На подлинномъ подписи слѣдующія:

Предв. двор. В. Шадурскій.
Помѣщ. Казиміръ Буйницкій.
„ Иванъ Клочковскій.
„ Генрихъ Зибергъ.
„ графъ Вильгельмъ Плятеръ.
„ Александръ Молль.
„ и кавалеръ Иванъ Шредерсъ.

Помѣщ. Донатъ Гизбертъ.
„ Аполлинарій Лабунскій.
„ баронъ Николай Корфъ.
„ Марія Санина.
„ Геронимъ Оскерка.
„ Леопольдъ Оскерка.
„ Казиміръ Клочковскій.

Помѣщ. Александръ Клочковскій.
„ Станиславъ Гизбертъ.
„ Викентій Лимановскій.
„ Северинъ графъ Плятеръ.
„ Фома Глутакинъ.
„ Альфонсъ Лабунскій.
„ Робертъ Тизенгольтъ.
„ Александръ Вроцкій.
„ графъ Эдвартъ Плятеръ.
„ Александръ Тизенгольтъ.
„ Эразмъ Корсакъ.
„ Иванъ Шадурскій.
„ Іосифъ Млодзяновскій.
„ Урбанъ Бониславскій.
„ Жолодзь.
„ Альфонсъ Розеръ.
„ Ксаверій Лабунскій.
„ Иванъ Гизбертъ.

По довѣренности помѣщиковъ Плятеровъ дворянинъ Мингаузенъ.

Помѣщ. Викентій Нѣмчинскій.
„ Михайла Ивашкевичъ.
„ Калесантій Янковскій.
„ Михайла Реутъ.
„ Викторъ Боуфалъ.
„ Родіонъ Лабунскій.

НЕ ПОДПИСАЛИ:

Антонъ Осиповъ Боровскій.
Графъ Михаилъ Осиповъ Борхъ.
Подполк. Лонгинъ Петровичъ Бревернъ.
Маіоръ Арефій Егоровичъ Войновъ.
Іосифъ Андреевичъ Гаевскій.
Іосифъ Ивановичъ Жаба.
Иванъ Викентьевичъ Кашинскій.
Игнатій Осиповичъ Кибортъ.
Норбертъ Григорьевичъ Клетанскій.
Иванъ Бенедиктовичъ Куковичъ.
Діонизій Францевичъ Могль.
5 класса Василій Герасимовичъ Поповъ.
Иванъ Ивановичъ Рушевскій.
Онуфрій Ивановичъ Сухозанетъ.
Алобертъ Осиповичъ Соколовскій.
Василій Ивановичъ Тизенгольтъ (подписанъ Александръ Тизенгольтъ, по неизвѣстію — за нимъ ли состоитъ имѣніе Васил. Тизенгольта).
Помѣщики Уминскіе.
Яковъ Фердинандовичъ Франкъ.
Розалія Антоніева Фелькерзамбъ.
Игнатій Осиповичъ Шадурскій.
Маіорша Анна Ивановна Шнерманъ.
Михаилъ Ивановичъ Шредерсъ.
Анна Модвиновна Шумовичъ.
Капитанъ Викентій Осиповичъ Юрага.

Šaltiniai ir literatūra.

I.

Archyvai.

V. B. D. — Vilniaus Bajorų Deputacija.
V. G. A. — Vilniaus Gubernijos Archyvas.
Naujinio seimelio aktai.

II.

Literatūra.

(Cituojami šiame darbe).

Baliński M. Pamiętniki o Janie Sniadeckim t. I. Wilno. 1863.
Dobrianski S. Očerki iz istorii masonstva v Litvie. Vilno. 1914.
Estreicher K. W. Puttkamer. 1880.
Jankowski Cz. Powiat Oszmiański t. I–IV. Petersburg. 1896.
Janulaitis A. Žydai Lietuvoje. Kaunas. 1923.
Meysztowicz A. Karpiowie herbu własnego. Wilno. 1907.
Morawski St. Kilka lat młodości mojej w Wilnie. Warszawa. 1924.
Mościcki H. Pod znakiem Orła i Pogoni. Warszawa. 1923.
Odyniec A. Wspomnienia z przeszłości. Warszawa. 1884.
Ogiński M. Memoires, t. I—IV. Paris. 1826—1837.
Semiovski V. Krestjanski vopros v Rossii v XVIII i piervoj polovinie XIX v. t. I—II. Peterburg. 1888.
Smolka St. Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowem, t. I—II. Kroków. 1907.
Stroynowski hr. Wal. O ugodach dziedziców z włościanami. Wilno. 1808.
Šilder. Imperator Aleksandr I. T. I–IV. Peterburg. 1897.

TURINYS.

Priedai.

Šaltiniai ir literatūra.

